

ความสุข ทุกแห่งทุกมุม

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

ความสุข ทุกแห่งทุกมุม

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 978-974-11-1406-1

พิมพ์ครั้งที่ ๑ — ธันวาคม ๒๕๕๓ (โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะฯ)

พิมพ์ครั้งที่ ๒ — กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔ (ทุนพิมพ์หนังสือวัดญาณเวศกวัน)

พิมพ์ครั้งที่ ๓ (เพิ่มเติม) — กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔ (โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะฯ)

พิมพ์ครั้งที่ ๔ — สิงหาคม ๒๕๕๔

๑๐,๐๐๐ เล่ม

- คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน “วิสาขบูชา พุทธบารมี” ประจำปี ๒๕๕๔

ปก:

ที่พิมพ์:

บันทึกนำ

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓

หนังสือ *ความสุข ทุกแง่ทุกมุม* นี้ เมื่อพิมพ์ครั้งแรก เกิดขึ้นโดยเป็นงานเร่ง ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓ แม้จะไม่มีโอกาสตรวจทานตลอดอีก ก็ได้ปรับแก้เล็กๆ น้อยๆ ในบางแห่ง ที่นึกได้บ้างพอดีพบบ้าง

มีส่วนที่เขียนเพิ่มเติมค่อนข้างยาว ๒ หัวข้อ คือ เรื่องความแตกต่างระหว่างปีติกับความสุข และเรื่องความสุขเป็นจุดหมายของการศึกษา นอกจากนี้ มีเพิ่มเติมเพียงเล็กน้อยรวมแล้วทำให้หนังสือหนาขึ้น ๑๑ หน้า

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๓๐ มกราคม ๒๕๕๔

สารบัญ

โมทนาพจน์ (๑)

บันทึกนำ ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓ ก

ความสุข ทุกแง่ทุกมุม ๑

ภาค ๑ บทนำแห่งความสุข ๓

ที่พูดถึงสุขสูงสุดนั้น คือบอกให้รู้ว่า
สุขมีมากมายหลายชั้น และความสุขนั้นพัฒนาได้ ๓

ถ้าการศึกษาพัฒนาคนให้มีความสุขได้
จริยธรรมก็ไม่หนีไปไหน ๖

ทุกข์มีอยู่ ต้องรู้เท่าทัน
สุขคือจุดหมาย ต้องไปถึงให้ได้ทุกวัน ๑๒

ความสุขคืออะไร
ถ้าเข้าใจ ก็พัฒนาความสุขได้ทันที ๑๗

จัดการความอยากให้ดี
ก็จะมีสุขได้จริง ๒๐

มองเห็นสิ่งที่ต้องการมาใกล้ ใจของพู่ขึ้นไป ได้ปิติ
พอได้สนใจ คลายสงบลงมา ใจเข้าที่ ก็มีสุข ๒๗

สองทางสายใหญ่
ที่จะเลือกไปสู่ความสุข ๓๓

กฎมนุษยสร้างระบบเงื่อนไข
ต่อเมื่อมนุษยธรรมชาติได้ จึงจะมีผลดีจริง ๓๘

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ก

ความต้องการต่อเพื่อนมนุษย์ ต้องรู้ไว้
ก่อนจะพัฒนาความสุขกันไป ๔๘

เรียนให้สนุก
มีความสุขในการเรียน ๕๓

มีความสุขในการเรียน เป็นแค่วิธี ยังไม่พอ
ขอจุดหมาย ให้เรียนแล้ว กลายเป็นคนมีความสุข ๖๐

คนทั่วไปสุข เมื่อได้สนองความต้องการ
แต่บางคนสุขเสมอ แม้ไม่สนอง ๖๖

สุขเพราะได้เกาที่คัน
กับสุขเพราะไม่มีที่คันจะต้องเกา ๗๐

ความสุขมีมากมาย
แยกชอยไปได้เยอะแยะ ๗๔

ภาค ๒ การพัฒนาความสุข ๗๙

ความสุขที่ขอเน้นไว้
สำหรับคนทั่วไป ควรเอาใจใส่ให้ดี ๗๙

จัดการความสุขให้ดี
แล้วก็มีสุขจากไมตรีไว้ด้วย ๘๕

พัฒนาชีวิตไป
ถ้าพัฒนาถูก ก็ได้สุขด้วย ๙๐

พูดกันมานานแล้ว บอกเสียที
พุทธศาสนานี้ คือศาสนาแห่งความสุข ๙๕

ความสุขทางสังคม
ออกสู่ปฏิบัติการ ๙๙

ไม่ว่าสังคม หรือว่าสังคม
ก็พึงนิยมหลักแห่งทาน ๑๐๕

ง

ความสุข ทุกแง่ทุกมุม

คุณธรรมในชั้นจิตปัญญา
ขึ้นมาเป็นปฏิบัติการในสังคม

๑๐๘

สามัคคี และสังคหะ
ดีทั้งสังฆะ และสังคม

๑๑๔

ความสุขมีคุณมาก
โทษก็หนัก ต้องรู้จักใช้

๑๒๐

ของเสพเต็มไปหมด
สุขกลับลด ทุกข์ก็ง่าย

๑๒๕

สุขง่าย ทุกข์ได้ยาก
เตรียมฝึกไว้

๑๒๙

ทุกข์มีคุณได้
ใช้เป็น ก็มีประโยชน์

๑๓๕

ปฏิบัติถูก มีแต่สุข
ทุกข์ไม่มี

๑๓๘

ความสุขที่สมบูรณ์
ดูอย่างไร

๑๔๖

เมื่อสุขของบุคคล
คือสุขเพื่อมวลชนทั้งโลก

๑๕๐

ตอบคำถาม

๑๕๖

ความสุข ทุกแง่ทุกมุม^๑

ขอเจริญพร โยมญาติมิตร ท่านผู้สนใจใฝ่ธรรม ทุกท่าน

ขออนุโมทนา “โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม” ที่ได้มีความดำริเป็นกุศล ปรารภวันมงคลที่โยมคุณหมอสาคกร ธนमितต์ จะมีอายุครบ ๘๐ ปี แล้วจัดรายการที่เป็นกุศลนี้ขึ้น ทั้งเป็นการแสดงมุทิตาจิตแด่ท่านเจ้าของวันเกิด และเป็นการแสดงมุทิตาจิตนั้นด้วยกุศลวิธี คือวิธีการที่จะทำให้เกิดประโยชน์แผ่กว้างออกไปด้วย คือการจัดรายการที่จะทำให้เกิดความเจริญงอกงามทางธรรมทางปัญญาแก่ประชาชน

สำหรับเรื่องที่จะบรรยาย ท่านก็เขียนไว้กว้างๆ เป็นเรื่องการบรรยายธรรมเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาสุขภาวะ ก็สุดแต่จะพูด

อาตมาพจจำได้ว่า เมื่อ ๔ ปีก่อนโน้น โยมคุณหมอก็ได้นิมนต์ไว้แล้วก็ผิดท่านมา นี่ก็ ๔ ปี แล้ว จำได้ว่าจะให้พูดเรื่องความสุข ซึ่งเป็นชื่อเรื่องง่ายๆ แม้จะทำได้ยาก ก็เลยจำติดมา เขาเป็นว่าใช้ชื่อเรื่องนี้เลย ไม่ต้องไปตั้งใหม่อะไรแล้ว

^๑ ถอดความจากธรรมบรรยาย เรื่อง “ความสุขทุกแง่ทุกมุม” โดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ในวาระที่ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ แพทย์หญิง คุณสาคร ธนमितต์ ที่ปรึกษาของโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและชุมชนเรียนรู้จิตปัญญาอย่างมีส่วนร่วม มีอายุครบ ๘๐ ปี จัดที่อุโบสถ วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓

ที่นี้ เรื่องความสุขนั้น ฟังก็ง่าย พูดก็ง่าย เรียบอกว่าเขาเรื่องที่ยากที่สุด แต่ความจริงนั้นเป็นเรื่องใหญ่มาก อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า เป็นเรื่องที่ยากง่าย แต่ทำได้ยาก และที่ว่าเป็นเรื่องใหญ่นั้น ในแง่หนึ่ง จะพูดว่าเป็นทั้งหมดของพระพุทธศาสนาก็ได้

เมื่อเป็นอย่างนี้ จึงต้องขอทำความเข้าใจเป็นการออกตัวไว้ก่อน แต่ต้น คือในฐานะที่เป็นเรื่องใหญ่ คิดว่าถ้าพูดกันจริงๆ จะต้องใช้เวลา ๕ - ๑๐ ชั่วโมง ไม่น้อยกว่านั้น ซึ่งเป็นไปไม่ได้ ดังนั้น จึงต้องพูดเฉพาะส่วนที่เป็นหลักๆ คงไม่สามารถอธิบายในรายละเอียดให้ชัดเจนได้มากนัก เอาแค่ว่าให้เห็นรูปร่างเค้าโครง จึงได้เอาใบแสดงหัวข้อสั้นๆ มอบให้ท่านที่ร่วมในการจัดรายการไป เพื่อจะแจกให้ญาติโยมดู ก็คิดว่าจะพูดตามนั้น และถ้าพูดไม่ครบ ก็จะได้ท้วงว่าหัวข้อไหนยังไม่ได้พูด

ประการต่อไปคือ ในเมื่อเป็นเรื่องใหญ่ที่สำคัญ และเป็นการพูดตามหลักพระพุทธศาสนา ก็ควรจะมีหลักฐาน เช่น พุทธพจน์มาแสดงให้ชัด แต่วันนี้ทำได้แค่นำเอาหลักหรือเนื้อหา มาประมวลสรุปให้เท่านั้น จึงต้องแยกส่วนที่เป็นหลักฐานข้อมูลเดิมอย่างพุทธพจน์ออกไปก่อน ไม่นำมารวมไว้ในที่นี้ คือแยกไว้ต่างหากเลย เป็นอีกส่วนหนึ่งทีมากทีเดียว ซึ่งเป็นฐานให้แก่สิ่งที่พูดนี้

แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือ ขอบอกตรงๆ ว่า เป็นการเอาพระอาพาธมาพูด ก็เกรงอยู่ว่าผิดท่านมา ๔ ปีแล้ว ถ้าคราวนี้ไม่รับ เดี่ยวต่อไปผู้พูดเองจะไม่มีตัวเหลือที่จะมาพูด แล้วที่สำคัญขั้นตัดสินก็คือว่า เป็นมงคลวารครั้งใหญ่ของท่านด้วย จึงคิดว่าถึงเวลาจำเป็นต้องมาพูดแล้ว ก็เป็นอันว่า มาพูดกันในเรื่องที่ยากง่ายๆ ว่าความสุขนั้น

บทนำแห่งความสุข

ที่พูดถึงสุขสูงสุดนั้น คือบอกให้รู้ว่า
สุขมีมากมายหลายชั้น และความสุขนั้นพัฒนาได้

สำหรับชาวพุทธ เวลาพูดถึงความสุข หลายท่านคงจำพุทธ
พจน์อันหนึ่งได้ ซึ่งเป็นพุทธพจน์ง่าย ๆ แล้วถ้าเข้าใจพุทธพจน์นี้ ซึ่ง
เป็นการพูดถึงความสุขโดยตรง ถ้ามีความเข้าใจในพุทธพจน์นี้พอ
ก็คิดว่าจบเลยเรื่องความสุข

หมายความว่า เรื่องความสุขนั้น พูดเท่านี้ก็พอ จบแล้ว คือ
พุทธพจน์ว่า “นิพพานํ ปรมํ สุขํ” แปลว่า นิพพานเป็นบรมสุข หรือ
เป็นสุขอย่างสูงสุด ใครเข้าใจความหมายของพุทธพจน์นี้ ก็แปลว่า
เข้าใจเรื่องความสุขครบจบสิ้นสมบูรณ์แล้ว จึงได้บอกว่าพอ

แต่เอาละ ถึงจะยังไม่เข้าใจพุทธพจน์นี้ ก็ไม่เป็นไร เรายังไม่
ต้องเข้าถึงหรือแม้แต่มองเข้าไปในความหมายของพุทธพจน์นี้โดย
ตรงก็ได้ แต่เรามาดูกันว่า พุทธพจน์นี้บอกแง่มุมอะไรอื่นอีก บอก
อะไร? ช่วยให้เรามองเห็นอะไร?

นี่ก็ชัดอยู่แล้ว พุทธพจน์บอกว่า นิพพานเป็นสุขอย่างสูงสุด ก็คือบอกให้เราเห็นว่า นอกจากนิพพานที่เป็นความสุขอย่างสูงสุดแล้ว ยังมีความสุขอย่างอื่นอีกเยอะแยะ เท่ากับท่านยอมรับว่ามีความสุขหลากหลายมากมายแตกต่างกันไป ทั้งโดยขั้น และโดยประเภท

นี่ก็คือว่า เพราะความสุขมีเยอะแยะมากมาย พระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกให้เราเห็นว่าความสุขอย่างไหนสูงสุด ความสุขอื่นนะมีมากมาย แต่ยังไม่ใช่สูงสุด ที่นี่ เรารู้จักไว้แหละว่าความสุขที่สูงที่สุดคืออะไร แล้วก็ศึกษาให้รู้ด้วยว่า ความสุขอย่างอื่นที่มีมากมายนั้นเป็นอย่างไร อย่างไหนดีหรือไม่ดีอย่างไร ทำไม่จึงว่าอันนี้เป็นสูงสุด

แต่ไม่ใช่เท่านั้น เมื่อยอมรับแล้วถึงการที่ความสุขมีมากมายแล้วก็มีความสุขที่ดีกว่ากัน สูงกว่ากันขึ้นไป ก็เป็นการบอกให้เราเห็นว่าเราจะต้องมีการก้าวหน้าหรือพัฒนาขึ้นไปในความสุข หรือให้ถึงความสุขที่สูงขึ้นไปๆ เหล่านั้นด้วย

เป็นอันว่า ความสุขมีมากมาย มีหลายขั้น หลายระดับ หลายประเภท และความสุขนั้นพัฒนาได้

ทีนี้ ความสุขทุกขั้นนั้น ท่านก็ยอมรับว่าเป็นความสุข ไม่ได้ปฏิเสธ แต่มันยังมีข้อที่ไม่สมบูรณ์ เรียกอย่างภาษาพระว่า มีข้อดีและข้อด้อย

พระพุทธศาสนาเวลาพูดถึงอะไร มักจะบอกว่าเป็นดีทั้งข้อดีและข้อด้อย หรือข้อดีและข้อเสีย ข้อดีเรียกว่า **อัสสาทะ** ข้อด้อยเรียกว่า**อาทีนวะ**

แล้วยังมีด้านที่ ๓ บอกต่อไปอีกว่า จะต้องมี **นิสสรณะ** คือทางออก หรือจุดที่พ้นออกไปจากข้อดีและข้อด้อยนั้น หมายความว่าไปสู่ความสมบูรณ์หรือที่ดีกว่านั้น

ทีนี้ เมื่อพูดถึงความสุขแต่ละอย่างๆ ก็ให้ใช้หลักแง่ด้าน ๓ ประการนี้ มาตรวจดูด้วยว่า เออ ความสุขอย่างนี้ ชั้นนี้ ก็ดีนะ มันมี**อัสสทาหะ** คือข้อดีอย่างนี้ๆ แต่มันก็มี**อาทีนวะ** คือมีข้อด้อยข้อเสียอย่างนี้ๆ ด้วย

แล้วในเมื่อมันยังไม่สมบูรณ์อย่างนี้ เราจะมีทางออกหรือทางพ้นไปจากสภาพที่ไม่สมบูรณ์นั้นอย่างไร จะได้หมดปัญหาไล่ไปเสียที นี่แหละ**นิสสรณะ** พอถึงจุดนี้ ก็เดินหน้าต่อไปได้

เท่าที่พูดมานี้ เป็นการบอกให้รู้ว่า ทางพระพุทธศาสนาถือว่า มีความสุขมากมายแตกต่างกันหลากหลาย และความสุขนั้นเป็นภาวะที่ต้องพัฒนา

พอมาถึงจุดนี้ การพัฒนาความสุขก็เลยเป็นเรื่องใหญ่ จะพูดว่า **พระพุทธศาสนา คือระบบการพัฒนาความสุข** ก็ได้

ถ้าการศึกษาพัฒนาคนให้มีความสุขได้ จริยธรรมก็ไม่หนีไปไหน

ถึงตรงนี้ก็จะต้องเน้นด้วยว่า การพัฒนาความสุขนั้น เป็นการพัฒนาชีวิต เป็นการพัฒนาสังคม และเป็นการพัฒนาธรรมอย่างอื่นๆ ไปด้วยพร้อมทั้งหมด

โดยเฉพาะที่เรามักพูดกันบ่อยๆ เวลาพูดถึงเรื่องศาสนา คือเรื่องจริยธรรม บางทีก็พูดคู่กันว่า “ศาสนากับจริยธรรม” โดยโยงเรื่องจริยธรรมไปเป็นเรื่องของศาสนา

เมื่อโยงอย่างนี้ ก็ต้องบอกด้วยว่า การพัฒนาความสุขนั้น แหะละ เป็นการพัฒนาจริยธรรม และในทางกลับกัน การพัฒนาจริยธรรม ก็ต้องเป็นการพัฒนาความสุข

ทั้งนี้ ถ้าทำถูกต้อง ก็จะได้รู้ความหมายที่แท้ ทั้งของจริยธรรม และของความสุขด้วย

ในเมื่อพูดถึงจริยธรรม ก็เลยขอตั้งข้อสังเกตแทรกไว้เป็นพิเศษ ว่า จริยธรรมในความหมายที่เราใช้กันนี้ มักจะเป็นไปในเชิงที่ทำให้เกิดความรู้สึกค่อนข้างจะฝืนใจทำ

อย่างเช่นจะให้คนประพฤติดี ก็คิดกันพูดกันว่า ต้องไม่ทำโน่น ต้องไม่ทำนี่ ที่เป็นการเสียหาย ไม่ทำบาป ไม่ทำชั่ว มักให้เกิดความรู้สึกเหมือนกับว่า ฝืนใจ หรือจำใจต้องทำ

ทีนี้ ถ้ามองตามหลักธรรมที่แท้ การพัฒนาจริยธรรมก็เป็นด้านหนึ่งของการพัฒนาความสุข ถ้าเป็นจริยธรรมที่แท้ ก็ต้องเป็นจริยธรรมแห่งความสุข ถ้าเป็นจริยธรรมที่ “ผิดใจ” หรือเป็นไปด้วยทุกข์ ก็ยังเป็น จริยธรรมจริงไม่ได้ เอาดีไม่ได้ และจะไปได้ไม่ไกล ก้าวไม่ถึงไหน

ที่ว่านี้ มีใ้หมายคความว่า จริยธรรมจะม่มีการผิดใจเสียเลย ก็มีบ้าง และที่จจะมีการผิดใจนั้น ก็มี ๒ อย่าง คือ

- ก) ในขั้นต้นๆ อาจมีการผิดบ้าง เหมือนในกรบวก อาจมีลบบ้าง แต่พอเข้าทางดีแล้ว เป็นจริยธรรมแท้ เป็นนักฝึกที่ก้าวหน้า ก็บวกไปๆ ของที่ร้าย ก็หลุดหาย ไม่ต้องมัวลบบ เพิ่มขึ้นมาก็แจกกันไปๆ จนเต็มแล้ว ก็แจกออกไปให้อย่างเดียว
- ข) เป็นเรื่องเกี่ยวกับความแตกต่างกันของมนุษย์ สำหรับคนพวกหนึ่ง ที่พระเรียกว่า พวก “ทุกขา ปฏิปทา” ก็จะผิดใจมากสักหน่อย แต่พอเต็มใจผิด อยากผิดตัวเอง ก็กลายเป็นฝึก ทีนี้ก็เดินหน้าได้ และอาจจะไปถึงขั้นดี

อันนี้ก็ขอตั้งเป็นข้อสังเกตสำคัญไว้ ถ้ามีโอกาสก็จะพูดกันอีก

เมื่อพูดถึงจริยธรรมแล้ว ก็โยงไปถึงการศึกษา ก็เลยชวนเข้ามาด้วย คือคนเรานี้ ทางพระท่านเรียกว่าเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก จะดีเลิศประเสริฐได้ก็ด้วยการฝึก

การฝึกก็คือศึกษา ศึกษาก็คือพัฒนา พัฒนาชีวิตด้วยการศึกษา โดยคนต้องฝึกตนให้ดียิ่งขึ้น เอาดีได้ด้วยการฝึก จะอยู่แค่สัญชาตญาณไม่ได้ จึงเรียกว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์

ในเมื่อธรรมชาติของมนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก จะดีจะเลิศจะประเสริฐได้ด้วยการฝึก ก็แสดงว่า การศึกษาเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ เป็นธรรมชาติของมนุษย์อย่างนั่นเอง ที่จะต้องเจริญงอกงามขึ้นไปด้วยการศึกษา จึงย้ำไว้ให้ชัดอีกทีว่า “มนุษย์คือสัตว์ที่ต้องศึกษา”

ที่นี่ ถ้าการศึกษาเดินไปถูกทาง เป็นไปด้วยดี ก็จะต้องเป็นการศึกษาที่มีความสุข คือศึกษาด้วยความสุข หรือเป็นการศึกษาแห่งความสุข ถ้ายังไม่มีความสุข ก็ต้องสงสัยว่ายังไม่ใช่วิธีการศึกษาที่แท้ ยังไม่ใช่วิธีการศึกษาที่ถูกต้อง

การศึกษานั้นพัฒนาชีวิตคน เมื่อคนมีการพัฒนาด้วยการศึกษา ชีวิตของเขาก็พัฒนาขึ้นไปๆ เขาก็ดำเนินชีวิตได้ถูกได้ดียิ่งขึ้นๆ การดำเนินชีวิตที่ดีที่ถูกต้องนั้นนั่นแหละ เรียกว่า “จริยธรรม”

เพราะฉะนั้น จริยธรรมกับการศึกษาจึงต้องมาด้วยกัน แต่ที่จริง ไม่ต้องบอกว่า “ต้อง” หรือ “เพราะเมื่อมันเป็นธรรมชาติ พอถูกต้องแล้ว มันก็เป็นของมันเอง ควรพูดใหม่ว่า จริยธรรมกับการศึกษาจึงมาด้วยกัน

นี่ก็หมายความว่า ตัวมนุษย์นี้ เป็นสัตว์ซึ่งมีธรรมชาติที่จะต้องฝึก ต้องหัด ต้องพัฒนา ต้องมีการศึกษา และเมื่อศึกษาถูกต้อง เป็นไปตามธรรมชาติของเขานั้น สอดคล้องกันแล้ว เขาก็จะ

ยิ่งเจริญงอกงามมีความสุขยิ่งขึ้น การศึกษาก็จึงเป็นการพัฒนาความสุขไปด้วย และพร้อมกันนั้น รวมอยู่ด้วยกัน ก็พัฒนาทุกอย่างที่อยู่ในตัวคนนั้นแหละ ก็คือพัฒนาคนหมดทั้งตัว พัฒนาทั้งคน พัฒนาทั้งชีวิตของเขานั่นเอง

นี่แหละมันจึงไปด้วยกัน ที่ว่า การศึกษาคือการพัฒนาความสุข การศึกษาเป็นการพัฒนาจริยธรรม การพัฒนาจริยธรรมเป็นการพัฒนาความสุข ฯลฯ อะไรต่ออะไรทั้งหมดนั้น ก็คืออยู่ในนี้

ก็อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสนั้นแหละว่า ถ้าทำเหตุปัจจัยถูกต้อง ก็ไม่ต้องไปเรียกไปร้อง ธรรมชาติก็เป็นไปของมันเอง ท่านว่าเมื่อเกิดปิติแล้ว ภายใจก็เรียบรื่นผ่องคลาย ไม่ต้องไปเรียกร้อง ไม่ต้องแม้แต่ตั้งใจ บัณฑิตก็ทำตามมา ตามธรรมดาของธรรมชาติ ที่มันเป็นเช่นนั้นเอง

เหมือนแม่ไก่อยากเห็นลูกไก่ ก็ขึ้นไปกกไข่ตามเวลา พอถึงวาระ ลูกไก่อีกะเทาะเปลือกไข่ออกมา แต่ถ้าแม่ไก่ไม่ขึ้นไปกกไข่ ถึงจะไปยืนตะโกนร้องทั้งวันที่หน้าแล้ว ทั้งเหนื่อยเปล่า และไข่ก็เน่าไม่ว่าลูกเต่าหรือลูกไก่ ก็ไม่ออกมา

สมัยก่อน เลิกสงครามโลกใหม่ๆ รถยนต์ยังไม่ทันสมัย เทคโนโลยียังไม่ก้าวหน้าอย่างเดี๋ยวนี้ เวลาจะออกรถ ต้องเอาคนที่ล่ำสันแข็งแรงมาขึ้นหน้ารถ ออกแรงเต็มที่ หมุนเหล็กสตาร์ท บางทีคิดว่าเครื่องจะติดสตาร์ทรถได้ เหนื่อยแทบแย่ แต่เดี๋ยวนี้ไอ้ตัวขยับนิดเดียว เครื่องก็ติด สตาร์ทรถได้ทันที

ตรงนี่คือให้แยกและต่อกระบวนการของมนุษย์ กับกระบวนการของธรรมชาติ เราจะใช้ประโยชน์จากกระบวนการของธรรมชาติ เราก็จัดทำกระบวนการของมนุษย์ขึ้นมาเรียกกระบวนการของธรรมชาติให้ทำงาน จะเหนื่อยจะยากลำบากนักหนาหรือไม่ ก็ในตอนกระบวนการของมนุษย์ที่ว่าทำอะไรจะเชื่อมให้กระบวนการของธรรมชาติมารับช่วงต่อไปได้

ถ้าจัดกระบวนการของมนุษย์ โดยเฉพาะในขั้นสัมมุติ ให้ดี ให้มีประสิทธิภาพได้ พอเชื่อมให้กระบวนการของธรรมชาติมารับช่วงไป มนุษย์ก็สบาย ลงไปนั่งหัวเราะได้เปรมปรีดี

ถ้าทำได้ถูกต้องตรงอย่างนี้ ตัวคนนั้นก็ไม่ต้องฝืนใจ คนอื่นจนถึงรัฐ ก็ไม่ต้องมาใช้อำนาจบังคับข้อขึ้นไปอีกที

หน้าที่ของมนุษย์ก็คือแค่ รู้เหตุปัจจัย แล้วทำให้ถูกต้อง ไม่ต้องไปร้อง ไม่ต้องไปฝืน

แต่สำหรับบางคน บางทีถ้าจะไม่ฝืนธรรมชาติ กลายเป็นฝืนใจตัวเอง ก็ต้องหัดเต็มใจฝืน และพอเต็มใจฝืน อยากฝืนตัวเองได้แล้ว การฝืนนั้นกลายเป็นการฝึกไป ธรรมชาติก็จะเดินหน้าพาก้าวไปเอง

ทีนี้ ดังที่ว่าแล้ว การศึกษาเป็นการพัฒนาคน ให้มีความสุข และมีคุณสมบัติอื่นๆ ที่ดียิ่งขึ้นๆ แล้วชีวิตของเขาก็ยิ่งดีขึ้นๆ และเมื่อเขาดำเนินชีวิตที่ดีงามได้ การดำเนินชีวิตที่ดีงามนั้น เราเรียกว่า “จริยธรรม” นี่คือการหมายของการศึกษา ของจริยธรรม เป็นต้น ตามหลักพระพุทธศาสนา

แล้วทีนี้ คำว่า “พุทธศาสนา” ที่เราพูดในทีนี้ ก็เป็นการพูดโดยเอาภาษามาเป็นเครื่องสื่อสาร คือ ถ้าพุทธศาสนาเป็นความจริง สอนหรือบอกความจริง คำที่บอกที่สอนนั้นก็คือธรรมชาตินั้นเอง ว่าไปตามธรรมดาอย่างนั้นเอง เราก็พูดเป็นคำซ้อนเชิงภาษาว่า พุทธศาสนาแสดงธรรมไปตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมันอย่างนั้นๆ นี่คือ เราใช้คำว่าพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องสื่อสารเพื่อให้เข้าใจกันได้ง่าย หมายถึง คำบอกความจริงของธรรมชาติ

เรื่องที่พูดมาในช่วงนี้ เป็นการขอแทรกเข้ามาให้สังเกตไว้ก่อน คือให้ดูเรื่องการศึกษา หรือการพัฒนาจริยธรรม ว่าจะต้องเป็นการศึกษาแห่งความสุข เป็นจริยธรรมแห่งความสุข จึงจะเป็นของแท้จริง เพราะฉะนั้น มันจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาความสุข

ถ้าการศึกษายังเป็นไปด้วยความฝืนใจ ขาดความใฝ่ฝึก คือไม่มีความต้องการที่จะฝึกตน คนก็ไม่สามารถจะมีความสุขได้ ก็ไม่สามารถเป็นการศึกษาที่แท้ แล้วจริยธรรมก็เป็นจริยธรรมแบบจำใจ เมื่อเป็นจริยธรรมแบบจำใจ ก็ไม่สามารถเป็นจริยธรรมที่จริงแท้ได้

ก็ขอผ่านตรงนี้ไปก่อน

ทุกข์มีอยู่ ต้องรู้เท่าทัน สุขคือจุดหมาย ต้องไปถึงให้ได้ทุกวัน

ทีนี้ก็มาดูกันต่อไป เมื่อพูดถึงการพัฒนาความสุข ก็ไม่ควรมองข้ามคำว่า “ทุกข์” คือมองอะไร ก็ต้องมองให้ครบ มองให้เต็มตา มองตามความเป็นจริง

ถ้าบอกว่ามีความสุข แต่ยังมีทุกข์อยู่ มันก็เป็นสุขแท้สุขจริงไม่ได้ เพราะฉะนั้น ที่ว่าพัฒนาความสุข ก็หมายถึงลดทุกข์ หลดทุกข์ บำราศทุกข์ ปลอดทุกข์ ดับทุกข์ได้ไปด้วย

ดังนั้น เมื่อพูดถึงกระบวนการพัฒนาความสุขนี้ ก็อาจจะพูดอีกแนวหนึ่ง โดยเอาคำว่า “ทุกข์” มาแทนคำว่า “สุข” ก็กลายเป็นกระบวนการดับทุกข์ ก็อันเดียวกันนั่นเอง แต่อันนี้เด็ดขาดกว่า

ทำไมจึงว่าเด็ดขาดกว่า ก็เพราะว่า ในกระบวนการดับทุกข์นั้น จะต้องพูดกันถึงขั้นที่ว่า ไม่ว่าคุณจะสุขแค่ไหน คุณต้องไปถึงขั้นไม่มีทุกข์เหลือเลย จึงจะจบ จึงจะครบเต็มตามความหมาย

ถ้าบอกว่ากระบวนการพัฒนาความสุข ก็เป็นปลายเปิดเรื่อยไป ไม่รู้ว่าเมื่อไรจะถึงจุดหมาย

นี่แหละ เมื่อว่าตามหลักวิชา ท่านจึงใช้สำนวนนี้ หรือในแนวนี้ว่าเป็นการ “ดับทุกข์”

อย่างไรก็ตาม มีแง่มุมที่ต้องพูดเพิ่มเติมให้เข้าใจชัดขึ้นอีกว่า คำว่า “ดับทุกข์” ที่เราบอกว่าแปลจากคำของพระว่า “นิโรธ” นั้น ได้แฝงปมปัญหาในทางภาษาเอาไว้ด้วย

ปมอะไร ก็คือปมความไม่ชัด ที่อาจจะทำให้เข้าใจเขว กล่าวคือ เวลาเราพูดว่าดับทุกข์ จะทำให้รู้สึกเหมือนว่า เออ ทุกข์มีอยู่ๆ เราก็ค่อยดับๆ เราก็เลยจะต้องคอยดับทุกข์กันอยู่เรื่อยไป

ความจริงนั้น “นิโรธ” ในภาวะที่แท้ หมายถึงการไม่มีทุกข์เกิดขึ้น หรือภาวะที่ทุกข์ปราศไร้หายหมดไปเลย นี่คือความหมายที่ต้องการ นิโรธ ในขั้นสุดท้าย ก็คือนิพพาน จึงเป็นภาวะที่ไม่มีทุกข์เกิดขึ้นอีก

บางครั้งท่านอธิบายด้วยคำว่า “อนุปฺปาตนิโรธ” ก็แปลว่า ความดับไปโดยไม่มีการไม่เกิดขึ้น คือดับเด็ดขาด ดังนั้น เพื่อให้สะดวกนิโรธแห่งทุกข์ เราก็แปลว่า ความไม่มีทุกข์เกิดขึ้นอีก หรือภาวะไร้ทุกข์นั่นเอง

สำหรับในที่นี้ เราไม่ใช่คำว่ากระบวนการดับทุกข์ คือหลบภาษาที่ใช้คำว่าทุกข์ และคงจะเพื่อให้สะดวกปากคนไทย หรือให้ถนัดใจคนฟัง เราก็ใช้คำว่า “สุข” จึงบอกว่าเป็นกระบวนการพัฒนาความสุข

แต่ทั้งนี้ ก็ให้รู้กันว่า เราไม่ได้มองข้ามเรื่องความทุกข์นะ จะว่าไปด้วยกันนั่นแหละ เพราะฉะนั้น ในคำว่ากระบวนการพัฒนาความสุข ก็มีความหมายรวมไปถึงการจัดการในเรื่องความทุกข์ด้วย

ในเรื่องทุกข์นี้ ที่พูดมานั้นยังไม่ใช่ว่าจุดสำคัญที่แท้ ข้อที่มองข้ามไม่ได้ จะต้องไม่พลาด จึงต้องบอกต้องย้ำไว้ก่อน ก็คือทำที่ต่อความทุกข์ อันนี้ต้องชัด ถ้าพลาดไปก็จะไม่ได้พัฒนาความสุข

นี่ก็คือเรื่องที่พระเจ้าเรียกว่า กิจในอริยสังข์ข้อทุกข์ พุดให้สั้นว่า กิจต่อทุกข์ หรือหน้าที่ต่อทุกข์ อันนี้ถ้าทำผิด ก็หมดเลย เสียกระบวนการตั้งแต่ต้น และคนก็มักจะมองข้ามอันนี้ไป

เท่าที่ หรือวิธีปฏิบัติต่อทุกข์ คืออย่างไร ทุกข์เป็นข้อที่ ๑ ในอริยสังข์ ๔ เมื่อพุดถึงวิธีปฏิบัติต่ออริยสังข์ข้อทุกข์ ก็ควรว่าให้ครบอริยสังข์ทั้ง ๔ เพื่อจับให้ถูกว่า เราจะต้องทำอย่างไรต่ออริยสังข์แต่ละข้อนั้น ขอให้ดูตามลำดับต่อไปนี้

๑. **ทุกข์** สภาพกดดันบีบคั้นเป็นที่ตั้งแห่งปัญหา หรือสิ่งสรรพอันมีวิสัยให้เกิดปัญหา, กิจคือ **ปริณญา** แปลว่า รู้รอบ หรือรู้เท่าทัน

๒. **สมุทัย** เหตุให้เกิดทุกข์, กิจคือ **ปหานะ** แปลว่า ละ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป

๓. **นิโรธ** ภาวะไร้ทุกข์, กิจคือ **สังฉิกิริยา** แปลว่า ทำให้แจ้ง ทำให้ประจักษ์ ทำให้เป็นจริงขึ้นมา หรือให้ได้ให้ถึง

๔. **มรรค** วิธีปฏิบัติให้ถึงภาวะไร้ทุกข์, กิจคือ **ภาวนา** แปลว่า ทำให้เป็นให้เกิดให้มี เจริญ ปฏิบัติ หรือลงมือทำ

กิจต่ออริยสังข์ ๔ นั้น วาระนี้มีใช่โอกาสที่จะอธิบาย เพียงแต่ให้รู้ตระหนักรู้ ต้องถือว่าสำคัญอย่างยิ่ง คู่กับตัวอริยสังข์ ๔ เองนั่นแหละ เพราะถ้าปฏิบัติต่ออริยสังข์ไม่ว่าข้อใดผิดหน้าที่ การที่จะก้าวหน้าไปในธรรมก็ล้มเหลวหมดดี เป็นอันไม่มีทางได้ตรัสรู้หรือเข้าถึงธรรม

ในที่นี้ ก็ย้ำเฉพาะหน้าที่ต่อทุกข์ ซึ่งพูดให้เห็นหลักเป็นคำบาลีว่า “**ทุกข์ ปริญฺเวยยุํ**” (ทุกข์ พึงปริญญา) หมายความว่า ทุกข์เป็นสิ่งที่จะต้องรู้เข้าใจด้วยปัญญา หรือพูดให้สั้นอีกหน่อยว่า ทุกข์นั้นสำหรับรู้เข้าใจ เองง่ายๆ เหมือนเราจะแก้ปัญหาก็ต้องรู้ปัญหา จึงจะแก้สำเร็จได้

ที่จริง ความหมายของทุกข์ ไม่ใช่แค่ว่าคนทั่วไปพูดกัน ไม่ใช่แค่ความรู้สึกเจ็บปวดทรมานใจไม่สบายเท่านั้น แต่คือสิ่งทั้งหลายที่อยู่อาศัยจะทำให้เกิดความบีบคั้นได้ในเมื่อปฏิบัติไม่ถูกต้องต่อมัน จึงเป็นเรื่องใหญ่ที่ถึงกับต้องปริญญาให้รู้เท่าทัน

แต่รวมแล้วก็คือว่า ทุกข์เป็นเรื่องสำหรับปัญญา รู้ทุกข์เป็นเรื่องของปัญญา สำหรับปัญญาจัดการให้จบไป ไม่ใช่สำหรับเอามาใส่เก็บบดองไว้ให้บูดหรือบูดเน่าอยู่ในหัวใจให้หมดความสดใสเบิกบาน

พูดให้มันใจอีกทีว่า ถ้าทุกข์มา ก็เอาปัญญาออกไปรับหน้ามัน จงเจอกับทุกข์ด้วยปัญญา อย่าเอาจิตใจไปยุ่งกับมัน ด้านที่คนไทยเรียกว่าอารมณ์นั้นแหละไม่ต้องวุ่นวาย อย่าไปรับมันมาไว้ในใจเราถูกบีบคั้น ถ้าใจรับเอามันมาแล้ว ก็อย่าเก็บเอาไว้ให้อัดอั้นในใจ รีบส่งต่อให้ปัญญาเอาไปหาทางจัดการ

(ถ้าเอาทุกข์เก็บอัดไว้ในใจ นอกจากไม่ได้แก้ไข มีแต่ทุกข์เปล่าๆ แล้วตัวเราก็ไม่พัฒนา แต่ถ้าส่งต่อให้ปัญญา นอกจากมีทางแก้ไข ชีวิตของเราก็จะได้พัฒนา)

เป็นอันว่า ต้องทำให้ถูกต้อง ต้องปฏิบัติให้ตรงตามกิจต่ออริยสัจ ถ้าเจอทุกข์ ใครเอามาเก็บอัดกดดันบีบคั้นทำจิตใจให้คับแคบ หมกมุ่น ชุมนมัว เศร้าหมอง นั่นคือทำหน้าที่ต่อทุกข์ไม่ถูกต้อง ปฏิบัติผิดหน้าที่แล้ว ต้องหยุด แล้วหันไปทำให้ถูกต้อง เอาปัญญามาจัดการ อย่างที่ว่าไปแล้วนั้น

ส่วนความสุขนั้น โน่น ไปเข้าในข้อ ๓ คืออยู่ในขั้นสัมพัทธ์ ที่จะต้องเดินหน้าต่อๆ ไป เป็นขั้นๆ จนกว่าจะถึงขั้นสุดท้ายที่สูงที่สุด

นี่ก็คือข้อนี้โรค และหน้าที่ของเราต่อข้อนี้ ก็คือสังขจิตกิริยา ที่แปลว่าทำให้ประจักษ์แจ้งเป็นจริง หรือสำเร็จ บรรลุถึง ควรทำให้ได้ ไม่ว่าจะเล็ก ไม่ว่าน้อย ให้เป็นประจำทุกวัน

ดังได้กล่าวแล้ว สุขนั้นมีมากมาย หลายขั้น หลายประเภท และนี่แหละก็คือเรื่องทีบอกว่าจะได้พัฒนากันต่อไป

เอาละ ตรงนี้ ถือว่าเป็นต้นทาง เพราะฉะนั้น ขอให้พลาด ต้องเริ่มให้ดี เพื่อจะเข้าทางได้ แล้วก็เดินหน้าไปอย่างมั่นใจด้วยกัน

ความสุขคืออะไร ถ้าเข้าใจ ก็พัฒนาความสุขได้ทันที

ทีนี้ เมื่อเราจะพัฒนาความสุข เราก็มาดูความหมายของความสุขกันหน่อย ว่าความสุขมีความหมายว่าอย่างไร

เริ่มแรกจะให้ความหมายไว้อย่างหนึ่ง แต่ขอทำความเข้าใจกันไว้ก่อนว่า นี่ไม่ใช่ความหมายที่ครอบคลุมทั้งหมด แต่ครอบคลุมในระดับหนึ่งที่มีขอบเขตกว้างมาก และเป็นความหมายที่สำคัญอย่างยิ่ง

ความหมายในขั้นนี้บอกไว้ว่า **ความสุข คือการได้สนองความต้องการ** หรือจะใช้ภาษาง่ายๆ ก็ได้ว่า คือ **ความสมอยากสมปรารถนา**

เราอยากอาบน้ำแล้ว ได้อาบน้ำ ก็มีมีความสุข อยากรับประทานอาหารแล้ว ได้รับประทาน ก็มีมีความสุข เด็กอยากเล่นแล้ว ได้เล่น ก็มีมีความสุข นี่ก็คือได้สนองความต้องการ หรือสนองความอยากความปรารถนานั่นเอง

แต่ตรงนี้ก็ขอแทรกอีกเกี่ยวกับปัญหาทางภาษา เวลานี้ คำว่า “ต้องการ” กับ “ปรารถนา” กับ “อยาก” บางทีก็ต้องระวังการใช้ เนื่องจากในทางวิชาการสมัยใหม่บางสาขา มีการใช้โดยแยกความหมายให้แตกต่างกัน โดยเฉพาะระหว่างความต้องการกับความอยาก ให้มีความหมายเป็นคนละอย่าง

ขอใช้ภาษาอังกฤษชนิดหนึ่ง บางทีก็ใช้คำว่าความต้องการให้ตรงกับคำว่า **need** อย่างในเศรษฐศาสตร์ คล้ายจะบัญญัติให้ใช้รูปคำนามพหูพจน์ของคำนี้ คือ **needs** ให้หมายถึง “ความต้องการจำเป็น” อะไรทำนองนี้ ส่วนความอยากความปรารถนา ก็หมายถึง **desire** หรือคำไวพจน์อื่นซึ่งมีได้หลายศัพท์ แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับคนทั่วไป ศัพท์เหล่านี้ก็ยังไม่เป็นที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง

ตามที่ว่ามานี้ เหมือนกับว่าภาษาไทยไม่มีคำที่มีความหมายตรงกับ **need** ของฝรั่ง จึงต้องมาคิดกันใหม่ และหาคำตรงแท้ไม่ได้ ก็เลยต้องใช้เป็นข้อความหรือวลีไปเลย

ขอเล่าสู่กันฟังว่า **need** ที่เรามาแปลว่าต้องการเชิงจำเป็นนี้น่าจะตรงกับคำเก่าที่เคยใช้มาก่อนว่า “จำเป็นปรารถนา”

คำที่ว่านี้ ไม่ทราบว่าได้ยืมใหม่ ในวงการแปลบาลียังพอคุ่นกันอยู่ เช่น ภาษิตว่า **สติ สพฺพตฺถ ปตฺติยา** (ไม่ต้องดูคำบาลีต้องการให้ดูคำแปล) เราแปลเป็นไทยว่า “สติจำเป็นปรารถนาในที่ทั้งปวง” หมายความว่า สติเป็นธรรมที่ต้องใช้หรือจำเป็นในทุกกรณี คือ ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม ต้องมีสติ ต้องใช้สติ

“จำเป็นปรารถนา” ก็ใกล้ๆ กับคำว่าจำเป็น แต่ไม่ตรงกันแท้ ขอให้อู๋ ตัวอย่าง เช่นว่า มีกระท่อมหลังหนึ่ง เราจะเข้าไปนอน แต่ในกระท่อมหลังนั้น ไม่มีอะไรเลย มีแต่พื้นดิน แล้วก็อาจจะเฉอะแฉะและแถมจะขรุขระด้วย ก็บอกว่า ผู้ที่จะนอนในกระท่อมนี้จำเป็นปรารถนาเตียง อย่างนี้เรียกว่าจำเป็นปรารถนา คือ เขาปรารถนาหรือไม่ เขาอยากได้หรือเปล่าก็ไม่รู้ แต่ก็จำเป็นปรารถนา

ในภาษาเก่า คำว่าจำปรารถนา^{นี้}มีเยอะแยะ อย่างคนเจ็บป่วยก็จำปรารถนายา อะไรอย่าง^{นี้} โบราณมีแล้วคำ^{นี้} จึงไม่สับสนระหว่างคำว่า ต้องการ กับปรารถนา

สำหรับในที่^{นี้} จะใช้คำว่าต้องการกับปรารถนาแบบปนกันไปเลย ไม่แยก ให้เหมือนกับว่ามีความหมายอย่างเดียวกัน ถือว่าเท่า กับ **desire** ทั้ง^{นั้น}

เมื่อบอกว่า ความสุข คือการได้สนองความต้องการ หรือการได้สมอยากสมปรารถนา เรื่องก็เลยโยงไปหาคำว่าต้องการหรือปรารถนา ซึ่งต้องมาทำความเข้าใจกัน เลยกลายเป็นเรื่องใหญ่

จัดการความอยากให้ดี ก็จะมีความสุขได้จริง

ความต้องการ หรือความปรารถนานี้ เป็นเรื่องใหญ่มาก ขอ ยกพุทธพจน์มาตั้งเป็นหลักอีก พระองค์ตรัสว่า “**อนฺุทฺมฺลกา สพฺเพ ธมฺมา**” แปลว่า ธรรมทั้งปวงมีฉันทะเป็นมูล หมายความว่า เรื่อง ของมนุษย์ทุกสิ่งทุกอย่าง มีความต้องการเป็นมูล มีความอยาก เป็นต้นทาง

เพราะฉะนั้น

๑. เราจะต้องทำความเข้าใจเรื่องความอยาก ความ ปรารถนา ความต้องการนี้ ให้ชัดเจน

๒. แล้วในเมื่อความสุขเป็นการได้สนองความต้องการ หรือ ได้สนองความปรารถนา มันก็บ่งชี้ว่า การที่จะพัฒนาความสุขได้ นั้น ก็ต้องพัฒนาความอยาก พัฒนาความปรารถนา หรือพัฒนา ความต้องการด้วย มิฉะนั้น การพัฒนาความสุขก็จะไม่สำเร็จ

เป็นอันว่า ความต้องการนี้ เป็นสิ่งที่เราจะต้องพัฒนา

ก็จึงมาทำความเข้าใจเรื่องความต้องการ หรือความอยาก กันต่อไป ขอให้ถือหลักความต้องการนี้เป็นเรื่องใหญ่ ไม่ควรไป หลบไปเลี้ยงที่จะศึกษามัน

ความคลุมเครือพวามัวในหลักความอยากความต้องการนี้ ทำให้มองอะไรไม่ชัด พัฒนาไม่เดินหน้า แก้ปัญหาไม่สำเร็จ

การศึกษา จริยธรรมและอะไรต่ออะไร ถ้าจับจุดนี้ไม่ได้ ก็
เป็นอันว่าไปไม่ถึงไหน ไม่ถึงตัวมัน

ถ้อยคำที่ใช้สำหรับความอยากหรือความต้องการนี้ มีความ
ซับซ้อนนิดหน่อย จึงต้องขอเวลาทำความเข้าใจเล็กน้อย

ขอยกพุทธพจน์มาดูกันอีกทีหนึ่ง คือที่ตรัสว่า “**ฉันทมูลกา
สพฺเพ ธมฺมา**” (ธรรมทั้งปวงมีฉันทะเป็นมูล หรือเป็นราก เป็นฐาน
เป็นต้นตอ)

คำสำคัญคือ “ฉันทะ” แปลว่า ความต้องการ หรือความ
อยาก จะแปลว่าความปรารถนา ที่เป็นคำบาลีว่า “ปรตฺถนา” ก็ได้

ที่นี้ ที่ว่าซับซ้อนหน่อยก็คือว่า เริ่มแรก “ฉันทะ” ความ
ต้องการ หรือความอยากนี้ ในขั้นพื้นฐาน เป็นคำกลางๆ ใช้ในทาง
ดีก็ได้ ในทางร้ายก็ได้ เป็นกุศลก็ได้ เป็นอกุศลก็ได้ มีทั้ง กามฉันท์
เนกขัมมฉันท์ บริโภคฉันท์ ธรรมฉันท์ ฯลฯ

ในขั้นนี้ ท่านก็แยก “ฉันทะ” คือความต้องการนี้ ว่ามี ๒ อย่าง
คือ

๑. **ตณฺหาฉันทะ** แปลว่า ฉันทะคือตณฺหา หรือฉันทะที่เป็น
ตณฺหา (ฉันทะ คือความอยากได้ อยากเอา อยากเป็น อยากมี
อยากมลาย)

๒. **กัตตุกัมยตาฉันทะ** แปลว่า ฉันทะคือกัตตุกัมยตา หรือ
ฉันทะที่เป็นกัตตุกัมยตา (ฉันทะ คือความอยากทำ ใฝ่จะทำ ใฝ่
สร้างสรรค์)

อย่างแรกเป็นฝ่ายร้าย เป็นอกุศลฉันทะ อย่างหลังเป็นฝ่ายดี เป็นกุศลฉันทะ ก็ดูง่าย แล้วก็ชัดเจนอยู่ แต่ถ้อยคำยาวไปหน่อย เรียกยาก

ตรงนี้แหละก็มาถึงที่ซับซ้อน เวลาแสดงธรรม อธิบายธรรม หรือพูดจาสื่อสารกันทั่วไป ก็อยากใช้คำที่สั้นๆ ง่ายๆ สักหน่อย

ในที่สุดก็ปรากฏผลออกมาว่า เวลาพูดถึงฉันทะที่อยากในทางไม่ดี เป็นอกุศล ก็ใช้คำเดียวไปเลยว่า “ตัณหา” (ไม่ต้องพูดว่า ตัณหาฉันทะ)

แล้วถ้าจะพูดถึงฉันทะที่อยากในทางดี เป็นกุศล ก็ใช้คำเดียวไปเลยว่า “ฉันทะ” (ไม่ต้องไปพูดให้ยาวว่า กัตตุกัมยตาฉันทะ หรือกุศลฉันทะ หรือธรรมฉันทะ หรือสภาวะฉันทะ อะไรๆ ที่ยาว ไม่ต้องทั้งนั้น)

ตอนนี้ก็เลยพูดได้ง่าย สั้นนิดเดียว รู้เรื่องกันเลย ไม่ต้องยืด ยาดเย็นเยื่อ บอกว่า “ตัณหา” อ้อ ก็คือความอยากที่ไม่ดี (ก็คือฉันทะฝ่ายอกุศลนั่นเอง)

พอพูดว่า “ฉันทะ” ก็อ้อ คือความอยากที่ดี (ก็คือฉันทะฝ่ายกุศล หรือกัตตุกัมยตาฉันทะนั้นเอง)

แต่ถ้าไม่รู้ที่ไปที่มา ก็กลายเป็นง ว่าคำไหนหมายถึงอะไร คำไหนดี คำไหนร้าย ยุ่งไปหมด เดี่ยวเจอคำถามฉันทะ กังง ไหนว่า ฉันทะเป็นฝ่ายดี ทำไมนี่ไม่ดีล่ะ ดังนี้เป็นต้น ก็จึงได้พูดกันเสียให้ชัด

ถึงตอนนั้น ก็เท่ากับสรุปได้ คือบอกว่า ความอยาก หรือความต้องการนั้น มี ๒ อย่าง คือ

๑. **ตัณหา** คือ ความอยากความต้องการที่เป็นอกุศล ได้แก่
อยากได้ อยากเอา อยากมี อยากเป็น อยากทำลาย

๒. **ฉันทะ** คือ ความอยากความต้องการที่เป็นกุศล ได้แก่
อยากทำ (ให้มันดี) ใฝ่ฝึก ใฝ่ศึกษา ใฝ่ปฏิบัติ ใฝ่จัดทำ ใฝ่สร้าง
สรรค์

ในคัมภีร์ภาษาบาลีชั้นอรรถกถา เมื่อท่านจะแยก ๒ อย่างนี้
ท่านก็หาคำกลางมาตั้งก่อน ได้พบว่าท่านใช้คำว่า ปตฺตนา คือ
ความปรารถนามาวางเป็นคำกลาง แล้วท่านก็แยกให้ดู บอกว่า
ปตฺตนา (คือความปรารถนา) มี ๒ อย่าง (ก็คือที่แยกให้ดูแล้วข้าง
บนนั่นเอง) ได้แก่

๑. **ตณฺหาปตฺตนา** คือ ความปรารถนาที่เป็นตัณหา
(ปรารถนาเอา, ต้องการเสพ)

๒. **ฉนฺทปตฺตนา** คือ ความปรารถนาที่เป็นฉันทะ (ปรารถนา
ดี, ต้องการทำให้ดี)

มีข้อสังเกตว่า คนไทยทั่วไป โดยเฉพาะก็คือคนพุทธไทยนี้
พอพูดถึงความอยากละก็ไม่ได้ มักจะบอกว่าไม่ดี ไม่ถูก ใช้ไม่ได้
แล้วก็ชอบบอกกัน สอนกัน ไม่ให้อยาก อันนี้คืออันตราย ดีไม่ดีก็
กลายเป็นการทำร้ายไปเลย ทั้งตัดรอนการพัฒนาคน และขัดขวาง
การพัฒนาสังคมประเทศชาติ

ทีนี้ อีกพวกหนึ่งก็ตรงข้ามไปเลย บอกว่าให้อยากได้ออยากเอา ออยากมั่งออยากมี บางทีถึงกับสอนให้โลภ ให้อยากเด่นออยากดัง ออยากเป็นใหญ่เป็นโต บอกว่าต้องอย่างนี้ประเทศชาติสังคมจึงจะพัฒนา แต่ไม่ได้พัฒนาจริงหรอก มีแต่พัฒนาไปสู่ความพินาศ อย่างน้อยก็ทำให้เกิดการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ทั้งการเมืองและเศรษฐกิจพาคนพาโลกออกไปจากสันติภาพ

ทั้งสองพวกนี้ ก็คือสุดโต่ง สุดซั่วไปคนละด้าน แต่เหมือนกัน ร่วมกันตรงที่มีความไม่รู้ คือไม่รู้จักความอยาก ไม่รู้ไม่เข้าใจธรรมชาติของความต้องการ แล้วก็จัดการกับความอยากนั้นไม่ถูกต้อง

ความอยากนั้น ต้องรู้จัก และก็แยกให้ได้ อย่างที่นำมาให้ดูกันนั้น เมื่อแยกได้แล้ว อะไรต่ออะไรก็จะชัดเจน

ตอนที่แยกนั้น ก็ได้แสดงให้เห็นความหมายที่แตกต่างกัน ระหว่างความอยาก ๒ แบบนั้นไปแล้ว แต่ตอนนี้ยังอยากจะให้จับสาระ หรือลักษณะสำคัญของความแตกต่างนั้นให้แจ่มแจ้งด้วย จึงขออธิบายในแง่นี้อีกหน่อย

ลองจับสาระที่ว่านั้นมาวางไว้ให้ดูขั้นหนึ่งก่อน

๑. ตัณหา เป็นความอยากเพื่อตัวตนของเรา หรือเพื่อตัวเราเอง เช่น ออยากเอาเข้ามาให้แก่ตัว เอามาบำเรอตัว ให้ตัวเสพ ให้ตัวได้ ให้ตัวเป็นหรือไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้

๒. นันทะ เป็นความอยากเพื่อสภาวะของสิ่งนั้นๆ เอง เพื่อความดี เพื่อความงาม เพื่อความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ

เคยยกตัวอย่างเช่นว่า คนมาในวัดแล้ว เข้าไปในบริเวณที่มี ต้นไม้หลายๆ เห็นกระรอกกระแตวิ่งโลดเต้นกระโดดกระโจนไปมา

คนหนึ่งก็ชื่นชม มองว่าเจ้ากระรอกนี้น่าดู คล่องแคล่ว มัน กระโดดไปกระโดดมา ดินะ เป็นภาพที่งามตา ขอให้กระรอกเหล่านี้ มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ ทำหุ้ไม้ที่ร่มรื่นให้คงามน่าเพลินใจ ช่วยให้วัดเป็นรมณีสถานนานเท่านานต่อไปเถิด อย่างนี้คืออยาก เพื่อสภาวะที่เต็มสมบูรณ์ของสิ่งนั่นเอง เรียกว่ามีความอยากหรือ ความต้องการที่เป็นกุศล เป็นฉันทะ

ส่วนอีกคนหนึ่งก็เห็นกระรอกตัวเดียวกันนั้นแหละ แต่เขามองไปก็คิดไปว่า ไข่เจ้ากระรอกตัวนี้มีมันอันดินะ เนื่อมาก ถ้าเรา จับได้ เอาไปลงหม้อแกงเหินนี้ คงอร่อยทีเดียวละ นี่ก็อยากเพื่อ ตัวตนของตนเอง เรียกว่ามีความอยากที่เป็นอกุศล เป็นตัณหา

อีกตัวอย่างหนึ่ง นักเรียนจบมัธยมแล้ว คิดเลือกจะเรียนแพทย์

คนหนึ่งอยากเป็นแพทย์ เพราะอยากมีรายได้มาก อยากหาเงินง่าย จะมั่งคั่งร่ำรวย และมีหน้ามีตา มีเกียรติสูง นี่ก็อยากเพื่อ ตัวตนของตนเอง เรียกว่ามีความอยากหรือความต้องการที่เป็นอกุศล ก็เป็นพวกตัณหา

ส่วนอีกคนหนึ่งอยากเป็นแพทย์ เพราะอยากทำให้คนหายจากโรค อยากเห็นประชาชนแข็งแรงมีสุขภาพดี อยากให้ชาวบ้านพ้นความเดือดร้อน อยากให้บ้านเมืองมีพลเมืองที่มีคุณภาพอยู่กัน ร่วมเย็นเป็นสุข อย่างนี้คืออยากเพื่อสภาวะที่เต็มสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ที่เป็นวัตถุประสงค์อย่างตรงไปตรงมาของอาชีพแพทย์นั่นเอง เรียกว่ามีความอยากหรือความต้องการที่เป็นกุศล เป็นฉันทะ

คนมีความอยากต้องการอย่างไรน เมื่อเขาได้สนองความต้องการอย่างนั้น เขาก็มีความสุข ดังนั้น ความสุขของคนจึงต่างกันไปตามความต้องการ

คนหนึ่งอยากให้การระรอกแข็งแรงสมบูรณ์เป็นอยู่สุขสบายของมัน พอเห็นระรอกนั้นกระโดดโลดเต้นรำเริงดี ความต้องการของเขาก็ได้รับการสนอง เขาก็มีความสุขทันที

อีกคนหนึ่งอยากเอากระรอกมาต้มกินให้ลิ้นของตัวเองได้ร่อยต้องไล่จับไล่ยิงเอากระรอกนั้นมาต้มมาแกงให้มันตาย จนกว่าตัวเองจะได้กิน ความต้องการของเขาจึงจะได้รับการสนอง แล้วเขาจึงจะมีความสุข

มองกว้างไกลออกไป คนมีฉันทะรักที่จะทำเหตุของความเจริญ คนมากด้วยตัณหาได้แต่รอเสพผลของความเจริญนั้น พูดสั้นๆ ว่า พวกฉันทะเป็นนักสร้าง พวกตัณหาเป็นนักเสพ พวกฉันทะมีสุขในการสร้าง พวกตัณหามีสุขต่อเมื่อได้เสพ

ในสังคมที่เป็นอยู่นี้ ไม่อาจหวังว่าจะทำการใดให้กระแสดัณหาเหือดหายไปได้ หรือจะให้วิถีของฉันทะขยายขึ้นมาเป็นใหญ่สิ่งที่พึงทำคือเพียงดูแลไว้ ไม่ปล่อยให้กระแสดัณหาท่วมทับไหลพาหลงเหวไป และคอยส่งเสริมวิถีแห่งการสนองฉันทะให้ดำเนินไปได้

ตราบใด คนผู้มีความสุขในแนวทางของการสนองฉันทะยังมีเป็นหลักเป็นแกนอยู่ สังคมมนุษย์ก็จะยังพอดำเนินไปได้

สิ่งที่จะต้องทำตลอดเวลาก็คือ ความไม่ประมาทในการพัฒนามนุษย์ให้ก้าวหน้าไปในการพัฒนาความสุข

มองเห็นสิ่งต้องการมาใกล้ ใจของฟูขึ้นไป ได้ปิติ พอได้สมใจ คลายสงบมา ใจเข้าที่ ก็มีความสุข

ก่อนจะพูดต่อไปถึงหลักในการปฏิบัติจัดการกับความ
ต้องการ ขอแทรกเรื่องน่ารู้สักหน่อย เป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน ที่
จะช่วยให้เข้าใจหรือรู้จักความสุขได้ชัดเจนมากขึ้น

ได้บอกแล้วว่า ความสุข คือการได้สนองความต้องการ หรือ
ความสมอยากสมปรารถนา

ที่นี้ ความสมอยาก หรือการได้สนองความต้องการนั้น พูด
อีกสำนวนหนึ่ง ก็คือ การทำให้ความต้องการนั้นสงบระงับไปนั้น
เอง เหมือนอย่างระงับความกระหาย ด้วยการดื่มน้ำ หรือระงับ
ความหิว ด้วยการกินอาหาร เมื่อความหิวคือความต้องการอาหาร
สงบไป หรือเมื่อความกระหายคือความต้องการน้ำสงบไป ก็เป็น
ความสุข

ดังนั้น เมื่อพูดตามความหมายนี้ ความสงบระงับไปของ
ความต้องการนั่นเอง เป็นความสุข หรือพูดให้สั้นว่า ความสุขคือ
ความสงบ

ที่นี้ ในการสนองความต้องการ หรือสมอยากสมปรารถนา
นั้น จิตใจว่าจะมาถึงความสงบที่เป็นภาวะแห่งความสุข บางทีก็
ได้ประสบหรือได้เสวยภาวะที่น่าชื่นชมยินดีมาเป็นลำดับหลายขั้น
หลายอย่าง โดยเฉพาะที่เด่นก็คือ “ปิติ” ซึ่งมักพูดเข้าคู่เข้าชุดกันว่า
“ปิติสุข”

ถ้าเรามองเห็นและเข้าใจภาวะจิตที่เป็นขั้นตอนต่างๆ ในกระบวนการสนองความต้องการนี้แล้ว ก็จะเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นว่าความสุขเป็นความสงบอย่างไร และความสงบนั้นมีความหมายสำคัญแค่ไหนและดีอย่างไร

เริ่มที่ปิติ กับสุขนี้แหละ ว่าไปตามหลักก่อน ท่านพูดให้ง่ายว่า ความปลื้มใจในการได้อารมณ์ที่ปรารถนา เป็นปิติ การเสวยรสอารมณ์ที่ได้แล้ว เป็นสุข เช่น คนเดินทางกันดารมาแสนเหน็ดเหนื่อย เมื่อเห็นน้ำหรือได้ยินว่ามีน้ำ ที่จะได้กินได้ดื่ม ก็เกิดปิติ พอเข้าไปสู່ร่วมเงาหมู่ไม้และได้ลงดื่มกินอาบน้ำนั้น ก็มีความสุข

เพื่อให้เข้าใจชัดยิ่งขึ้น ท่านแสดงตัวอย่างให้เห็นเป็นขั้นเป็นตอนไว้ เหมือนดังว่า คนผู้หนึ่งเดินทางกันดารมาแสนไกล แดดก็ร้อนจนเหงื่อโชกตัว ทั้งหิวทั้งกระหายเหลือเกิน

ถึงจุดหนึ่งเห็นคนเดินทางสวนมา ก็ถามว่า ในทางที่ผ่านมามีน้ำดื่มที่ไหนบ้างไหม นายคนนั้นตอบว่า โน่น ดูลิ ข้างหน้าโน้น ท่านผ่านตรงนั้นไป จะมีทั้งสระน้ำใหญ่และไพรสณฑ์ พอได้ฟังคำบอกแค่นั้น เขาก็ดีใจเหลือเกิน ว่าวิ่งขึ้นมาเลย

เมื่อเดินต่อจากที่นั้นไป ได้เห็นกลีบ ก้าน ใบ และดอกบัวเป็นต้น ที่ตกเกลื่อนบนพื้นดิน ก็ยิ่งดีใจว่าวิ่งมากขึ้นๆ เมื่อเดินต่อไปอีก ก็ได้เห็นคนมีผ้าเปียกผมเปียก ได้ยินเสียงโกป่าและนกยูงเป็นต้น แล้วใกล้เข้าไปๆ ก็เห็นไพรสณฑ์เขียวในบริเวณเขตสระน้ำ เห็นดอกบัวที่เกิดในสระ เห็นน้ำใสสะอาด เขาก็ยิ่งดีใจว่าวิ่งพลับปลั้มยิ่งขึ้นไปๆ ทุกที่ๆ

แล้วในที่สุด มาถึงสระ ก็กระโจนหรือก้าวลงไป พอถึงน้ำได้ สัมผัสก็ฉ่ำชื่น ใจที่ฟูขึ้นพองออกไป ก็สงบเข้าที่ เขาอาบดื่มตามชอบใจ ระวังความกระวนกระวายหมดไป เคี้ยวกินเหง้ารากใบบัว เป็นต้น จนอิ่มหน้า แล้วขึ้นจากสระ มาลงนอนได้ร่มไม้เย็นสบาย มีลมอ่อนๆ โขยมา พุดกับตัวเองว่า สุขหนอๆ

ตามตัวอย่างที่ท่านยกมาเปรียบเทียบนี้ จะเห็นว่า

ความดีใจปลาบปลื้มรำเริง นับตั้งแต่ชายผู้นั้นได้ยืนยันว่ามีสระน้ำและหมู่ไม้จนกระทั่งได้เห็นน้ำ นั่นคือ **ปิติ** ซึ่งเป็นอาการรำเริงยินดีในอารมณ์ที่เป็นขั้นก่อนหน้า

ส่วนการที่เขาได้ลงไปอาบน้ำ กิน ดื่ม แล้วนอนรำพึงว่า สุขหนอๆ ที่ได้ร่มไม้เย็นสบาย มีสายลมอ่อนๆ โขยมา นี่คือ **สุข** ซึ่งอยู่ในตอนที่ได้เสวยรสอารมณ์

ปิตินั้นมีลักษณะฟู พอง พลุ่ขึ้น ชูซ่า ซาบซ่าน ปลาบปลื้ม ซึ่งก็แสนจะดีอย่างยิ่ง แต่ถึงจะดีอย่างไร ปิติจะค้างอยู่ไม่ได้ เพราะยังไม่สม ยังไม่ลุ่มลุ่มหมาย สุดทำยก็ต้องมาจบลงที่ความสุข ต้องดีสุดตรงที่สุข ซึ่งก็คือสงบเข้าที่นั่นเอง

ถ้ายังไม่สงบ ก็ยังไม่สม ยังจบยังสมบูรณ์ไม่ได้ จึงมาดีที่สุดในตรงที่สมและสงบลงได้ เรียกว่าเป็นสุข

ที่จริง ถ้าดูให้ละเอียด แยกให้ครบ ยังมีภาวะจิตอีกช่วงหนึ่ง อยู่ระหว่างปิตีกับสุข อันนี้ก็สำคัญ เมื่อกี้ เรามองแต่ด้านที่จะดี สนองระงับดับความต้องการได้สมอยากสมปรารถนา คือด้านดี แต่เมื่อดูให้ละเอียด ก็ดูด้านของตัวความต้องการเองด้วย

ความต้องการนั้นก็มีอาการของมันเอง คือ ความร้อนรุ่ม ความเร่าร้อน ความกดดัน ยิ่งถ้ารุนแรง ก็กลายเป็นความกระวนกระวาย ความเครียด ความกระสับกระส่าย จนถึงขั้นทุรนทุราย

ที่นี้ ในกระบวนการสนองความต้องการนั้น เมื่อเข้ามาในขั้นตอนของการสนองที่จะได้สมปรารถนา ขณะที่ปิติฟูฟ่องขึ้นนั่นเอง อีกด้านหนึ่ง มันก็ทำให้ความกระวนกระวาย เครียด เขม็ง กระสับกระส่ายที่เป็นอาการของความต้องการ ซึ่งมีผลทั้งต่อจิตและกาย ได้ผ่อนคลาย ระวังไป หายเร่าร้อน เย็นลง ราบลง กลายเป็นความเรียบรื่น ภาวะนี้เรียกว่า “ปัสัทธิ”

ปัสัทธินี้แหละ เป็นตัวนำโดยตรงเข้าสู่ความสุข เพราะฉะนั้น เมื่อชอยละเอียดให้ชัด ท่านจึงพูดตามลำดับดังนี้ว่า “ปิติ ปัสัทธิ และสุข”

(ความต้องการฝ่ายตัณหา จะมีอาการเร่าร้อน กระวนกระวาย เครียด เป็นต้นนี้ได้เต็มที่ เพราะอยู่บนฐานของโมหะ และอิงกับความยึดถือตัวตน แต่ความต้องการฝ่ายฉันทะมากับปัญญา เป็นปกติอยู่แล้ว ปัญญาจึงทำหน้าที่จัดปรับแก้และกันปัญหาเหล่านี้ไปพร้อมในตัว)

พอพูดถึงอาการของความต้องการ ก็เลยมีแง่ซับซ้อนเล็กน้อยที่ควรจะต้องเข้าใจประกอบความรู้ด้วย คือ นอกจากการระงับความต้องการด้วยการสนองที่พูดมานั้น ก็มีการระงับความต้องการด้วยการไม่สนอง ซึ่งเป็นการกระทำในทางตรงข้าม

ทีนี้ เมื่อความต้องการเกิดขึ้น ถ้าพยายามระงับด้วยการไม่สนองมัน ไม่ยอมตามมัน โดยขัดขวางหรือขัดขึ้นฝืนใจ กดข่มหรือบังคับ ก็จะทำให้มีอาการรุนแรง เกิดความเร่าร้อนกระวนกระวายทวนทวายมากขึ้น และอาจจะระบายหรือระเบิดออกมา ทำให้เกิดทุกข์แก่ตน และเป็นภัยแก่คนอื่นมากมาย แล้วในโลกนี้ ก็แก้ไขกันด้วยวิธีสร้างโทษภัยแบบตอบได้หรือตอบแทนย้อนกลับไป และเป็นการชู้ไว้ ไม่ใช่สงบจริง

เมื่อมาเข้าสู่กระบวนการฝึกศึกษาพัฒนาคน การมีจิตสำนึกที่จะฝึกตนก็ช่วยได้ระดับหนึ่ง แม้จะฝืนใจ แต่ข้างดีก็มีผลที่รู้สึกว่าได้ฝึกตนขึ้นมา แล้วก็อาจจะดีใจที่ได้ทดสอบกำลังความสามารถในการฝึกตนนั้น

แต่การฝึกฝนพัฒนายังมีวิธีมากกว่านี้ ทั้งวิธีการทางจิต และทางปัญญา

วิธีทางจิต ก็เช่น การให้ฝ่ายกุศลมีกำลังเหนือกว่า อย่างง่าย ๆ ก็เช่น ให้ฉันทะเล ที่ใฝ่รู้ใฝ่ดี ที่อยากค้นคว้าหาความรู้ แรงเข้มกว่าตัณหา ที่ใฝ่มีว่ไฝ่เสพ ที่อยากหนีโรงเรียนไปกินเหล้ากับเพื่อนสุราบาน

อีกอย่างหนึ่งคือใช้วิธีแทนที่ เช่น มองไปที่เงินของคุณ จ. อยากจะขโมยเอาเสีย แต่นึกถึงว่าคุณ จ. หาเงินมาด้วยความยากลำบาก มีทุกข์มากอยู่แล้ว ไม่ควรไปเพิ่มทุกข์ให้เขา เกิดภรรณาหรือการุณย์ขึ้นมา ตัณหาก็ก็นั่งหายสงบไป

ส่วนวิถีทางปัญญา ก็เช่นว่า เขาเอาทองคำมาขายให้ในราคาแสนจะถูก ก็ตาลูกอยากได้เหลือเกิน แต่พอรู้ทันว่าเป็นทองเกี ความอยากได้ก็หายวับไปหมดสิ้น สงบลงได้ แต่ปัญญาอย่างนี้ ควรเรียกชื่อว่าเป็นปัญญาเทียม แคร์ู้ทันทองเกี พอแก้ปัญห เฉพาะหน้าไปที

จะเป็นปัญญาแท้ ก็ต้องอย่างพระสาวกที่มองเห็นความจริงว่า เงินทองเพชรนิลจินดาประดาทรัพย์ ไม่ใช่แก่นสารของชีวิต ไม่ เป็นของเราของเขาของใครจริง ทำชีวิตให้ตั้งงามประเสริฐเป็นสุขแท้ จริงไม่ได้ ทั้งเราทั้งมันก็เป็นไปตามธรรมชาติ คืออนิจจังทุกขัง อนัตตาทั้งนั้น ถ้าจะอยู่กับมัน ก็ต้องใช้ประโยชน์อย่างรู้เท่าทัน ไม่ ให้เป็นเหตุก่อโทษทุกข์ภัย เมื่อจะเปิดโล่งสู่ความเป็นอิสระเสรีมีสุข ที่แท้ ก็สละละได้ทั้งหมดในทันที อย่างนี้คือปัญญาที่ทำให้ค้นหา ไม่มีที่ตั้งตัว จึงสงบจริง

รวมแล้ว ไม่ว่าจะสงบระงับด้วยการสนองความต้องการก็ตาม หรือสงบระงับด้วยวิถีทางจิตทางปัญญาให้ไม่ต้องสนอง ความต้องการที่ไม่ถูกไม่ดีก็ตาม ความสงบนั้นก็เป็นความสุข และความสุขก็คือความสงบ สันติเป็นสุข สุขเป็นสันติ คือสันติสุข ดัง ความหมายที่ได้ว่ามา

สองทางสายใหญ่ ที่จะเลือกไปสู่ความสุข

เรื่องความต้องการนี้สำคัญมาก ถึงแม้ตั้งหลักไว้ให้เห็นกันแล้ว ก็ยังขอพุดแถมมปลิกย่อยต่อไปให้เกิดความคุ้นเคยไว้

อย่างง่าย ๆ ตามปกติ คนทั่วไป ก็มีทั้งฉันทะ และตัณหา เป็นต้นทุนอยู่ด้วยกัน

ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า คนที่มีหน้าที่รับผิดชอบสังคม หรือผู้อยู่ในฐานะที่ควรเป็นกัลยาณมิตร จะต้องเข้าใจหลักความต้องการนี้ และรู้จักส่งเสริมความต้องการฝ่ายฉันทะขึ้นไป พร้อมกับรู้จักคุมและขัดเกลาความต้องการฝ่ายตัณหา อย่างน้อยให้เป็นกระแสรองอยู่เรื่อยไป

ด้านฉันทะที่เป็นทุนก็เช่นว่า คนทั่วไปอยู่ไหนไปไหน ก็อยากเห็นสภาพแวดล้อมที่เป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาดตา ได้สัมผัสสธรรมชาติที่งดงามรื่นรมย์ ก็ชื่นชมสบายใจมีความสุข และอยากให้สิ่งทั้งหลายโดยรอบอยู่ในสถานะที่งดงามสมบูรณ์อย่างนั้น อยากให้ผู้คน สัตว์ ต้นไม้ แม้กระทั่งหญ้า ขึ้นไปถึงท้องฟ้า สดชื่น งามน่าอิมตาอิมใจ

แม้แต่ร่างกายแขนขาหน้าตาของตน ก็อยากให้แข็งแรง สะอาดหมดจดสดใส อยู่ในภาวะที่งดงามสมบูรณ์ของมัน (ตรงนี้เป็นจุดที่ใช้ได้ดี ในการฝึกแยกฉันทะกับตัณหา)

พร้อมกันนั้น อีกด้านหนึ่ง คนทั่วไปก็ต้องการสนองความต้องการทางผัสสะของตน ต้องการเสพรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ภาย ที่เป็นอารมณ์อันน่าพอใจ ที่ชอบใจ ที่ทำนุใช้คำรวมๆ เรียกว่า อามิส บ้าง ว่า กาม บ้าง

เนื่องจากพวกกามอามิสนี้ มีสัมผัสที่หยาบ มีการกระตุ้นเร้าที่แรง จึงมีกำลังล่อเร้าชักพาไปได้มาก ความรู้เท่าทันที่จะไม่หลงตามเหยื่อล่อจึงต้องได้รับการย้ำเน้น

ที่นี้ มาดูความอยาก ๒ อย่างนั้นเทียบกัน ให้เห็นความหมายชัดขึ้นไปอีก

บอกแล้วว่า ความอยากอย่างที ๒ ที่เป็นกุศล คือฉันทะนั้น เริ่มอย่างง่ายๆ ด้วยความรู้สึกชื่นชมยินดีพอใจ ในความดีความงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ

ที่นี้ เมื่อมีความพอใจ มีความต้องการที่จะได้รับความพอใจอย่างนั้น แต่ถ้าสิ่งนั้นๆ ตลอดจนคนนั้นๆ ยังไม่มีความดีงามสมบูรณ์ หรือมี แต่ยังไม่เต็มทีก็แล้วแต่ ก็อยากให้มันดีอยากให้มันงามอยากให้มันสมบูรณ์

เมื่ออยากให้มันดีงามสมบูรณ์ แต่มันยังไม่เป็นเช่นนั้น จะต่อไปอย่างไร นี่ก็คือมาถึงขั้นที่อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้มันดีงามสมบูรณ์ ตรงนี้แหละที่จะได้เจอตัวฉันทะจริงๆ ที่ท่านเรียกว่า “กัตตุกัมยตาฉันทะ” (ฉันทะคือความอยากทำ)

พอพูดมาถึงตรงนี้ ก็คงมองเห็นแนวทางของการที่จะพัฒนาความต้องการที่เป็นฉันทะนั้นต่อไป

ทีนี้ เพื่อเทียบกันต่อไป ก็หันมาดูความอยากประเภทค้นหา ที่เป็นอกุศล คือความพอใจใคร่อยากในรูป เสียง กลิ่น รส และ สัมผัสสกาย ที่มาสนองความต้องการในการเสพ อันนี้เรียกว่า ความอยากเสพ พออยากเสพขึ้นมา มันก็คือการอยากได้อยากเอา เพื่อตัวเรา ตรงนี้ข้อแตกต่างอย่างพิเศษก็ไหลออกมา

อะไรที่ไหลขึ้นมาตอนนี้ นั่นก็คือ พอความอยากแบบนี้เกิดขึ้น ก็ต้องมีตัวเจ้าของเรื่องขึ้นมา คือมีตัวที่จะเป็นผู้ได้ผู้เอาผู้เสพ แม้แต่เป็นผู้อยาก มีตัวผู้อยาก ตัวผู้ได้ ตัวผู้เสพ ชัดขึ้นมาเลย คืออยากได้อยากเอามาให้แก่ตัว เพื่อตัวจะได้เสพ นี่คือจุดกำเนิดของ “ตัวตน”

แต่ถ้าเป็นความอยากประเภทที่ ๒ คือฉันทะ ก็มีลำดับการทำงานต่างไปอีกแบบหนึ่งเลย อย่างที่ว่าแล้ว คือ พออยากในความดีความงาม พอใจ ชื่นชมในความดีความงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ พอเห็นมันเป็นอย่างนั้น ก็มีความสุขอยู่ขั้นหนึ่งแล้ว โดยยังไม่ต้องทำอะไร พร้อมกันนั้น ก็อยากให้สิ่งนั้นมันดีของมัน ให้มันงามของมัน ให้มันสมบูรณ์ของมันต่อไป

ทีนี้ ถ้ามันยังไม่ดี ยังไม่งาม ยังไม่สมบูรณ์ ก็อยากให้มันดี มันงามมันสมบูรณ์ ทีนี้ทำอย่างไร เมื่ออยากให้มันดีมันงาม แต่มันยังไม่ดีไม่งาม ไม่สมบูรณ์ ก็อยากทำให้มันดีมันงามมันสมบูรณ์

เมื่อจะทำให้มันดีให้มันงามให้มันสมบูรณ์ แต่ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรมันจึงจะดีจึงจะงามจึงจะสมบูรณ์

ถึงตอนนี้ ระบบเหตุปัจจัยก็มาเรียกร่องเอง คือก็เลยอยากรู้

ว่าจะต้องทำอะไรอย่างไร เพื่อให้มันดิงามสมบูรณ์ ถึงตรงนี้ก็คือ เกิดความอยากรู้ หรือความใฝ่ที่จะรู้

ตามลำดับนี้ เห็นได้ว่า ความหมายของ “ฉันทะ” นั้น กว้างมาก ตั้งแต่ชื่นชม (มีความสุข) ด้วยความยินดีพอใจในความดีความงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ คนนั้นๆ แล้วก็อยากให้สิ่งนั้นๆ คนนั้นๆ ดิงามสมบูรณ์สุดใฝ่มีความสุขต่อไป หรือไม่ก็อยากทำให้สิ่งนั้นๆ คนนั้นๆ มีความดิงามสมบูรณ์สุดใฝ่มีความสุข แล้วก็อยากรู้ว่าจะทำอย่างไร สิ่งนั้นๆ คนนั้นๆ จึงจะดิงามสมบูรณ์มีความสุขได้อย่างนั้น

จุดต่างอย่างแรกที่ควรสังเกตไว้ คือ ฉันทะต้องการให้คนให้ของนั้นๆ ดิงามสมบูรณ์เต็มตามสภาวะของเขาของมัน เมื่อเราพบคนหรือของที่ดิงามสมบูรณ์ตามสภาวะ ความต้องการของเราก็ได้รับการสนองเดี๋ยวนั้นเลย เราจึงมีความสุขได้ทันที เช่นที่มีความสุขกับธรรมชาติ ต่างกับตัณหาซึ่งต้องรอสอนองด้วยการได้เสพจึงมีความสุข

จุดต่างอย่างสำคัญยิ่งก็คือ ตลอดกระบวนการของความอยากแบบฉันทะนี้ มีแต่ความอยาก แต่ไม่เกิดตัวผู้อยาก หรือตัวตนที่จะทำอะไร (ตรงข้ามกับกระบวนการของตัณหา ที่จะต้องเกิดมีอัตตาตัวตนขึ้นมาเป็นผู้เสพ เป็นเจ้าของ เป็นผู้ครอบครอง)

ถ้าระหว่างมีฉันทะ หรือทำอะไรอยู่ด้วยฉันทะ เกิดมีความรู้สึกตัวตนขึ้นมา ก็แสดงว่ากิเลสสังกัต์อัตตาได้โอกาสแฝงตัวเข้ามาแล้ว และตัวที่มักเข้ามาแบบอ่อนๆ ก็คือมานะ (ความถือตัว, ความรู้สึกอยากให้ตัวสำคัญ)

ตัวแท้ของฉันทะที่อยากโดยไม่ต้องเกิดมีตัวผู้อยากนี้ ก็คืออยากทำ เพราะฉะนั้น คำว่าฉันทะหรือความอยากที่เป็นกุศลนี้ ท่านจึงให้ความหมายว่า ได้แก่ กัตตุกัมมตาฉันทะ

ไม่ว่าที่ไหน พอแสดงความหมาย หรือจำกัดความ ก็บอกว่า “ฉนุโทติ กัตตุกมุยาฉนุโท” ฉันทะ คือความต้องการที่เป็นความอยากจะทำ (ให้มันดีให้มันงามให้มันสมบูรณ์)

ที่พูดข้างบนนี้ ก็เพราะเป็นเรื่องสำคัญมาก มันเป็นต้นทางของการที่จะพัฒนามนุษย์

พอเรามีฉันทะ อยากให้อะไรๆ มันดีมันงามมันสมบูรณ์ ถ้าเห็นแม้แต่พื้นบ้านพื้นบริเวณวัดว่ามันสะอาดดีงาม เราก็ชื่นชมสบายใจ แต่ถ้าเห็นมันสกปรก ยังไม่สะอาด เราก็อยากให้มันสะอาดให้มันเรียบร้อยดี แล้วเราก็อยากจะทำให้มันสะอาด เราก็ไปฉวยไม้กวาดมา แล้วก็ทำงานกวาดไป ถ้าเราไม่รู้ว่าจะกวาดอย่างไร เราก็อยากรู้วิธีที่จะกวาด แล้วเราก็ไปหาเรียนวิธีกวาดเอา มา เมื่อเรารู้วิธีแล้ว เราก็มาทำการกวาด แล้วเราก็พัฒนาความเป็นนักกวาดขึ้นมา ก็เชี่ยวชาญชำนาญ กวาดได้เก่งขึ้นๆ

นี่ก็คือกระบวนการที่เรียกว่าการศึกษา

เพราะฉะนั้น ฉันทะนี้จึงเป็นต้นรากของกระบวนการศึกษา หรือการพัฒนามนุษย์

กฎมนุษย์สร้างระบบเงื่อนไข ต่อเมื่อหนูกฎธรรมชาติได้ จึงจะมีผลดีจริง

แต่ถ้าตีตนหมา จะไม่เกิดกระบวนการของการศึกษาอย่างนี้
พอตีตนหมา อยากรจะได้ เอามาให้ตัวเสฟ ก็จบ

ยังมีการเข้าใจผิดกันมาก หลายคนคิดว่า ถ้ากระตุ้นตีตนหมา ทำให้คนโลภมากๆ จะได้ขยันทำงานกันยกใหญ่ เพื่อจะได้มีใช้มีเสฟ ว่ากันให้ฟังเพื่อเหลือล้นไปเลย แล้วที่นี้ เศรษฐกิจจะดี จะขยายตัวมากมาย

ดูเผินๆ ที่ว่ามา คล้ายว่าจะเป็นอย่างนั้นจริง แต่ไม่ใช่ ยังดูไม่เป็น ถึงได้พลาดกันมา ศึกษาเสียให้ดี

อันนั้น พูดสั้นๆ ว่า เป็นความฉลาดในการจัดการกับตีตนหมา ในระบบเงื่อนไข แต่ถึงจะฉลาดจัดการเก่งอย่างไร วิธีนี้ก็แทบไม่มีทางจะสร้างคนอย่างไอน์สไตน์ขึ้นมาได้ จะได้ก็แค่นักวิทยาศาสตร์ที่ทำงานในระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม (ซึ่งบางทีก็ทำให้ประชาชนตื่นและตื่นกันไปตื่นกันมาตามผลการวิจัยผ่านไอที ชนิดที่ไม่ได้แก่นสารจริงจัง ถ้าจะผ่อนเบาปัญหา ก็ต้องเอาเงินหามาช่วยอีกนั่นแหละ)

ที่นี้ก็มาดูระบบเงื่อนไขในการจัดการกับตีตนหมา เมื่อก็ได้บอกให้เห็นความแตกต่างระหว่างกระบวนการของฉันทะ กับกระบวนการของตีตนหมาอย่างหนึ่งแล้ว คือ ในกระบวนการของตีตนหมา จะเกิดมีอัตตา หรือตัวตนขึ้นมา ที่นี้ ก็ถึงความแตกต่างอย่างที่ว่า ๒ คือกระบวนการของตีตนหมา ที่ใช้ตีตนหมาเป็นแรงจูงใจ เป็นตัวขับเคลื่อน

อารยธรรมด้วยระบบเงื่อนไข (พร้อมกับเป็นกลไกของการพัฒนาที่เรียกกันว่าไม่ยั่งยืน)

พอดีณหาเกิดขึ้น ก็อยากจะเสพ แต่ยังไม่ีมีของที่จะเสพ ก็หาทางจะได้จะเอามา ตอนนั้นมันจะไม่เดินหน้าไปตามกระบวนการของเหตุปัจจัย แต่จะมาเชื่อมต่อเข้ากับกระบวนการแบบเงื่อนไข

ตรงนี้ ให้สังเกตนะ เดียวจะเถียงว่า เออ ตัณหา ก็ทำให้อยากทำเหมือนกันนี่ เปล่า ไม่ใช่อยากทำหรือก ตัณหา มันอยากจะเสพอยากจะได้ อยากจะเอา แต่มันยังไม่มีจะเสพ มันยังไม่ได้ แล้วทำอย่างไรจะได้มาเสพล่ะ ก็เลยมาเข้ากับระบบเงื่อนไขว่า คุณต้องทำนี่ แล้วคุณจะได้มัน ถ้าคุณไม่ทำอันนี้ คุณก็ไม่ได้มันนั่น

นี่แหละ ตัณหาจึงทำให้เกิดการกระทำในระบบเงื่อนไข

เมื่อทำตามเงื่อนไข หรือทำเพราะเป็นเงื่อนไข มันก็ไม่ใช่ทำเพราะอยากจะทำ มันก็ไม่มีฉันทะ เมื่อการกระทำไม่เป็นการสนองความอยากทำ คนนั้นก็ไม่มีความสุข เขาไม่อยากทำ เขาก็ไม่เต็มใจทำ การกระทำนั้นก็กลายเป็นความทุกข์

พวกตัณหาณะ ทำตามเงื่อนไขเท่านั้น เพราะถ้าตัวไม่ทำ ก็จะไม่ไ้ได้ของมาเสพ และเขาจะสุขต่อเมื่อได้เสพ แต่ตอนทำนี่จำใจ ก็จึงต้องทำไปด้วยความทุกข์ ต้องรอเวลาที่จะได้เสพ อีกตั้งเมื่อไรกว่าจะได้ความสุข ตอนทำนี่ยาว กว่าจะได้สุขสักที ต้องทุกข์ไปตั้งนาน

แถมรอว่าเวลาที่จะได้เสพยาังไม่มา รอานานนักหนา ก็พาให้เครียด ไปๆ มาๆ กระบวนการพัฒนาก็ไม่ยั่งยืน และคนที่ทำการพัฒนา ก็ได้พัฒนาความเครียด ถ้าอยู่ไปกับการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนแบบนี้ ก็จะมีผลกำไร คือได้ความเครียดอย่างยั่งยืน

แต่ทางฝ่ายฉันทีมนั้น มีความอยากจะทำให้มันดีอยู่แล้ว ก็ทำงานด้วยความอยากทำอยู่ตลอดเวลา ก็เลยสุขทุกเมื่อ ไม่รู้จักเบื่อ ไม่รู้จักเครียด สุขได้เรื่อยไปตลอดเวลาที่ทำนั้น อันนี้เป็นความสุขที่เกิดโดยตรงตามเหตุปัจจัย เป็นไปตามกระบวนการของมัน

ไม่ว่าจะเล่าเรียน จะทำงาน หรือจะทำการอะไร ก็เป็นไปตามหลักเดียวกัน ถ้าทำด้วยฉันทีมนี่ ก็ทั้งได้ผลดี และมีแต่สุขทุกวัน

คงยอมรับกันได้ว่า หลักที่พูดมานั้นสำคัญมาก ท่านถือว่าฉันทีมนั้นเป็นจุดเริ่ม พระพุทธเจ้าตรัสว่า การเกิดขึ้นของฉันทีมนั้นเหมือนแสงอรุณ เปรียบเหมือนว่า ก่อนที่ดวงอาทิตย์จะอุทัย ย่อมมีแสงเงินแสงทองขึ้นมาก่อน ฉะนั้น ถ้าฉันทีมนั้นเกิดขึ้นแล้ว ก็หวังได้แนใจว่าจะเจริญงอกงามในอารยธรรมคานธีเมืองคัลกัตตา หรือในสิกขาคือการศึกษา ฉะนั้น

เรื่องของฉันทีมนั้น ก็เป็นอย่างนี้ ไม่ต้องชี้แจงมาก เพราะเป็นเรื่องธรรมดาของกระบวนการธรรมชาติ ที่เป็นไปของมันเองตามแต่เหตุปัจจัย ตอนนี้มีเรื่องซับซ้อน เพราะมาเจอกับกระบวนการของมนุษย์ที่ใช้ระบบเงื่อนไข

เคยยกตัวอย่างบ่อยๆ ให้เห็นว่า โลกมนุษย์เวลานี้อยู่ในระบบเงื่อนไขแทบทั้งนั้น มนุษย์มีความฉลาด ก็จัดตั้งกฎสมมุติซ้อนขึ้นมา บนกฎธรรมชาติ เพื่อให้ได้ผลตามเงื่อนไข

กฎธรรมชาติ คือกฎแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ที่มีอยู่เป็นธรรมดา ส่วนกฎสมมุตินั้น มนุษย์ที่ฉลาดจัดตั้งขึ้น โดยมาตกลงกันวางเป็นเงื่อนไข ให้เป็นไปตามเหตุปัจจัยชนิดที่สมมุติขึ้นมาตามตกลง

จะเห็นว่า ในโลกมนุษย์ มีกฎ ๒ กฎนี้ซ้อนกันอยู่ทั่วไป เป็นองค์ประกอบสำคัญของอารยธรรมปัจจุบัน ตัวอย่างซึ่งเห็นได้ง่ายก็คือในเรื่องการทำงาน ขอยกมาพูดประกอบไว้

เรามีสถานที่ราชการ หรืออะไรก็แล้วแต่ อาจจะเป็นมหาวิทยาลัยก็ได้ ที่มีบริเวณกว้างขวาง มีอาคารมากมายสวยงาม เราก็อยากให้มีสถานที่ร่มรื่น มีสนามหญ้าเขียวชอุ่ม มีต้นไม้ชานาพรรณ มีใบดกและดอกหลากสีสวยงามบานสะพรั่ง เป็นที่สดชื่นรื่นรมย์

เมื่อต้องการอย่างนี้ เราจะทำอย่างไร ตอนนี้อย่าละ มนุษย์มีปัญญาฉลาด รู้จักแบ่งงานกันทำ ก็เลยจัดตั้งเป็นระบบสมมุติขึ้นมา

เรารู้สึกถึงกฎธรรมชาติที่ว่า ต้นไม้แม้แต่หญ้าจะงอกงามเขียวชอุ่มสดชื่นได้ ก็ด้วยอาศัยอาหารหล่อเลี้ยง มีเครื่องบำรุงดี มีน้ำ มีปุ๋ย เป็นต้น อันนี้เป็นเรื่องของเหตุปัจจัยในธรรมชาติ เป็นกฎที่แน่นอน

เมื่อเรารู้้อย่างนี้ เราก็มาคิดว่า เราจะทำอย่างไรให้เหมือนกับว่าไปขับเคลือนผลัดกัน ให้เหตุปัจจัยทั้งหลายดำเนินไปตามกระบวนการของธรรมชาตินั้น ถึงตรงนี้ เราก็ตั้งกฎมนุษยซ้อนขึ้นมา

อย่างที่ว่าแล้ว กฎมนุษยเป็นสมมุติ คือเป็นข้อตกลง โดยรู้และยอมรับร่วมกัน “สมมุติ” แปลว่า รู้ร่วมกัน แล้วก็ยอมรับกันตามนั้น ก็คือตกลง

กฎสมมุติของมนุษย์นั้น เรียกกันว่า “กฎหมาย” ก็เป็นกฎโดยหมายรู้ คือตามสัญญา ว่าไปตามสมมุติ ที่ตกลงกันว่าเอาอย่างนั้น

เอาเป็นว่า ฉันจะจ้างคนขึ้นมาละนะ ให้เขาเป็นคนสวนมา ทำหน้าที่รดน้ำ พรวนดิน ตัดแต่งต้นไม้ กำจัดวัชพืช เป็นต้น ดูแลบำรุงพืชพันธุ์ให้เป็นสวนที่รื่นรมย์สวยงาม โดยจะให้เงินเดือน ๗,๐๐๐ บาท

นี่ก็เป็นกฎขึ้นมาแล้ว ใครมาทำงานนี้ การทำงานนั้นก็ เป็นเหตุให้เขาได้ผลตามกฎนี้ คือ ทำสวน ๑ เดือน ได้เงิน ๗,๐๐๐ บาท การทำสวนเป็นเหตุ การได้เงินเดือน ๗,๐๐๐ บาทเป็นผล เป็นเหตุเป็นผล เป็นไปตามเหตุปัจจัยตรงไปตรงมาชัดเจนเลยนะ

อ้อ มองดูก็จริงนี่ คนต้องทำสวนรดน้ำพรวนดินอยู่ ๑ เดือน แล้วเขาก็ได้เงินเดือน ๗,๐๐๐ บาท เงินเดือน ๗,๐๐๐ บาท เป็นผล ของการทำสวน ชัดเลย

แต่ตอนนี้ที่จริงมี ๒ กฎซ้อนกันอยู่ คือ กฎธรรมชาติ ว่าต้นไม้จะงอกงามได้เพราะมีปุ๋ย มีน้ำ มีอะไรต่างๆ ที่พร้อมพร้อม สมบูรณ์ อันนี้คือกฎธรรมชาติที่แน่นอนเด็ดขาด แล้วก็มีกฎมนุษย์ ซ้อนเข้ามา เพื่อมาขับเคลื่อนผลักดันเหตุปัจจัยให้เป็นไปตามกฎธรรมชาตินี้ ซึ่งเป็นกฎสมมุติหรือกฎมนุษย์หรือกฎหมายก็แล้วแต่ บอกว่า ให้มีคนมาทำงานที่เรียกว่าทำสวน และเมื่อทำสวนครบ ๑ เดือน จะได้เงิน ที่เรียกว่าเงินเดือน ๗,๐๐๐ บาท เราก็มีกฎที่ว่า ด้วยเหตุปัจจัยของมนุษย์ขึ้นมา

เหตุปัจจัยในกฎมนุษย์ ก็มาช่วยขับเคลื่อนผลักดันให้เหตุปัจจัยในกฎธรรมชาติดำเนินไป ทำให้เกิดผลออกมาสมความปรารถนาของมนุษย์

แต่ก็อย่างที่ว่านั่นแหละ กฎมนุษย์นี้เป็นกฎสมมุติ คือเป็นไปตามที่ได้ตกลงกัน มันไม่แน่นอนเด็ดขาดเหมือนอย่างกฎธรรมชาติ คืออาจจะเบี่ยงหรืออาจจะหลอกกันได้ เช่นว่า

ทำสวนครบ ๑ เดือนแล้ว แต่ผู้จ้างอาจจะไม่ให้เงิน ๗,๐๐๐ บาท บางทีเขาให้แค่ ๕,๐๐๐ บาท ถ้าไม่ยอม ก็ต้องทะเลาะหรือฟ้องร้องกัน

หรือในทางตรงข้าม นายคนที่มารับจ้างทำสวนเอาเงินเดือน ๗,๐๐๐ บาท อาจจะไม่ตั้งใจทำงาน แกก้หลบนอน หลบนั่ง แอบดื่มเหล้า อะไรต่างๆ ถึงวันก็มาเอาเงินเดือนไป แกก้ไม่ทำเหตุปัจจัยตามกฎธรรมชาติ

ที่นี้ เมื่อแกไม่ทำตามกฎธรรมชาติ ถึงแกจะได้เงินเดือน ๗,๐๐๐ บาท หรือเพิ่มเป็นหมื่นหนึ่ง ต้นไม้มันก็ไม่งามขึ้นมาได้

เป็นอันว่า ในสองกฎที่มาซ้อนกันอยู่นั้น กฎมนุษย์นี้เบี่ยงได้ หมายความว่าไม่ทำตามที่ได้ตกลงกันไว้ แล้วพอไม่ทำตามเป็นอย่างไร มนุษย์ก็ทะเลาะกัน มนุษย์ก็มาวุ่นวายกันด้วยเรื่องเงื่อนไขในกฎสมมุติของมนุษย์นี้แหละ ระบบสมมุตินี้จึงยุ่งยากก่อปัญหาามากที่สุด เสร็จแล้วมันก็ไม่ใช่ของจริงสักอย่าง

ในกฎมนุษย์นี้ กลายเป็นว่า ความจริงไม่ได้อยู่ที่กฎ แต่ความจริงมาอยู่ที่คน จะให้ได้ผล จึงต้องฝึกคนให้ซื่อสัตย์ไปๆ มาๆ ก็เป็นปัญหาในเรื่องของการศึกษา คือการที่จะพัฒนาตัวคน อย่างน้อยให้เขารักธรรม รักความจริง อยู่กันด้วยสัจจะ

ย้ำอีกทีว่า กฎสมมุติของมนุษย์นี้เป็นระบบเงื่อนไข คุณต้องทำสวน ๑ เดือน แล้วคุณจึงจะได้เงินเดือน ๗,๐๐๐ บาท มองดูก็

เป็นเหตุเป็นผลเหมือนสมจริง แต่ดูให้ชัด เป็นเหตุผลจริงหรือ

การทำสวน ๑ เดือน มันไม่ทำให้เงิน ๗,๐๐๐ บาทเกิดขึ้นมาได้ มีที่ไหน ไม่มีหรอก แต่มันเป็นไปโดยเงื่อนไขว่า เมื่อคุณทำสวนครบ ๑ เดือนแล้ว จะมีการให้เงิน ๗,๐๐๐ บาท อันนี้แหละเรียกว่าระบบเงื่อนไข

ทีนี้ ถ้าคนสวนทำงานเพียงตามระบบเงื่อนไข ก็คือเขาทำสวน เพราะมันเป็นเงื่อนไขที่จะให้เขาได้เงิน ๗,๐๐๐ บาท แต่ในใจของเขานั้น เขาไม่ได้มีความต้องการอะไรกับการที่จะให้ต้นไม้งอกงาม

แล้วการที่คนมารับจ้างทำสวน โดยต้องการแต่เงิน ๗,๐๐๐ บาท ไม่ได้ต้องการให้ต้นไม้งามนี้ เป็นไปได้ไหม อ้าว ก็เป็นไปได้สิ เพราะเขาต้องการได้เงิน เขาจึงมาทำสวน เขาไม่ได้อยากทำให้ต้นไม้เติบโตงอกงามอะไรนี้ เห็นแล้วยังว่าเรื่องมันยุ่งตรงนี้

ตรงนี้ก็ทวนอีกที ถ้าคนทำสวนต้องการแต่ผลตามกฎของมนุษย์ไม่ได้ต้องการผลที่ตรงไปตรงมาตามกฎธรรมชาติ ก็คือเขาไม่มีความอยากที่เป็นกุศล คือไม่มีความต้องการให้ต้นไม้มันดี นี้คือ เขาไม่มีฉันทะ เขามีแต่ตัณหาคืออยากได้เงิน ๗,๐๐๐ บาท เท่านั้น ตัณหาก็เลยทำให้เกิดการทำงานตามระบบเงื่อนไขของกฎสมมุติที่ตกลงกันได้

ถึงตอนนี้ จุดที่จะเน้นก็คือว่า เมื่อคนไปทำสวน โดยไม่มีฉันทะ คือไม่มีความต้องการที่จะให้ต้นไม้เติบโตงอกงาม เขาก็ไม่รักงาน เขาก็จำใจฝืนใจทำ เพราะฉะนั้น เขาก็จึงทำงานด้วยความทุกข์

นี่คือปัญหาหนึ่งที่สำคัญของคนในโลกปัจจุบัน ที่กลายเป็นว่า อารยธรรมเจริญขึ้นมา คนก็เจริญไปด้วยความทุกข์ คนทำงาน

ทำการเรียนหนังสือกันด้วยความทุกข์ เพราะพากันมาถือตัวอยู่ในระบบเงื่อนไขเสียหมด พูดตรงๆ ก็คืออยู่ในระบบตัดสินหานั่นเอง

ตัดสินนั้นมีพวกที่มักจะพ่วงพามาด้วยกัน ๓ อย่าง รวมเป็นชุด ไม่ต้องอธิบายความหมาย พูดถึงแต่นัยที่จะให้จำง่าย ๆ ได้แก่

๑. **ตัณหา** ออยากได้

๒. **มานะ** ออยากใหญ่

๓. **ทิฐิ** ใจแคบ (ยึดติดเอาแต่ความคิดเห็นของตัวเอง)

กิเลสตัวป็น ๓ อันนี้ มุ่งเพื่อตัว รวมศูนย์ไว้ที่ตัวทั้งนั้น พูดง่ายๆ ว่า เป็นชุดความเห็นแก่ตัว เป็นตัวก่อปัญหาในระบบเงื่อนไข ถ้าเมื่อไรมันมาเป็นแรงขับเคลื่อนระบบเงื่อนไขแล้วละก็ จะปั่นป่วนวนวายกันไปหมด ไม่ใช่แค่ว่าทำงานแล้วเรียนศึกษาจะเป็นทุกข์เท่านั้น ปัญหาสารพัดในโลกนี้จะเกิดมีให้เดือดร้อนไปทั่วกัน

รู้อย่างนี้แล้ว ก็ต้องแก้ปัญหา และด้วยความรู้ันั้น ก็แก้ปัญหาก็ได้ นี่ก็ง่ายๆ คือว่า ถ้ามนุษยฉลาด ก็พยายามโยงกฎสมมติของมนุษย์ ให้ไปหนุนกฎธรรมชาติให้ได้

มนุษย์ที่ฉลาดตั้งกฎสมมติขึ้นเพื่ออะไร ก็เพื่อมาหนุนให้กระบวนการของกฎธรรมชาติดำเนินไป ในทางที่จะให้เกิดผลสมตามที่มีมนุษย์มุ่งหมาย เราอยากให้ต้นไม้เติบโตงอกงาม ต้นไม้จะงามได้ถ้ามีการดูแล เช่น ตัดแต่ง ให้ปุ๋ย รดน้ำ เราก็จึงใช้วิธีแบ่งงาน จัดให้มีคนมาทำสวน โดยให้เขาทำเป็นหน้าที่แบบทำจริงทำจริงอย่างไม่ต้องห่วงกังวลอะไรเลย ในเรื่องความเป็นอยู่ก็มีเงินเดือนเลี้ยงชีพอย่างเพียงพอ บอกเขาว่าคุณไม่ต้องเดือดร้อนหรือห่วงอะไรแล้ว ก็ตั้งหน้าตั้งตาทำงานทำสวนนี้ให้เต็มที่ไปเลยนะ

นี่คือเอาระบบเงื่อนไขของกฎหมายมาเชื่อมต่อให้แล้ว ก็เปิดโอกาสและหนุ่ให้คนนั้นทำเหตุปัจจัยให้เป็นไปตามกฎธรรมชาติได้อย่างเต็มที่

ทีนี้ ถ้าคุณคนทำสวนนั้นมีฉันทะ เกออยากเห็นต้นไม้ดีเห็นต้นไม้งามสมบูรณ์ แล้วก็อยากทำให้มันเป็นอย่างนั้นอยู่แล้ว พอไม่ต้องห่วงใยในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่อะไรแล้ว แกก็ทำสวนเต็มที่สบายไปเลย ก็ได้ทำให้ต้นไม้งามสมใจ ได้ทั้งความสุข ได้ทั้งเงินทองเครื่องยังชีพไปด้วย *งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข*

ถ้าอย่างนี้ ระบบเงื่อนไขของกฎหมายก็มาเชื่อมประสานหนุ่การทำงานในระบบเหตุปัจจัยของกฎธรรมชาติ ให้ดำเนินไปด้วยดีอย่างได้ผลสมดังที่มนุษย์ปรารถนา

แต่ทีนี้ ถ้าเกิดว่า นายคนทำสวนนั้นไม่มีฉันทะที่เป็นเหตุปัจจัยตัวเริ่มต้นในกระบวนการของกฎธรรมชาติละ ก็จบกันเลย

นี่ก็เข้าในทางตรงข้าม ถ้าคนทำสวนนั้นมีแต่ตัณหา ต้องการแต่ผลในระบบเงื่อนไข คราวนี้ละ ตัวเขาเองก็ทำงานด้วยความทุกข์ เพราะมีแต่จำใจฝืนใจ และเมื่อแกจำใจทำงาน การทำสวนก็ไม่ได้ผลดี ถ้าเป็นอย่างนี้กันมากหรือทั่วๆ ไป ระบบการทั้งหลายของโลกมนุษย์ก็รวนก็แปรปรวนเสียไป พุดง่าย ๆ ว่า *งานก็ไม่ได้ผล คนก็เป็นทุกข์*

ไม่ใช่แค่นั้น พอคนทำงานไม่มีฉันทะ แต่มากด้วยตัณหา เขาไม่ตั้งใจทำงาน เลียงงาน หลบงาน ไม่ซื่อ หาทางเบี่ยง โกง ตลกดจนมีการทุจริตต่างๆ เช่น หาทางลัดในระบบเงื่อนไขนั้น และมีการฉ้อโกงต่างๆ ก็ต้องมาเน้นการจัดตั้งระบบควบคุม

แล้วทีนี้ พอดัชนีเข้าไปครอบงำระบบควบคุมนั้น ระบบควบคุมก็ยิ่งต้องจัดให้คุมกันซ้อนขึ้นไปๆ หลายๆ ชั้น ในที่สุด คุมกันไปคุมกันมา ตัณหาก็อาไปถึงอบาย ได้ผลอย่างที่คนไทยเคยอ่านโคลงโลกนิติที่ว่า “บาทสิ้น เสือตาย” นั้นแล

เพราะฉะนั้น จึงอย่าให้ระบบเงื่อนไขมาทำลายหรือสยบฉันทะ แต่ต้องไหวทัน มีความฉลาดที่จะจัดให้ระบบเงื่อนไขนั้น มาหนุนฉันทะที่จะขับเคลือนกระบวนการของธรรมชาติไปให้ได้

ในยุคนี้ปัจจุบัน ที่เรามีระบบเงื่อนไขของตัณหาเป็นใหญ่อยู่ การที่ความเจริญงอกงามในทางที่ดียังพอมีพอเป็นไปได้ ก็เพราะยังพอมีพวกฉันทะแอบอาศัยแฝงตัวอยู่ในระบบนี้บ้าง

สำหรับโลกมนุษย์นี้ เขาแคว่ว่า อย่าเพลินประมาทปล่อยให้ระบบตัณหาขึ้นมาเป็นกระแสใหญ่ จนพวกฉันทะอยู่ไม่ได้ต้องหลบลิ้นค้อยๆ เลือนหายหมดไป แต่ต้องให้ระบบฉันทะเป็นหลักเป็นแกนไว้ ถึงพวกตัณหาจะทำพิษบ้าง ก็ยังคงพอมีความมั่นคงปลอดภัย

นี่ก็ได้พูดมาพอเป็นตัวอย่าง ในเรื่องความต้องการนี่ที่เป็นเรื่องใหญ่มาก เราไม่ค่อยจะจับกันที่จุดนี้ จึงต้องย้ำไว้

เรื่องความอยากนี่ต้องว่ากันให้ชัด อย่าไปเลี้ยงที่จะพูดถึงมัน ให้รู้ทั้งความอยากฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล

พอรู้เข้าใจแล้ว จะแก้ปัญหาวะไร ก็ถูกจุดได้ง่าย และจะก้าวไปในการพัฒนาความสุขด้วยความมั่นใจเป็นอย่างดี

ความต้องการต่อเพื่อนมนุษย์ ต้องรู้ไว้ ก่อนจะพัฒนาความสุขกันต่อไป

เรื่องความต้องการยังไม่จบ ที่พูดมามุ่งไปที่ความต้องการต่อ
งานหรือสิ่งที่ทำ ตลอดจนถึงสิ่งแวดล้อมทั่วไป จะต้องขยายไปถึง
ความต้องการต่อคน หรือต่อเพื่อนมนุษย์ด้วย จึงจะครบ

นี่ก็คือเรื่องฉันทะต่อคน บอกแล้วว่า ฉันทะ คือ ความ
ต้องการให้มันดีให้มันงามให้มันสมบูรณ์ เป็นความปรารถนาดีที่มี
ต่อสิ่งทั้งหลายทั่วไปได้หมด ต่อสรรพสิ่งแล้ว ก็ต่อสรรพสัตว์ด้วย

ทีนี้ เรามีฉันทะต่อสรรพสัตว์ เริ่มตั้งแต่เพื่อนมนุษย์เป็นต้น
ไป พูดเป็นภาษาไทยก็คือ ความปรารถนาดี อยากให้เขาดี อยาก
ให้เขาเจริญอกงาม อยากให้เขาแข็งแรงสมบูรณ์ และอยากให้เขา
สดชื่นเบิกบานมีความสุข

มนุษย์ด้วยกันนี้ เป็นส่วนสำคัญที่มนุษย์จะต้องเกี่ยวข้องใน
ชีวิต เป็นเรื่องใหญ่สำหรับมนุษย์ทุกคน เพราะตัวคนแต่ละคนก็
เป็นมนุษย์อยู่แล้ว เมื่ออยู่กับเพื่อนมนุษย์ แล้วขยายกว้างออกไป
ก็อยู่กับสัตว์ทั้งหลายอื่น ฉันทะที่มีต่อมนุษย์และต่อสัตว์ทั้งหลาย
นับว่ามีความหมายที่สำคัญเป็นพิเศษ

จะเห็นว่า ความปรารถนาดี หรือความต้องการให้ดี ต่อเพื่อน
มนุษย์และเหล่าสัตว์นั้น มีลักษณะแง่ด้านที่พิเศษกว่าความ
ปรารถนาดี หรือความต้องการให้ดี ที่มีต่อสิ่งทั้งหลายทั่วไป

ดังนั้น ฉันทะในกรณีนี้ จึงมีศัพทพิเศษให้ แกมมีหลายคำที่
จะให้แยกไปตามสถานการณ์ต่างๆ ที่เขาประสบอีกด้วย

รวมแล้ว แทนที่จะใช้ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยฉันทะคำเดียว ก็แยกออกไปเป็น ๔ คำ

๑. เริ่มด้วยว่า ถ้ามีฉันทะ คือความปรารถนาดี หรือความต้องการให้ดีขึ้น ต่อเพื่อนมนุษย์ในยามปกติ เห็นใครก็อยากให้เขามีร่างกายสมบูรณ์งดงาม มีหน้าตาอิมเิบผ่องใส อยากให้เขามีความสุข ซึ่งก็เป็นความอยากเพื่อคนนั้นหรือเพื่อสัตว์นั่นเอง ไม่ใช่เรื่องตัวตนของเรา ความอยากอย่างนี้เป็นความปรารถนาดีพื้นฐาน เป็นอย่างหนึ่ง เป็นข้อแรก เรียกว่า เมตตา

๒. ที่นี้ต่อไป ถ้ามนุษย์หรือสัตว์อื่นก็ตาม ไม่อยู่ในสภาพที่เป็นปกติ ไม่สมบูรณ์ ไม่งดงาม มีความบกพร่อง ประสบทุกข์ ยากลำบาก เราก็อยากให้เขาพ้นจากความทุกข์ จากความยากไร้ขาดแคลน จากความเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้นนั้น อย่างที่ว่าแล้ว สำหรับมนุษย์สัตว์นี้ ท่านให้ความสำคัญพิเศษ มีศัพท์เรียกแยกไปเลย ท่านเรียกความอยากให้เขาพ้นจากความเดือดร้อนเป็นทุกข์นี้ว่า กรุณา

๓. ต่อไปอีก ถ้าคนนั้นเกิดไปเจริญงอกงามสมบูรณ์ยิ่งขึ้น หรือเด็กคนนี้เจริญเติบโตขึ้น มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ หน้าตาสวยงามผ่องใส หรือใครทำความดีงามก้าวหน้าประสบความสำเร็จ นี่คือการสูงขึ้นสูงกว่าเดิม หรือเหนือกว่าปกติ เราก็พลอยชื่นชมยินดีด้วย เรียกว่า มุทิตา

๔. ในสถานการณ์ที่อาจจะเรียกว่าพิเศษ ถ้าคนนั้นเขารับผิดชอบตัวเขาเองได้ หรือเขาควรรับผิดชอบต่อตนเอง เป็นความสมควรที่จะเป็นอย่างนั้น ที่ควรจะให้เขาอยู่หรือดำเนินไปในภาวะอย่างนั้น เราไม่ควรเข้าไปแทรกแซง เช่น พ่อแม่ดูแลลูกเล็กอยู่ เขากำลัง

หัดเดินเตาะแตะ เราปรารถนาดี ต้องการให้เขาเจริญงอกงาม ก็วางทีเหยียดูให้เขาหัดเดินไป ไม่ใช่มีหวังสงสารกลัวว่าเดี๋ยวเขาจะล้ม จะเจ็บ แล้วคอยอุ้มอยู่เรื่อย

ความปรารถนาดี ต้องการความไม่ผิดพลาดแก่เขา ต้องการความไม่ผิดธรรมแก่เขา อยากให้เขาดำเนินไปในความถูกต้อง ในความสมควรจะเป็นอย่างนั้น ในความไม่เสียหาย ให้เขาเป็นไปโดยธรรม ฎกธรรม ชอบธรรม ไม่เข้าไปก้าวก่ายรบกวนวายแทรกแซง ที่โบราณแปลกันมาว่าวางเฉยนี้ เรียกว่า อุเบกขา

รวม ๔ อย่าง มีฉันทะเป็นจุดเริ่มต้นทั้งนั้น หมายความว่า

ฉันทะแสดงตัวออกมา เป็นความปรารถนาดีต้องการให้เขาอยู่ดีมีความสุขในยามเขาเป็นปกติ เรียกว่า เมตตา

เป็นความปรารถนาดีในยามที่เขาตกต่ำลงไป ต้องการให้เขาพ้นถนตื้นขึ้นมาได้หายทุกข์สู่สภาวะที่ดี เรียกว่า กรุณา

เป็นความปรารถนาดีในยามที่เขาก้าวไปได้ดีแล้ว สูงขึ้นไป ต้องการให้เขาตั้งงามเจริญยิ่งขึ้นไปอีก เรียกว่า มุทิตา

เป็นความปรารถนาดีในยามถึงวาระที่เขาจะอยู่กับความรับผิดชอบของตัวเอง ต้องการให้เขามีความถูกต้อง ไม่ผิดพลาด ไม่เสียหาย เป็นไปตามธรรม เรียกว่า อุเบกขา

คนโดยมากนึกถึงความปรารถนาดีได้แค่ ๓ สถานการณ์ คือนึกไปได้แค่ข้อที่ ๓ ซึ่งไม่พอ ใน ๓ ข้อแรกนั้น ยังเป็นขั้นที่อยู่แค่ความรู้สึก แม้จะเป็นความรู้สึกที่ตั้งงามสูงส่ง พัฒนามาได้ไกลแล้ว แต่ก็ยังไม่เต็ม ไม่สมบูรณ์ ก็ต้องถามว่า แล้วข้อที่ ๔ สมบูรณ์อย่างไร

ตอบให้สั้นสั้นหน่อยว่า คนเราจะมีแต่ด้านรู้สึก อย่างเดียว ถึงจะดีเลิศประเสริฐยิ่งอย่างไร ก็ไม่พอ ก็อยู่แค่นั้น ไม่ถึงธรรม ไม่บรรจบกับธรรม คนนั้นก็จะไปได้แค่นี้ แต่อาจจะไม่ถูก

จะต้องมีด้านรู้ ให้เต็มด้วย จึงจะถึงธรรมได้ จึงจะถูกต้องจริงได้ และจึงจะหมดทุกข์ มีสุขที่สมบูรณ์ได้ด้วย

พูดตรงตามศัพท์พระก็คือ พัฒนาด้านจิตใจไปจนเต็มทีเดียว ก็ไม่พอ ไม่สมบูรณ์ จิตใจเองนั้นแหละไม่สามารถหลุดพ้นเป็นอิสระ ต้องพัฒนาปัญญาให้สมบูรณ์ แล้วปัญญานั้นแหละจะทำให้จิตใจเป็นอิสระ เป็นจิตใจที่สมบูรณ์ได้

สามข้อแรกยังอยู่ในขั้นของลุ่มพังจิต ส่วนข้อสี่ คือมีปัญญา มาทำให้จิตลงตัว เป็นอิสระได้แล้ว

เป็นอันว่า สามข้อแรกยังเป็นขั้นความรู้สึก ใช้คำฝรั่งบางท่านเข้าใจง่ายขึ้น คือยังอยู่ในขั้นของ emotion แม้จะเป็น positive emotion อย่างเยี่ยมยอด มนุษย์ก็ยังคงขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง ให้ถึงปัญญา ต้องมีปัญญามาปรับมาชำระมายก emotion ขึ้นอีกทีหนึ่ง^๑ ขึ้นบรรจบกับปัญญานี้ เป็นข้อที่ ๔

มนุษย์ต้องไปให้ถึงปัญญา จะสมบูรณ์ต่อเมื่ออยู่ด้วยปัญญาที่ทำให้จิตเป็นอิสระได้ ถ้ามนุษย์ไม่มีปัญญา ก็แก้ปัญหามิได้ แม้แต่ในระดับต้นๆ ง่ายๆ ถึงแม้จิตใจดี มีความรู้สึกที่ดี ก็ใช้ผิด ทำผิดได้

^๑ เคยบอกข้างต้นว่า ความอยาก-ปรารถนา-ต้องการ แปลว่า desire แต่ในด้านธรรมนี้ จะใช้ love แทนก็ได้ ฉันทะเป็น love of truth และ love of good เมื่อออกมาทางเมตตา กรุณา ก็เป็น love of fellow beings แล้ว love of Dhamma, love of truth, love of justice, love of righteousness ก็โยงถึงธรรม เรียกร่องปัญญา ไปถึงอุเบกขา

ยกตัวอย่างว่า นายคนหนึ่งไปขโมยเงินเขามาได้ ๕,๐๐๐ บาท เออ นี่เขาประสบความสำเร็จ มีเงินใช้ สบายละ เข้าหลักว่าเขาได้ทีมีสุข เราจะว่าอย่างไร ก็บอกว่าเข้าข้อ ๓ แล้วนี่ เราก็มีทิทา พลอยยินดีด้วยดี อย่างนี้ไม่ถูกแล้วใช่ไหม ขึ้นปฏิบัติธรรมกันอย่างนี้ เดี่ยวคงยุ่งแน่ จะลักขโมยกันใหญ่ สังคมก็จะเดือดร้อน ไม่ดีแน่ ไปส่งเสริมไม่ได้

นี่แหละ ตรงนี้ ปัญญาที่รู้ธรรม รู้ความถูกต้อง ก็มาปรับจิตใจให้ประสานกันลงตัว เป็นปรารถนาดีต้องการให้เขามีความถูกต้อง จิตใจก็ลงตัวพอดีได้ที่เป็น *อุเบกขา*

ถ้าวิเคราะห์หรือออกไป ก็เห็นได้ว่า ในอุเบกขานี้ ก็มีฉันทะ เป็นความปรารถนาดี อยากจะให้เขาดี ให้งาม ให้สมบูรณ์ จะสมบูรณ์ก็ต้องถูกต้อง ตรงตามธรรม ก็จึงวางใจเป็นกลาง เรียกว่าอุเบกขา เพื่อให้กระบวนการแห่งความถูกต้องเป็นธรรมจะได้ดำเนินการต่อไปตามกฎกติกา เป็นต้น ให้เป็นไปตามธรรมนั่นเอง

ก็สรุปว่า สามข้อแรก คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อยู่แค่จิตใจได้แค่รักษาคน พอถึงอุเบกขา ก็ไปถึงปัญญา รักษาธรรมได้ด้วย ถ้าคนไปละเมิดธรรม ก็ต้องเอาธรรมไว้ ก็เลยต้องรักษาธรรม ความยุติธรรม ความเป็นธรรม รักษาความถูกต้อง

ก็มาจบ มาเต็ม ที่อุเบกขา ซึ่งเป็นความรู้สึกรู้สึกที่เกิดจากมีปัญหาเข้ามาร่วม แล้วก็อุเบกขาเพื่อรักษาธรรม เป็นตัวสร้างสมดุลให้ ๔ ข้อ ครบบริบูรณ์เต็มทีนั่นเอง จึงเป็นพระพรหมผู้อภิบาลโลกได้จริงตามความหมายในแบบของพุทธศาสนา

เรียนให้สนุก มีความสุขในการเรียน

อธิบายเรื่องความหมายของความดี ความต้องการ ความอยาก ความปรารถนานี้มายืดยาว ใช้เวลามากหน่อย แต่ขออย่าว่าต้องเข้าใจให้ชัดโดยเฉพาะความแตกต่างระหว่างความอยาก ความต้องการ ๒ ประเภทนี้ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง

ขอแทรกอีกนิดเพราะมาเกี่ยวกับการศึกษา ในการศึกษาที่เราต้องให้ฉันทะเกิดให้ได้ ถ้าฉันทะไม่เกิด การเรียนก็จะเป็นความสุขจริง ถ้าไม่เลิกท้อทึงไปเลย ก็จะได้แค่สนุก คือได้แค่ความสุขของนักเสพ เหมือนดูหนังดูละคร

ถ้าเกิดฉันทะขึ้นแล้ว กระบวนการเรียนจะสนุกสนานหรือไม่ก็เป็นเรื่องย่อย ไม่ค่อยสำคัญ ความสนุกก็เพียงมาช่วยเสริมให้เด็กได้รับการกระตุ้นให้เกิดความสนใจ และเป็นอุปกรณ์เครื่องประกอบ ที่ช่วยสื่อให้เข้าใจสาระได้ง่าย แต่ความสนุกนั้นไม่ใช่เนื้อตัวของการศึกษา ยังไม่เข้าไปในกระบวนการของการศึกษาแท้จริง

การศึกษาเริ่มที่ฉันทะ เด็กต้องมีฉันทะขึ้นมาในตัวของเขา ความสนุกจะมีประโยชน์ก็เมื่อมาใช้กระตุ้นให้เกิดฉันทะได้สำเร็จ ถ้าได้แค่สนุก แต่ฉันทะไม่มา ก็ต้องพึ่งพาความสนุกอยู่นั่น และต้องเพิ่มความสนุกมากขึ้นเรื่อยๆ แล้วครูก็เหนื่อย เพราะต้องกระตุ้นกันอยู่อย่างนี้ แล้วก็ต้องหาทางแปลกใหม่ให้สนุกได้ต่อไปอีก จะมาสอนทีหนึ่ง ก็ไปนั่งคิดว่าทำอย่างไรจะให้เด็กสนุก ยุ่งจนเหนื่อยกับการหาวิธีให้เด็กสนุก

การสอนสนุก เป็นความเก่งที่น่าชื่นชม แต่ต้องเชื่อมต่อไปถึง
 ชั้นทะเลให้ได้ ดังนั้น จึงต้องระวัง ต้องแยกได้ มิให้ความสนุกนั้นเป็น
 แค่การได้สนองความต้องการในการเสพ อย่างที่พูดเมื่อกี้ ว่า
 เหมือนดูหนังดูละคร ถ้าอย่างนี้ ครูหรือผู้สอนก็จะเป็นเหมือนนักแสดง
 และความสุขจากการได้เสพแล้วสนุก ก็คืออยู่ในขั้นของการ
 สอนองต็มหนั้นเอง

ที่นี้ ถ้าสนุกจากการได้เสพทางตาหูเพื่อสนองต็มหา ก็
 พบปัญหาอันจะต้องเตรียมกันเตรียมแก้ ปัญหาพื้นฐาน คือ ความ
 ติดเสพ การติดอยู่แค่ขั้นเสพ และความชินชาเปื้อน่ายที่ทำให้
 ต้องกระตุ้นมากขึ้นแรงขึ้น ทั้งโดยปริมาณและดีกรี

เรียนหรือดูการสอนคราวนี้ สนุกมาก แต่คราวต่อไป ถ้าสอน
 อย่างนั้นอีกๆ ก็ชักชิน แล้วก็ชักจะเบื่อ คราวหน้าจึงต้องหาทางให้
 สนุกมากขึ้น หรือเปลี่ยนแง่มุมใหม่ เพิ่มดีกรีของการกระตุ้นในการ
 สอนองต็มหายิ่งขึ้นไป ที่นี้ก็สนองกันต้องไม่หยุด และก็หยุดไม่ได้
 คุณครูก็เหนื่อย จนชักจะหมดแรง และในที่สุด นักเรียนก็หมด
 เหมือนกัน คือวนอยู่แค่นั้น วายเวียนอยู่กับต็มหา ไม่ไปไหน
 เพราะตัน ไม่มีทางไป

ที่ว่าติดเสพ ก็คือเหมือนติดดูหนังดูละคร หรือแม้แต่ติด
 ความสนุก จะเอาแต่สนุก หาความสนุก ที่ว่ามาเรียนนั้น ไม่ใช่ติด
 ใจอยากเรียน แต่ติดใจจะมาดูการแสดงอีก ไม่ได้มีจิตใจที่จะเรียน
 ที่จะหาความรู้ ที่จะค้นจะคว้า ถ้าอย่างนี้ ก็ยิ่งเพิ่มแรงให้แก่กระแ
 สต็มหา

แล้วที่ว่าติดอยู่แค่ขั้นเสฟ ก็หมายความว่า ถ้าทำไม่ถูก จิตใจของผู้เรียน ก็ไม่ไปสู่การเรียนรู้ ก็ติดก็ซึ้งอยู่แค่การเสฟความสนุกเพลินอยู่กับภาพและเสียงและเรื่องราวที่สนุกสนานเท่านั้น ไม่เชื่อมไม่ต่อไม่ก้าวไปสู่การเรียนรู้สาระที่ต้องการ เฉพาะอย่างยิ่งก็คือไม่เกิดมีฉันทะขึ้นมา

เพราะฉะนั้น จะต้องระวังที่จะมองความหมายของการให้เด็กสนุกในการเรียนนี้ ให้ถูกให้ตรง

การทำให้สนุกนี้ เป็นการกระตุ้นความสนใจเบื้องต้น เรียกว่าเป็น**บุพภาค** เป็นขั้นของปัจจัยภายนอก ก็คือมาทำหน้าที่สื่อนั่นเอง จึงไม่ใช่จบที่นั่น เมื่อไม่จบที่นั่น จึงต้องจับความมุ่งหมายให้ได้

เป้าหมายในการทำหน้าที่ของปัจจัยภายนอก อยู่ที่การสร้างปัจจัยภายในให้เกิดขึ้น

หมายความว่า ครูอาจารย์เป็น**ปรโตโมสะ** (เสียงบอกข้างนอก) แต่เป็น**ปรโตโมสะ**ที่ดี ที่เราจัดเป็นกัลยาณมิตร ครูอาจารย์หรือกัลยาณมิตรนี้ ก็มาสื่อสารช่วยกระตุ้นการดูการฟังการคิด โดยมีเป้าหมายที่จะให้เด็กสร้างหรือเกิดปัจจัยภายในของเขา คือให้เขาเกิดมีฉันทะนี้เองขึ้นมา จะได้เป็นจุดเริ่มต้นที่จะขับเคลื่อนกระบวนการของการศึกษาในชีวิตของเขาต่อไป

เพราะฉะนั้น ความสำเร็จในการทำหน้าที่ของครู นอกจากการถ่ายทอดข่าวสารข้อมูลแล้ว สาระที่แท้ ที่เป็นเนื้อตัวของการศึกษา ก็คือการทำให้เด็กเกิดมีฉันทะที่เป็นปัจจัยภายในของตัวเองนี้ขึ้นมาได้นั่นเอง

ถ้าครูไม่มีเป้าหมายที่ว่านี้ ก็ได้แค่ไปกระตุ้นกันอยู่อย่างนั้น อย่างที่ว่าเมื่อชินชานักเข้า ก็เบื่อหน่าย แล้วเมื่อกระตุ้นไม่ไหว หหมดแรงไป ก็จบกันเท่านั้นเอง

ครูอาจารย์ กัลยาณมิตร หรือปัจเจกภายนอกนี้ จึงต้องทำหน้าที่ให้สมฐานะที่เป็นสื่อ คือเชื่อมต่อกับปัจเจกภายนอกเข้าสู่ปัจเจกภายใน หรือกระตุ้นให้เด็กเกิดมีปัจเจกภายในของเขาเองขึ้นมาให้ได้ มิฉะนั้น ครูก็จะกลายเป็นผู้ทำให้เด็กเป็นนักฟังพา ให้เขาติดวนอยู่กับการฟังพา

ถ้าครูรู้งาน เข้าใจหน้าที่ของตนจริง เวลาจะสอน ก็ทำหน้าที่เป็นสื่อโดยมีเป้าหมายว่า เอ้อ เราจะพูดจาหรือจัดกิจกรรมที่จะช่วยให้เด็กเข้าใจเนื้อหาสาระได้ง่าย และช่วยกระตุ้นให้เขาสนใจอยากเรียนอยากรู้ ใฝ่รู้ใฝ่ทำ หาทางชักนำให้เขาเกิดมีฉันทะขึ้นมา

รวมความว่า การเรียนให้สนุกมีสาระอยู่ที่ เป็นปฏิบัติการของปัจเจกภายนอก ในการช่วยการเรียนรู้ให้ง่าย และกระตุ้นความสนใจ โดยมีจุดหมายที่จะสื่อทำให้เกิดปัจเจกภายในคือฉันทะขึ้นมา

ถ้าเขาเกิดมีฉันทะขึ้นมาได้จริงละก็ คราวนี้เขาจะเดินหน้าไปได้อเองเลย ทีนี้ ไม่ต้องรอครูแล้ว แม้แต่ว่าครูไม่มา ฉันทะก็มีเรื่องที่จะทำในการศึกษาหาความรู้ ฉันทะอยากจะค้นให้รู้เรื่องนั้นเรื่องนี้ อยากไปเข้าห้องสมุด อยากไปหาหนังสือดู แล้วก็ค้นก็อ่านก็ดูด้วยความสุข เพราะได้สนองความอยากรู้นั้น คือได้สนองความอยากหรือความต้องการที่เรียกว่าฉันทะ นี่คือเข้าทางถูกแล้ว การศึกษาก็มาของมันเอง ตามกระบวนการของธรรมชาติ

เรื่องนี้น่าสำคัญมาก เพราะว่า ถ้าคนเราเกิดมีความอยากที่เป็นกุศลคือฉันทะนี้ขึ้นมา เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาแล้ว มันจะเปลี่ยนวิถีชีวิต เปลี่ยนวิถีแสวงหาความสุข และความสุขอย่างใหม่ จะมีเพิ่มขึ้นมาชนิดที่นึกไม่ถึงทีเดียว

แต่ก่อนนั้น เรามีแต่ตัณหา คอยแต่อยากได้ อยากเอา อยากเสพ เทียบพว้านหาของชอบ หารูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่พอใจ เอามาเสพ พอได้เสพ ก็สมใจมีความสุข มีความสุขจากการเสพสิ่งที่ชอบ แต่พอเจอสิ่งที่ไม่ชอบ ก็ไม่พอใจ ขัดใจ กลายเป็นความทุกข์ แล้วสุขทุกข์ของเราก็เลยขึ้นต่อความชอบใจและไม่ชอบใจที่เป็นไปตามตัณหา มองเห็นความสุขความทุกข์อยู่แค่นี้

แต่พอมีฉันทะขึ้นมาแล้ว เป็นอย่างไร คราวนี้ก็มีประสบการณ์ที่ได้รู้จักความอยากอย่างใหม่ อยากรู้นั่นรู้นี่ มองเห็นอะไรๆ น่าจัดน่าทำให้ดี และพอได้ค้นหา ได้ทำ ก็มีความสุข แล้วความสุขก็มีเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆไม่รู้จักจบ

แม้กระทั่งว่าไปเจออะไรที่ไม่น่าชอบใจ ที่เคยเจอแล้วเป็นทุกข์ แต่คราวนี้ไม่อย่างนั้น ของที่ไม่ชอบนั้นแหละ พอมองเห็นว่ามันมีอะไรน่าศึกษา แม้แต่ว่ามันไม่ดีอย่างไร และทำไม ก็อยากรู้ ก็เลยกลายเป็นชอบสิ่งที่ไม่ชอบ เพราะจะได้ศึกษา จะได้ค้นหาให้รู้ถึงตอนนี้ก็คือ ฉันทะมาเปลี่ยนให้คนชอบสิ่งที่ไม่ชอบ และมีความสุขได้แม้แต่จากสิ่งที่ไม่ชอบ

ขอให้ทราบด้วยว่า ฉันทะนี้เป็นพวกเดียวกับปัญญา ต้องมากับปัญญา ไม่เหมือนตัณหาที่มากับอวิชชา ไม่ต้องมีปัญญาหรือกตัญญูมาได้เรื่อย แต่ฉันทะนี้จะพัฒนาไปได้ด้วยปัญญา เช่นว่า

ของนี้ เรื่องนี้ ไม่ถูกใจ ไม่น่าชอบใจ ตัดหาไม่เอาด้วยแล้ว แต่พอมารู้เข้าใจว่า เออ อันนี้มีประโยชน์ เอามาใช้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ได้

พอบัญญัติบอกให้ อย่างนี้ ฉันทะก็มาประสาน มาร่วมด้วย ตัดหาไม่เอา ก็ไม่เป็นไร แต่ฉันทะเอาด้วย คราวนี้ทั้งอยากรู้และอยากทำก็เข้ามา แล้วความสุขก็ตามมาจากการได้สนองฉันทะนั้น

พอฉันทะมา ความชอบใจ-ไม่ชอบใจของตัดหา ก็แทบหมด อิทธิพลไปเลย สิ่งที่เคยไม่ชอบ ซึ่งทำให้ทุกข์ เพราะตัดหาไม่เอา แต่พอบัญญัติบอกฉันทะมา อันที่ไม่ชอบนั้นก็กลับทำให้มีความสุข

นี่แหละ พอมนุษย์เริ่มมีการศึกษา เขาก็สามารถมีความสุขได้แม้กับสิ่งที่ไม่สนองตัดหา และพอเข้าทางอย่างนี้แล้ว เขาก็จะพัฒนาต่อไป โดยที่ความชอบใจและไม่ชอบใจก็จะค่อยๆ หมด กำลังที่จะครอบงำลากจูงจิตใจของเขา ความสนใจ ความคิด ความสุขของเขาไหลไปอยู่ที่การรู้การทำ จะเห็นว่า คนอย่างไอน์สไตน์ก็เกิดขึ้นมาได้แบบนี้

ไม่ต้องลึกซึ้งถึงขั้นสร้างไอน์สไตน์หรอก ถ้าการศึกษาพัฒนา ฉันทะขั้นพื้นฐาน ขึ้นมาได้ บ้านเมืองก็จะมีนักผลิตเพิ่มขึ้น พอมาดูลกับนัก(ร)บรโภค ที่ไม่คิดทำอะไรนอกจากคิดหาทางสนองตัดหา

ทวนอีกทีว่า กระบวนการดำเนินมาอย่างนี้ คือ ขึ้นชมพอใจ ในภาวะที่ถึงงามสมบูรณ์ ก็อยากให้มันดีอยากให้มันงามอยากให้มันสมบูรณ์ต่อไป ถ้ามันไม่ถึงงามสมบูรณ์ ก็อยากทำให้มันถึงงามสมบูรณ์ ก็เลยอยากรู้ว่าจะทำอย่างไรให้มันถึงงามสมบูรณ์อย่างนั้นได้ (หรืออยากรู้ก่อน แล้วอยากทำตามมาก็ได้)

พอรู้แล้ว ก็ทำได้สมตามทีอยากทำ พอได้ทำสนองตามที่

อยากนั้น ความสุขก็เดินหน้าเพิ่มมาเรื่อยๆ ตามความก้าวหน้าของ การที่ได้ทำ

ทีนี้อยากรู้กับอยากทำ ก็เดินหน้าคู่กันไป พร้อมด้วยความสุขก็ มี และการศึกษาก็มา เข้ากระบวนการใหญ่ไปด้วยกัน

เป็นอันว่า **อยากรู้** คู่กับ **อยากทำ** แล้วก็นำมาซึ่งการศึกษา พร้อมทั้งความสุข ถ้าไม่เกิด ๒ อย่างนี้ ก็หวังให้มีการศึกษาได้ยาก และเด็กก็จะเรียนอย่างไม่มีความสุข กลายเป็นการศึกษาที่ฝืนใจ นั่นก็คือไม่ใช่การศึกษาที่แท้จริงนั่นเอง

เพราะฉะนั้นจึงต้องเน้นจุดนี้ คือ สร้างฉันทะขึ้นมาให้ได้ แล้วการศึกษาก็จะเดินหน้าไปเอง เหมือนที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เมื่ออรุโณทัยนำหน้า ดวงสุริยาก็ตามมาแน่นอน

ที่ขอย้ำไว้เป็นเรื่องใหญ่อีกอย่างหนึ่งคือ ฉันทะที่ขยายมา ทางด้านสังคม ในการสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ ที่กระจายออกไป เป็นคุณธรรม เรียกว่าพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อันนี้ก็โยงกันหมด

ถ้าจับจุดที่ว่ามานี้ได้แล้ว ก็พอมองเห็นกระบวนการพัฒนา ความสุขว่าจะดำเนินไปอย่างไร

ตามรูปเค้าที่มองเห็นได้ พอเราพัฒนาความต้องการได้ เราก็ พัฒนาความสุขได้ เพราะการพัฒนาความต้องการนั่นเอง เป็นการ พัฒนาความสุข ทีนี้ พอเลื่อนจากตัณหาขึ้นมาขึ้นสู่ฉันทะ หรือพัฒนา ฉันทะให้มากขึ้นได้ ความสุขก็เพิ่มขยายมิติออกไปอีก การพัฒนา ความสุขก็ก้าวลึกสูงกว้างออกไปทุกด้าน ดังจะดูกันต่อไป

มีความสุขในการเรียน เป็นแค่วิธี ยังไม่พอ ขอลงจุดหมาย ให้เรียนแล้ว กลายเป็นคนมีความสุข

ถึงตรงนี้มีเรื่องที่ชอบแทรกเสริมอีกหน่อย ในตอนที่แล้ว ได้ยกเรื่อง “เรียนให้สนุก มีความสุขในการเรียน” ขึ้นมาพูด เพราะในระยะใกล้ๆ นี้ วงงานการศึกษาสนใจและเอาใจใส่เรื่องนี้กันมาก แต่การเรียนอย่างมีความสุขนี่ เป็นเรื่องในขั้นของวิธีการเท่านั้น แม้จะสำคัญ ก็ไม่เพียงพอ

ความสุขนั้นเป็นเรื่องใหญ่ ไม่ใช่อยู่แค่นั้นขั้นของปฏิบัติการในการศึกษา แต่เป็นเนื้อตัว และเป็นจุดหมายของการศึกษาทีเดียว ถ้าเข้าใจความสุขให้ถูกต้องแล้ว จะเห็นว่าการศึกษาเป็นการพัฒนาความสุข เพื่อให้ผู้ศึกษากลายเป็นคนมีความสุข

การพัฒนาความสุขที่ตรงตามความหมาย จะเรียกร้องความเพียบพร้อมแห่งการพัฒนาคุณสมบัติทั้งหลายซึ่งมนุษย์ที่สมบูรณ์ควรจะมีขึ้นมาเอง

เรื่องที่มีความสุขเป็นจุดหมายของการศึกษานี้ อาตมาเคยพูดเคยเขียนไว้ที่อื่นแล้ว ก็ขอใช้วิธีง่ายๆ คือจับข้อความที่ได้พูดได้เขียนไว้แล้วมาจัดเรียงต่อกัน ตามที่พิมพ์ไว้ในหนังสือ ๒-๓ เล่ม ได้ความดังนี้^๑

^๑ หนังสือเหล่านี้พิมพ์นานแล้ว ในช่วงประมาณ ๒๕ ปี บางเรื่องได้แต่ข้อมูล ยังหาเล่มหนังสือไม่เจอ จึงบอกรายละเอียดไม่ได้ บอกแต่ชื่อเรื่องไว้ พร้อมทั้งข้อมูลที่เป็นคำ คือ *การศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยั่งยืน* พัฒนา, พ.ศ. ๒๕๓๐; *แนวคิดข้อสังเกตเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา* (ปาฐกถาวันสถาปนากรมวิชาการครบ ๔๔ ปี); *สันติภาพเกิดจากอิสรภาพและความสุข*, พ.ศ. ๒๕๓๗

การศึกษาจะต้องถือเป็นหน้าที่ที่จะทำให้คนมีความสุข ไม่ใช่แค่เรียนอย่างมีความสุข แต่ให้เป็นคนมีความสุข เมื่อเขามีความสุขก็คือสุขเป็นประจำอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อเรียนก็เรียนอย่างมีความสุขด้วย

การศึกษาปัจจุบันทำคนให้มีความสุข หรือทำคนให้เป็นผู้หิวโหยกระหายความสุข การศึกษาที่ผิดพลาด จะทำให้เกิดภาวะที่ตรงข้าม คือ ทำให้คนไม่มีความสุข แต่การศึกษากลายเป็นเครื่องมือดูดซับความสุขออกจากคน ทำให้เขาหมดความสุข และทำให้เขากลายเป็นคนที่หิวโหยกระหายความสุข

การศึกษาที่ผิดพลาด ทำให้คนที่เรียนไปๆ ก้าวหน้าไป ยิ่งจบชั้นสูงขึ้นไป ก็ยิ่งหิวโหยความสุขมากขึ้น ขาดแคลนความสุขมากขึ้น จนกระทั่งเขาออกไปพร้อมด้วยความหิวโหยนี้ แล้วโลดแล่นไปในสังคมเพื่อจะแสวงหาความสุขให้กับตนเอง และแย่งชิงความสุขกัน แล้วก็ก่อความเดือดร้อนเบียดเบียนแก่ผู้อื่น

คนที่ไม่มีความสุขนั้น เมื่อมีความทุกข์ หนึ่ง ก็จะไประบายความทุกข์ให้กับผู้อื่น สอง ก็จะกอบโกยหาความสุขให้กับตนเอง

ถ้าอย่างนี้ ก็จะกลายเป็นการศึกษาชนิดที่เตรียมคนไว้เพื่อว่าเบื้องหน้าเมื่อจบการศึกษาแล้ว เขาจะได้ออกไปดิ้นรนทะยานแข่งขันแย่งชิงกันหาความสุข กอบโกยความสุขให้แก่ตัวให้มากที่สุด

เรื่องนี้จะต้องระวังตรวจสอบกันดูว่าเป็นอย่างนี้หรือเปล่า ถ้าเราดำเนินการศึกษามาผิด ก็เป็นอันว่าเราได้ทำให้การศึกษานี้เป็นเครื่องมืออะไรอย่างหนึ่งที่สูบหรือดูดความสุขออกไปจากตัวเด็ก หมายความว่า เราได้ทำให้คนเป็นผู้ที่หิวโหยขาดแคลนความสุข

เพราะฉะนั้น พอสำเร็จการศึกษาไป ใจก็มุ่งแต่ว่า ที่นี้แหละฉันจะหาโอกาสกอบโกยความสุขให้มากที่สุด

ถ้าการศึกษาเป็นแบบนี้ การศึกษาจะต้องเป็นพิษ ไม่ใช่การศึกษาที่ถูกต้อง การศึกษาที่ถูกต้อง จะต้องทำคนให้เป็นสุข หรือเป็นสุขมากขึ้น และเป็นสุขอย่างถูกต้อง ตั้งแต่บัดนี้และเดี๋ยวนี้

เมื่อมองดูโลกของมนุษย์ที่ว่าพัฒนามากแล้วในปัจจุบันนี้จะเห็นว่า คนทั้งหลายต่างก็วุ่นวายกับการหาความสุข จนแต่ละคนไม่มีเวลาที่จะให้แก่ผู้อื่น พร้อมกันนั้น ความสุขก็กลายเป็นสิ่งที่เขาขาดแคลนอยู่ตลอดเวลา ไม่มีในปัจจุบัน แต่รออยู่ข้างหน้า ต้องคอยตามหาด้วยความหวังว่าจะได้ในอนาคต

ดังปรากฏว่า อาการหิวกระหายความสุขนี้แพร่ระบาดไปทั่วมองว่าจะในครอบครัวก็ตาม ในโรงเรียนก็ตาม ที่ทำงานก็ตาม ทั่วยังคมไปหมด สภาพจิตใจที่ขาดแคลนความสุขอย่างนี้ เป็นกันดาษดื่น ปรากฏให้เห็นทั่วไปในสังคมของเราทุกวันนี้

ดังนั้น จะต้องมาทบทวนและเน้นย้ำกันว่า การศึกษาที่แท้คือการทำให้คนมีความสุข และรู้จักวิธีที่จะหาความสุขอย่างถูกต้อง

คนที่มีการศึกษาในความหมายนี้ก็คือ คนที่ได้รับการฝึกฝนพัฒนาแล้ว ให้รู้จักแก้ปัญหา ดับทุกข์ ทำตนให้เป็นสุขได้ แล้วจากนั้นก็พัฒนาก้าวขึ้นสู่ความสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป พร้อมทั้งสามารถเผื่อแผ่ขยายความสุขแก่ผู้อื่นได้กว้างขวางออกไปด้วย

คนมีความสุขก็ ย่อมมีความโน้มเอียงที่จะระบายทุกข์ออกไปแก่ผู้อื่น และแม้แต่จะหาความสุขด้วยการระบายความทุกข์ เมื่อ

เขามีทุกข์ และหาทางระบายทุกข์ของตนออกไป ดังเช่นเด็กนักเรียนมีปมทุกข์ที่ไปก่อเรื่องร้าย ก็ยอมเป็นภัยแก่ผู้อื่น แก่สังคม ทำให้เดือดร้อนกันไปทั่ว

ในทางกลับกัน คนที่มีความสุข ย่อมมีความโน้มเอียงที่จะแผ่กระจายความสุขไปให้แก่คนอื่น ไม่ว่าจะโดยรู้ตัวก็ตาม ไม่รู้ตัวก็ตาม

ฉะนั้น เราจะต้องทำให้คนมีความสุข เพื่อให้ความสุขแผ่ขยายออกไปในโลก

ดังที่ได้เป็นจุดหมายด้านสังคม ที่ท่านใช้คำว่า อพฺยาปชฺฌสุขํ โลกํ แปลว่า “เข้าถึงโลกที่เป็นสุข ไร้การเบียดเบียน” มนุษย์จะต้องทำเพื่อจุดหมายนี้ คือ ช่วยกันทำให้โลกมีความสุขยิ่งขึ้น ไร้การเบียดเบียนยิ่งขึ้น เกื้อกูลกันมากขึ้น และมีความสุขร่วมกัน อย่างยั่งยืนสืบต่อไป

เราพอได้ความแค่นี้ แล้วก็ขอแถมเป็นเกร็ดความรู้อีกหน่อย

เมื่อว่าความสุขเป็นจุดหมายของการศึกษา ก็โยงไปได้ถึงหลักที่เป็นอุดมคติทางธรรม อย่างที่รู้จักกันมาเป็นประเพณีแล้วว่า สรรพโลกนี้แบ่งเป็นภพภูมิต่างๆ มากมาย จัดได้เป็น ๓ ระดับ คือ กามภูมิ (ระดับที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม) รูปภูมิ (ระดับรูปพรหม) อรูปภูมิ (ระดับอรูปพรหม) เรียกรวมน่าไตรภูมิ

แล้วเหนือไตรภูมิ มีอีกระดับหนึ่งคือ โลกุตตรภูมิ (ระดับเหนือโลก)

ภุมิไนไตรภุมินี้ หมายถึงโลกหรือแดนอันเป็นที่อยู่ของประดา สัตว์ที่มีชีวิตในระดับเดียวกันนั้นๆ ก็ได้ หมายถึงระดับจิตของสัตว์ ที่พัฒนาถึงระดับนั้นๆ ก็ได้

ความหมายที่ ๒ คือระดับจิตนี้ ใช้กับโลกุตรภุมิได้ด้วย ดัง นั้น จึงมีความหมายต่อไปอีกว่า สัตว์ที่อยู่ในโลกเดียวกัน เฉพาะ อย่างยิ่ง มนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ อาจจะมีผู้ที่พัฒนาอยู่ในภุมิ ต่างๆ ของไตรภุมิ จนถึงโลกุตรภุมิได้ทั้งหมด

ถ้าจะจัดประเภทให้สะดวกที่พวกเราจะเข้าใจได้ง่าย ก็แบ่ง ทั้งหมดให้เป็น ๓ คือ

๑. กามภุมิ คือ **ชั้นกาม** (ชั้นที่เกี่ยวข้องกับกาม)
๒. รูปภุมิ และอรูปภุมิ เรียกรวมกันเป็น **ชั้นพรหม**
๓. โลกุตรภุมิ คือ **ชั้นเหนือโลก** (หรือชั้นโลกุตระ)

เมื่อมองในแง่ความสุข ก็จัดระดับได้เป็น

๑. **ชั้นกาม** ระดับแห่ง **กามสุข** มีความเป็นเทพหรือสวรรค์เป็น อุดมคติ คือมีการพัฒนาถึงชั้นที่มีกามสุขอย่างดีที่สุด แม้ จะยังมีทุกข์ตามประสาปุถุชน แต่ว่างเว้นจากการเบียด เบียน ไม่ต้องมีทันทอาชญา
๒. **ชั้นพรหม** ระดับแห่ง **ฉานสุข** มีความเป็นพรหมเป็นอุดมคติ
๓. **ชั้นโลกุตระ** ระดับแห่ง **นิพพานสุข** มีอรรถัตตผลเป็นอุดมคติ

พระพุทธศาสนาเป็นระบบการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ ซึ่งมี หลักว่า ตลอดทุกเวลา แต่ละคนพึงพัฒนาตนให้ดีงามประเสริฐมี ความสุขสูงขึ้นไป และในแต่ละเวลานั้น คนทั้งหลายอยู่ในระดับ การพัฒนาที่ต่างๆ กันไป ด้วยเหตุนี้ โลกควรมีสภาพที่เอื้อต่อการ

อยู่ดีของเหล่าชนที่มีระดับการพัฒนาต่างๆ กัน และเกื้อหนุนให้แต่ละคนพัฒนาตนยิ่งขึ้นไปได้ด้วยดี

เมื่อตั้งความสุข หรือสุขภาวะ คือความเป็นสุข ขึ้นเป็นจุดหมายของการศึกษา มนุษย์ก็พึงพัฒนาตนสูงขึ้นไปในภูมิทั้งหลายที่วามานั้น ให้เข้าถึงความสุขที่ประณีตสูงขึ้นๆ

ด้วยศีลศึกษา พัฒนากายให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นคนเป็นประโยชน์ และพัฒนาศีลให้อยู่ในสังคมอย่างเกื้อกูลมีความสุขร่วมกัน หรือพูดสั้นๆ ว่า พัฒนาด้วยทานและศีลก็จะเข้าถึงความสุขอย่างชาวสวรรค์

ด้วยจิตตศึกษา ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อนั้น พัฒนาจิตใจให้จงงามในคุณธรรม โดยเฉพาะพรหมวิหารธรรม มีความเข้มแข็งมั่นคง และมีความสุข โดยมีสมาธิเป็นที่ตั้ง ก็เจริญด้วยความสุขของจิตใจ จนสามารถเข้าถึงนิพพานสุขได้

ด้วยปัญญาศึกษา อาศัยสภาพจิตที่พร้อมนั้น พัฒนาปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจเท่าทัน มองเห็นสิ่งทั้งหลายตรงตามเป็นจริง หรือตามที่มันเป็น หยั่งถึงเหตุปัจจัย รู้จักดำเนินการให้สำเร็จลุลุลุดหมาย แก่ปัญหาดับทุกข์ได้ ทำจิตใจให้เป็นอิสระ มีความสุขที่ไร้ทุกข์ เข้าถึงนิพพานสุข

ในขณะที่พวกเขาชาวสวรรค์บันเทิงด้วยวัตถุและกิจกรรมทางกามสุข พวกชั้นพรหมอิมอยู่กับความสุขทางจิตถึงขั้นนิพพานสุข และพระอรหันต์ลุนิพพานสุขสมบูรณ์ ฟันไปแล้วจากเยื่อใยในอามิสสุขบุคคลโสดาบันเข้าถึงความสุขใน ๓ ภูมินั้น ทั้งกามสุข ทั้งอิจิตตสุข และโลกุตระสุข โดยยังไม่ถึงอย่างหนึ่งอย่างใด

คนทั่วไปสุข เมื่อได้สนองความต้องการ แต่บางคนสุขเสมอ แม้ไม่สนอง

ในตอนก่อนโน้น ได้บอกความหมายของความสุขว่า คือการได้สนองความต้องการ แต่ก็บอกไว้ด้วยว่า เป็นความหมายที่ไม่ครอบคลุม

ทำไมจึงไม่ครอบคลุม คือไม่ครอบคลุมทั้งหมด ถ้าใช้ภาษาทางพระ ก็อาจจะบอกว่า มันคลุมในระดับโลกิยะ แต่ความสุขยังมีเลยขึ้นไปอีก เป็นความสุขในระดับโลกุตระ พอพูดอย่างนี้ บางทีรู้สึกว่ายากไป

เพื่อให้ชัด ก็เลยต้องพูดถึงขั้นระดับของความสุขอีกที เมื่อแบ่งตามประเภทของความต้องการนั้น ที่ผ่านมา เราแบ่งความสุขเป็น ๒ แต่ตอนนี้ ตรงข้ามกับ “ต้องการ” ยังมี “ไม่ต้องต้องการ” ก็ได้

ถึงตอนนี้ ก็เลยต้องแบ่งขั้นหรือระดับของความสุขขยายกว้างออกไปอีก เป็น ๒ ระดับใหญ่ และย่อยเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. ความสุขที่เกิดจากการสนองความต้องการ

- ก) ความสุขเมื่อได้สนองตัณหา (ความสุขจากการสนองความต้องการที่เป็นอกุศล)
- ข) ความสุขเมื่อได้สนองฉันทะ (ความสุขจากการสนองความต้องการที่เป็นกุศล)

๒. ความสุขที่ไม่ต้องสนองความต้องการ (ความสุขที่มีทุกเมื่อ)

จะเห็นว่า สุขระดับที่ ๒ หรือขั้นที่ ๓ ไม่เข้ากับความหมายที่ได้บอกไว้ คือความสุขที่ไม่ต้องขึ้นต่อการสนองความอยากใดๆ ไม่ต้องขึ้นต่อการสนองตัณหา และไม่ต้องขึ้นต่อการสนองฉันทะ เป็นความสุขที่เป็นอิสระ เพราะเป็นความสุขที่มีอยู่ในตัว เป็นคุณสมบัติภายใน มีอยู่เป็นประจำตลอดเวลา ไม่ต้องพึ่งพาการได้หรือการทำอะไรทั้งนั้น

ถ้าเราต้องสนองอะไร จึงจะได้ความสุข ก็แสดงว่าความสุขนั้นยังไม่มีอยู่ จึงต้องรอกการได้สนอง ต้องหาบ้าง ต้องสร้างขึ้นมาบ้าง ก็ต้องทำให้มีขึ้นมาอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ความสุขขั้นที่ ๓ นี้มีเป็นคุณสมบัติในตัวอยู่แล้ว จึงไม่ต้องขึ้นต่อการสนอง

ตรงนี้ก็จะมีผู้สงสัยว่า ผู้ที่มีความสุขขั้นนี้ไม่มีความต้องการอะไรเลยหรือ เป็นคนที่หมดความต้องการแล้วใช่ไหม หมดตัณหา นั่นไม่ว่าอะไร แต่หมดฉันทะด้วยหรืออย่างไร

สงสัยอย่างนี้แล้วถามออกมาเป็นแหละดี จะได้ชัดกันไป ก็ตอบว่ามีสิ ฉันทะนะ ท่านที่ถึงขั้นนี้แล้วมีอยู่เต็มที เพียงแต่ว่าความสุขของท่านไม่ต้องขึ้นกับการสนองฉันทะนั้นแล้ว

นี่คือข้อที่ขอย้ำ คือบุคคลผู้มีความสุขที่ไม่ขึ้นต่อการสนองทั้งตัณหาและฉันทะ โดยที่ผู้นั้นมีฉันทะอยู่เต็มเปี่ยมด้วย นี่แหละคือคนที่ได้พัฒนาความสุขมาครบจบแล้ว กว่าที่จะพัฒนาชีวิตมาถึงขั้นนี้ได้ ก็มีแต่ฉันทะอย่างเดียวแล้ว และยังอยู่เหนือฉันทะนั้นอีกด้วย

ยกตัวอย่างสูงสุด คือพระพุทธเจ้า มีหลักว่า พระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติชุดหนึ่ง เรียกว่าพุทธธรรม ๑๘ ประการ ไม่ต้องแจกแจงละว่ามีอะไรบ้าง เอาเฉพาะข้อที่ประสงคืในที่นี้ คือข้อว่า "พระพุทธเจ้าทรงมีฉันทะไม่ลดถอยเลย" (นตฺถิ จฺนุทฺทสฺส หานิ)

พอยกพระคุณสมบัติข้อนี้ขึ้นมา ก็เห็นชัดเลย พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจมากมายแค่ไหน นั่นก็คือเป็นไปด้วยฉันทะ ซึ่งฉายออกมากับพระมหากรุณา พระพุทธเจ้าไม่ทรงหยุดเลยตลอด ๔๕ พรรษา พูดอย่างภาษาชาวบ้านว่า นอนกลางดินกินกลางทราย เสด็จดำเนินไปทั้งวันทั้งคืน ไปบำเพ็ญพุทธจริยา เพื่อประโยชน์สุขของประชาชาวโลก

เราพูดกันว่า พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจด้วยพระมหากรุณา และได้บอกแล้วว่า กรุณานั้นมีจุดเริ่มต้นจากฉันทะ แล้วด้วยฉันทะก็ออกสู่ปฏิบัติการในการเสด็จไปทำงานสั่งสอน และไม่ว่าจะทรงปฏิบัติกิจอะไรๆ พระองค์ทรงมีฉันทะนั้นเต็มเปี่ยมเสมอไปไม่รู้จักลดน้อยลง นี่คือพุทธธรรมอย่างหนึ่งใน ๑๘ ประการ

พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายมีฉันทะเต็มบริบูรณ์ แต่ความสุขของท่านไม่ขึ้นต่อการสนองของฉันทะ คือท่านมีความสุขอยู่แล้วเป็นธรรมดาอย่างนั่นเอง

ในที่นี้ได้จัดแบ่งความสุขเป็น ๓ ชั้น หรือ ๒ ระดับนี้แล้ว ถ้าจะเรียกสุข ๓ ชั้นนี้เป็นภาษาง่ายๆ อาจเสนอคำทำนองต่อไปนี้ ถ้าไม่ขัดก็ลองไปช่วยกันหาคำที่ถนัดกว่านี้ ความสุข ๓ อย่างนั้น คือ

๑. ความสุขที่ต้องการ ได้แก่ สุขแบบสนองตัณหา
๒. ความสุขที่สร้างเองได้ ได้แก่ สุขแบบสนองฉันทะ
๓. ความสุขที่มีในตัวตลอดเวลา ได้แก่ สุขที่ไม่อาศัยการสนอง

ความสุขชั้นที่ ๑ คือสุขด้วยการสนองตัณหา เรียกว่าความสุขที่ต้องการ ก็เพราะว่า สิ่งเสพที่จะสนองตัณหา นั้น เป็นวัตถุสิ่งของ เป็นกามอาภิส ซึ่งอยู่ข้างนอก เราต้องไปหา ต้องไปเอามาเสพ ต้องเอาของ

ข้างนอกนั้นมาเจอกับผัสสะของเรา จึงเป็นความสุขที่ต้องการ

ความสุขขั้นที่ ๒ คือสุขด้วยการสนองฉันทะ เรียกว่าความสุขที่สร้างเองได้ เพราะว่า ความอยากเรียนอยากรู้ อยากศึกษา อยากทำโน่นให้ดีทำนี่ให้ดี ความชื่นชมธรรมชาติอะไรเหล่านี้ เราสนองได้ด้วยความตั้งใจตั้งใจของเราเอง ด้วยการกระทำของเราเอง ไม่ต้องพึ่งพาไม่ต้องรอไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุสิ่งเสพที่ไหน เราจึงสร้างขึ้นเองได้

ความสุขขั้นที่ ๓ คือสุขที่ไม่ขึ้นต่อการสนองความต้องการ ไม่ว่าจะสนองฉันทะหรือสนองตัณหา เรียกว่าความสุขที่มีอยู่กับตัวตลอดเวลา ข้อนี้ก็ป็นธรรมดา เพราะว่าเมื่อเรามีความสุขเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของชีวิตของเราแล้ว เรามีความสุขอยู่เสมอเป็นประจำอยู่แล้ว เราก็ไม่ต้องไปหาไปทำอะไรอีกเพื่อจะให้มีมีความสุข

เป็นอันว่า สุข ๓ คือ สุขต้องการ สุขสร้างขึ้นมาเองได้ และ สุขมีในตัวตลอดเวลา ตอนนี้รู้จักคร่าวๆ ไว้ก่อน แต่ก็ควรคิดหมายว่า ทำอย่างไรเราจะมีให้ครบทั้ง ๓ อย่าง ถ้ามีได้ครบ ก็น่าจะเป็นคนที่สมบูรณ์แบบที่เดียว เดียวจะดูกันต่อไปว่า ใครหนอคือบุคคลที่มีสุขครบทั้ง ๓ อย่างนี้

อย่างไรก็ตาม ปราบกฏว่า ผู้ที่มีสุขขั้น ๓ สมบูรณ์จริงแล้ว ทั้งที่ถ้าต้องการ จะเสวยสุขให้ครบพร้อมหมดทั้ง ๓ ได้อย่างสบายๆ แต่กลายเป็นว่า เขาพอใจอยู่กับสุขในขั้นที่เป็นอิสระ ไม่แยแสสุขอย่างแรกที่พึ่งพาขึ้นต่อสิ่งเสพอีกต่อไป เรื่องเป็นอย่างไร เพราะอะไร ก็ค่อยๆ ดูต่อไป

สุขเพราะได้เกาที่คัน กับสุขเพราะไม่มีที่คันจะต้องเกา

เพื่อก้าวไปในความเข้าใจเรื่องความสุข ตอนนี้นำพุทธพจน์แห่งหนึ่งมาให้อ่านกันไว้เป็นแนวในการมอง

พุทธพจน์นี้มาในพระสูตรที่ชื่อว่า **มาคัณทียสูตร** ซึ่งตรัสเรื่องเกี่ยวกับพัฒนาการของชีวิตคนในการมีความสุข ตั้งแต่ความสุขของเด็กทารก ไปจนถึงสุขสูงสุด ถึงขั้นของนิพพานเลยทีเดียว

พระพุทธเจ้าตรัสเป็นทำนองอุปมา โดยทรงยกตัวอย่างให้ฟังถึงการหาการเสพความสุขของคน ให้เห็นว่า แม้แต่ในชีวิตตามปกติของคน ก็ยังมีการพัฒนาในทางความสุขอยู่แล้ว ในที่นี้ จะนำแต่สาระมาบรรยายด้วยสำนวนของตัวเอง

ทรงยกตัวอย่างว่า เด็กอ่อนตั้งแต่นอนแบเบาะ เกิดใหม่ อยู่ในวัยเริ่มแรก ที่ยังไม่ลุกเดิน เล่นสนุกแม้แต่กับมูตรคูถ หัวเราะระรื่นเมื่อได้ละเลงอุจจาระปัสสาวะของตนเอง

ต่อมา เด็กนั้นโตขึ้นมาหน่อย ๓ ขวบ ๕ ขวบ ตอนนี้อยู่เล่นมูตรคูถไม่สนุกแล้ว ก้าวไปเล่นดินเล่นทราย แล้วก็สนุกกับการเล่นของเล่นเครื่องเล่นทั้งหลาย ตึกตาบ่าง รถยนต์คันน้อยๆ รถไฟขบวนน้อยๆ เครื่องบินลำน้อยๆ ก็สนุกกับของเล่น มีความสุขในการได้เล่นสิ่งเหล่านี้

เด็กเล็กนั้นมีความสุขอย่างยิ่งกับของเล่น รักใคร่ทะนุถนอมของเล่นนั้น ยึดถือเอาเป็นจริงจัง เช่นอย่างหนูน้อยบางคน มีหมอน

ที่เขารักสุดชีวิต เก่าจะดำปี่อยู่แล้ว ก็ยังรักใคร่หวงแหนนักหนา ถ้าใครทำท่าจะมาแย่งเอาไป หนูน้อยนั้นจะร้องไห้ทูลนทูลรายดังจะเป็นจะตายเลยทีเดียว

ต่อมา เด็กนั้นโตขึ้น เป็นหนุ่มเป็นสาว ตอนนี้สนุกใหม่กับของเล่นนั้น ไม่เอาแล้ว ไม่สนุกด้วยแล้ว ใครจะเอามาให้ ก็ไม่พอใจ ไม่เห็นจะสนุกมีความสุขอะไร เขาไม่ได้ต้องการความสุขอย่างนั้นอีกแล้ว

แต่เมื่อโตขึ้นมาเป็นหนุ่มเป็นสาวแล้ว เขาก็มีความสุขอีกประเภทหนึ่ง คือความสุขในการได้เสพผัสสะในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส นี่มาอีกชั้นหนึ่ง

จากนั้น ก็จะมีความสุขที่พัฒนาต่อไปอีก แต่ถ้าใครไม่พัฒนาขึ้นไปสู่ความสุขที่สูงขึ้นไปนั้น ถ้าเขามาสะดุดหยุดที่นี้ ไม่ช้าก็จะถึงเวลาที่เขาจะต้องสิ้นหวังหรือไม่สามารถเสพกามามิสเหล่านั้น แล้วเขาก็จะต้องคับแค้นแสนทุกข์เพราะมัน

ส่วนคนที่พัฒนาในขั้นสูงต่อขึ้นไป ก็จะมีพบความสุขที่ประณีตลึกซึ้ง ซึ่งไม่ขึ้นต่อกามามิส ถึงขั้นแห่งความสุขที่เป็นอิสระ เป็นไทแก่ตน เป็นเสรีชนที่แท้ อย่างที่ว่าเป็นความสุขซึ่งมีในตัวเป็นประจำตลอดเวลา ไม่ต้องหาไม่ต้องสนองอีกต่อไป

ผู้ที่เข้าถึงความสุขอย่างอิสระ ที่ไม่ต้องขึ้นต่อกามามิสแล้วนี้ เมื่อหันมาเห็นหรือดูหมู่ชนที่ยังเสพหาความสุขจากรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสกายกันอยู่ ก็จะไม่มองเห็นการเสพกามามิสนั้นว่าเป็นความสุขตามไปด้วย แต่จะมีความรู้สึกต่อคนที่กำลัง

แสวงความสุขนั้นด้วยความรู้สึกที่เปลี่ยนไป เหมือนอย่างคนที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว ไปเห็นเด็กมีความสุขกับการได้เล่นของเล่น ก็จะไม่เห็นเป็นความสุขไปด้วย แต่จะรู้สึกคล้ายดังว่าจะฆ่าหรือสังหาร

ถึงตรงนี้ ท่านก็เลยเทียบการพัฒนาความสุขในขั้นนี้ โดยยกตัวอย่างคนเป็นโรคเรื้อน

คนเป็นโรคเรื้อนนั่น ก็มีอาการคัน เมื่อคัน เขาก็เกา เมื่อเกาแล้ว เขาก็ยิ่งคัน ยิ่งคันก็ยิ่งเกา ยิ่งเกาก็ยิ่งคัน ครั้นได้เกาแล้วก็มีความสุข เขาจึงมีความสุขจากการเกา

ยิ่งกว่านั้น เพราะความไม่สบายของโรคนี้ ทำให้เขาอยากเอาตัวไปย่างไฟอีกด้วย ให้สมใจอยาก จะได้มีความสุข เขาเอาตัวไปย่างไฟที่ร้อนเหลือเกิน ที่คนธรรมดาถือว่าทนไม่ไหว แล้วเขาก็มีความสุข

เอาละ เป็นอันว่า คนเป็นโรคเรื้อนนี้ เพราะเขามีอาการคัน ก็ทำให้เขาได้ความสุขจากการเกา และจากการเอาตัวไปย่างไฟ

พระพุทธเจ้าก็ตรัสถามพราหมณ์ที่พระองค์ทรงสนทนาด้วยนั้นว่า ถ้าหากว่า ต่อมา คนเป็นโรคเรื้อนนี้ได้พบหมอดี มียาที่ได้ผลชะงัด หมอนั้นรักษาเขาจนหายจากโรคเรื้อน และเขาก็ไม่คันอีกต่อไป แล้วที่นี้ คนผู้หายจากโรคเรื้อนแล้วนั้น ยังอยากจะทำความสุขจากการเกาที่คันอีกไหม ยังอยากจะทำเอาตัวไปย่างไฟอีกไหม

พราหมณ์ทูลตอบว่า ไม่อย่างนั้นแล้ว มีแต่ตรงข้าม ตอนนี้อย่างไร ถ้าใครจับตัวเขาจะพาไปหาไฟ เขาจะดิ้นหนีสุดชีวิตเลย พระพุทธเจ้าก็ตรัสให้เห็นว่า พัฒนาการของความสุขเป็นไปในทำนองนี้ คน

ที่พบความสุขที่เหนือกว่ากามอาภิสแล้ว ก็จะไม่เห็นความสุขในการเสวยกามอาภิสนั้นต่อไป เพราะเขามีความสุขที่ดีกว่านั้นแล้ว

ถ้าพูดแบบง่ายๆ ก็บอกว่า มนุษย์ในระดับหนึ่ง มีความสุขจากการเกาที่คัน แล้วมนุษย์ที่พัฒนาขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง ก็จะมีความสุขจากการไม่มีที่คันจะต้องเกา อันไหนจะเป็นความสุขที่แท้จริงหรือเหนือกว่ากัน ก็พิจารณาได้เอง

สาระที่ควรพูดถึงในตอนนี้ก็คือนี่ เวลาที่พูดกันถึงคำว่าสุขภาพะ เองง่ายๆ ว่าสุขภาพ ขอดถามว่า คนที่ร่างกายแข็งแรง สมบูรณ์ ไม่มีโรคอะไร เวลาที่เขาอยู่ด้วยร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์นี้ ภาวะนี้ถือเป็นการสุขใหม่ คือภาวะที่ไม่มีโรค ไม่มีอาพาธ ไม่มีอะไรระคายเคืองเสียดแทง ไม่มีอะไรบีบคั้น (โรค แปลว่าสิ่งที่เสียดแทง, อาพาธ แปลว่า บีบคั้น) ไม่มีทุกข์ ภาวะที่ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง ไม่มีความบกพร่องใดๆ แม้แต่ที่จะต้องเกา อวัยวะทุกอย่างทำหน้าที่ได้เต็มที่แล้วนี้ ก็ถือว่าเป็นสุขภาวะอยู่แล้วในตัว

ในทางจิตใจก็ทำนองเดียวกัน จิตใจที่เต็มอิ่ม โปร่งโล่ง เบิกบาน ผ่องใส ไม่มีอะไรระคายเคืองกระทบกระทั่งเสียดแทงเลย ก็เป็นจิตใจที่มีความสมบูรณ์ในตัว จึงเป็นสุขภาวะ หรือเป็นความสุขอย่างหนึ่ง ดังที่เราจะพูดกันต่อไป

ก่อนจะขึ้นหัวข้อใหม่ ขอตอบข้อที่ถามทิ้งไว้ชนิดเดียวว่า “ใครหนอคือบุคคลที่มีสุขครบทั้ง ๓ อย่าง” คำตอบคือ บุคคลโสดาบัน

ความสุขมีมากมาย แยกชอยไปได้เยอะแยะ

เอาละ เป็นอันว่า ตอนนี้ได้พูดถึงขั้นระดับของความสุขซึ่งไปสัมพันธ์กับเรื่องความต้องการที่ว่ามา เมื่อพูดถึงระดับและขั้นของความสุขแล้ว ก็เลยพูดถึงประเภทของความสุขไปด้วย

เรื่องประเภทของความสุขนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้มากมาย เช่น แห่งหนึ่ง ตรัสความสุขไว้ ๑๓ คู่ ซึ่งในที่นี้ไม่ได้ต้องการให้ไปสนใจอะไรเพียงแต่เอ่ยถึงไว้ให้ได้ยิน เพื่อจะได้มองในแง่ที่แสดงว่าความสุข สามารถแบ่งจำแนกออกไปได้เยอะแยะ

สุข ๑๓ คู่นี้ เป็นความสุขในประเภทและในขั้นเดียวกันบ้าง คาบเกี่ยวเกยกันในระดับต่างๆ บ้าง ท่านไม่ได้มุ่งในแง่จัดประเภท แต่ให้เห็นความเข้าชุดกันเป็นคู่ๆ ยกตัวอย่าง เช่น

คู่หนึ่ง: **กายิกสุข** คือ ความสุขทางกาย

เจตสิกสุข คือ ความสุขทางใจ

คู่หนึ่ง: **สามิสสุข** คือ ความสุขอิงอามิส สุขที่ต้องอาศัยกามวัตถุ หรือขึ้นต่อสิ่งเสพ

นิรามิสสุข คือ ความสุขไม่อิงอามิส สุขที่ไม่ต้องอาศัยกามวัตถุ ไม่ต้องขึ้นต่อสิ่งเสพ สุขในระดับที่เป็นอิสระ

คู่หนึ่ง: **คิหิสุข** คือ ความสุขของคฤหัสถ์ สุขแบบชาวบ้าน

ปัพพจิตสุข คือ ความสุขของบรรพชิต สุขแบบผู้บวช

คู่หนึ่ง: **กามสุข** คือ ความสุขจากกาม สุขกับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสกาย ที่น่าใคร่น่าปรารถนา สุขกับการได้ การเสพ

เนกขัมมสุข คือ ความสุขปลีกหรือปลอดจากกาม สุขปลอดโปร่งจากสิ่งล่อเร้าเย้ายวน สุขแบบสลัดอกไม่ยุ่งกับการได้การเอา

เทียบมานี้เพียง ๔ คู่ เพื่อให้ดูเป็นตัวอย่าง

เป็นอันว่า ความสุขมีมากมาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้เพื่อให้เห็นแง่มุมที่จะจำแนกแยกแยะดูความแตกต่างเท่านั้น บางแห่งท่านแบ่งสุขเป็น ๑๐ อย่าง ก็มี แบ่งได้หลายแบบ ไม่ใช่เป็นเรื่องหลักใหญ่ ส่วนตัวหลักก็จะพูดกันต่อไป

ที่นี้จะพูดถึงหลักทั่วไป ก็มาดูประเภทของความสุขกันหน่อย ความสุขประเภทที่ว่าไปแล้วก็มี **ความสุขจากการเสพ** จากการได้สนองผัสสะในเรื่อง รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสกาย ที่น่าใคร่ น่าปรารถนา

จากนั้นก็ **ความสุขทางสังคม** สุขจากไมตรีจิตมิตรภาพ สุขในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยใจมีเมตตา กรุณา เป็นต้น สุขในครอบครัว ในหมู่ในชุมชน ที่อยู่กันด้วยความมีน้ำใจ เอาใจใส่กัน รักกัน ระลึกถึงกัน พร้อมเพรียง ซาบซึ้งบันเทิงใจในสามัคคีรส มีเอกภาพด้วยสรวาณีนัยธรรม

แล้วก็มี **ความสุขกับธรรมชาติ** สุขจากการไปอยู่กับธรรมชาติ หรืออยู่ท่ามกลางธรรมชาติ สัมผัสความสดสงบงามสดชื่นน่า

รื่นรมย์ของธรรมชาติรอบตัว ทั้งหมู่ไม้ สายลม ขุนเขา ผืนน้ำ ท้องฟ้า ขึ้นชมพรรณไม้ที่สะพรั่งด้วยดอกไม้ และศัพท์สำเนียงเสียงแห่งความวิเวกของหมุ่นก สัตว์ป่า และท้องฟ้าครึ้นครางคราววรรษกาล เป็นต้น

ความสุขด้านสังคมนั้น ในพระพุทธศาสนาย้ำเน้นอย่างยิ่ง และสุขด้านธรรมชาติ ท่านก็ชื่นชมไว้มากมายให้เป็นแบบอย่าง บางทีก็มาด้วยกันทั้งสุขด้านสังคม และสุขกับธรรมชาติ ให้อยู่กันด้วยความรักสามัคคีแม้แต่ในแดนดงพงไพร ดังในโคสิงคสาลสูตร เป็นตัวอย่าง

พระพุทธเจ้าเสด็จไปทรงเยี่ยมพระ ๓ รูป ที่ป่าโคสิงคสาลวัน ทรงทักทายไถ่ถามต่อนึ่งว่า “ดูกรอนุรุทธ ทำอย่างไร เธอทั้งหลาย จึงยังพร้อมเพรียงสามัคคี ชื่นบานต่อกัน ไม่วิวาท เป็นเหมือนน่านมกับน้ำ แลดูกันด้วยจักษุอันเป็นที่รักอยู่ได้?” ...

ที่ป่านั้น ท่านพระสารีบุตรกล่าวถามพระมหาสาวกฐปอินว่า ป่าโคสิงคสาลวันนี้ น่ารื่นรมย์ ราตรีแจ่มกระจ่าง ต้นสาละผลิดอกบานสะพรั่งเต็มต้นหมดทั้งป่า ส่งกลิ่นหอมฟุ้งไปทั่ว ดุจดั่งกลิ่นทิพย์ก็ปานฉะนั้น ท่าน...เออ ป่าโคสิงคสาลวัน จะพึงงามด้วยภิกษุเห็นปานไร? ...

ในคัมภีร์อย่างเถรคาถา จะพบพระอรหันต์กล่าวคาถาชื่นชมธรรมชาติ แสดงถึงความสุขในเวลาอยู่สงบกลางพงไพรบนภูผาอย่างพระมหากัสสปะขึ้นไปอยู่บนภูเขา ก็กล่าวคาถาแสดงความชื่นชมธรรมชาติไว้มากมาย เช่นว่า

ขุนเขาสีแผ่นดินหมอกดูทะมึน เต็มตระหง่าน มีธารน้ำไหล
ใสเย็น แลห้วยาคลุ่มเขียวแผ่ไปเป็นผืน พาให้รื่นรมย์ใจ

ขุนเขาแดนไพร ไม่มีผู้คนวุ่นวาย มีแต่หม่อมฤคา
เสพอาศัย กับทั้งฝูงวิหคตกตื้น พาให้รื่นรมย์ใจ

ในคราวที่พระกาฬุทายีกราบพูลอาราธนาพระพุทธรูปเจ้าเสด็จ
ไปเยี่ยมพระพุทธรูปบิดาที่กรุงกบิลพัสดุ์ ก็พรรณนาถึงพรรณนาทาง
เสด็จเป็นคาถาชมธรรมชาติที่งดงามรื่นรมย์บนเส้นทางที่จะเสด็จ
ผ่านไป ประมาณ ๖๐ คาถา แล้วพระพุทธรูปเจ้าก็ทรงรับนิมนต์

ขอยกคาถาของพระกาฬุทายีมาดูเป็นตัวอย่าง ๒ คาถา ดังนี้

จำปา ช้างนำว กากะทิง ส่งกลิ่นหอม ยามลมรำพาย
พัด ยอดอันสะพรั่งด้วยดอก เต็นตา ดังว่ามีใจอาทร พา
กันโน้มกิ่งดั่งน้อมกรลงมา นบถวายบูชาด้วยกลิ่นสุคนธ์
ข้าแต่พระผู้ทรงมหาศัย บัดนี้เป็นเวลาที่ควรจะ
เสด็จจรไร

เหล่านกแก้ว นกสาลิกา ต่างสีสังฆามตา รูปสวย
เสียงไพเราะะ บินขึ้นบินลงไปมา กลุ้มรุ่มยอดไม้ ชันร้อง
อยู่สองข้างทาง พากันส่งเสียงกู่กันไปกู่กันมา บัดนี้เป็น
เวลาที่พระองค์จะได้ทรงเห็นพระชนกแล้ว

รวมความก็คือ พระอรหันต์ชั้นขมมีความสุขกับความสงบ
สงบงามนำรื่นรมย์ของธรรมชาติ และอยู่กับธรรมชาติอย่างมีความสุข
นอกจากมีความสุขเป็นพื้นประจำใจอยู่ข้างในแล้ว ก็มีความสุข
ที่สร้างขึ้นเองจากภายในได้อีก จึงเรียกได้ว่าเป็นชีวิตที่มีความ
สุขอย่างสมบูรณ์

นี่ก็เป็นเครื่องชี้แนวทางในการพัฒนาจริยธรรมด้วย ให้เห็น การที่ความดีงามพัฒนาไปด้วยกันกับความสุข ให้คนมีความ สามารถที่จะสร้างความสุขขึ้นเองได้ และในการพัฒนาชีวิต คนก็มี ความสุขไปด้วย นี่ก็เกิดจากฉันทีมนั่นเอง ซึ่งเท่ากับบอกด้วว่า การศึกษาที่แท้ เป็นการพัฒนาจริยธรรมอยู่ในตัวของมันเอง

ที่นี้ก็มาถึงความสุขอย่างสุดท้ายคือ *ความสุขทางปัญญา* ซึ่ง อยู่ในระดับของความสุขที่เป็นอิสระ

ปัญญานี้เป็นตัวปลดปล่อย ทำให้หลุดพ้น ให้เป็นอิสระ เรา ทำอะไรทางกายวาจาติดขัด คือติดขัดทางพฤติกรรม เพราะไม่รู้ว่าจะ ทำอย่างไร พอปัญญามา รู้ว่าจะทำอะไรได้อย่างไร ก็โล่งไปที่ เราไปไหน ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ใครเป็นใคร ปลอดภัยใหม่ จะออก ทางไหน จะพ้นไปได้อย่างไร เราควรจะทำอะไร ใจก็บีบคั้นอันอึด อัด พอรู้ ก็โล่ง ใจก็หายบีบคั้นหมดทุกข์ หรือเกิดปัญหาชีวิตคิดไม่ ตก ก็ทุกข์ใหญ่ พอปัญญามา ก็แก้ปัญหาได้ ใจก็หลุดพ้นจากทุกข์

ปัญญาทำให้เกิดอิสรภาพในแง่ ในด้าน ในชั้นต่างๆ ไป เรื่อยๆ พอแก้ปมหัวใจของทุกข์หลุดไปได้ ก็ถึงอิสรภาพขั้นสุดท้าย ที่สมบูรณ์ ก็เป็นความสุขที่สมบูรณ์ด้วย

ตอนนี้ พูดพาดพิงพอให้รู้ประเภทไว้ก่อน แล้วค่อยพูดถึงว่า จะทำกันอย่างไรอีกที

การพัฒนาความสุข

ความสุขที่ขอเน้นไว้ สำหรับคนทั่วไป ควรเอาใจใส่ให้ดี

เพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติ หรือใช้งาน อยากจะเน้นความสุขใน ๓ เรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสบ่อย คือ เรื่อง*กามสุข* เรื่อง*ความสุขทางสังคม* และเรื่อง*ความสุขในการพัฒนาของชีวิต*

ความสุขของคนทั่วไป ที่ตรัสบ่อย ก็คือ เรื่อง*กามสุข* เพราะเกี่ยวข้องกับมนุษย์ส่วนใหญ่ เป็นบ่อเกิดของปัญหาสารพัดในโลกนี้ ที่แย่งชิงเบียดเบียนข่มเหงกัน ก็มาจากเรื่องนี้ เป็นปัญหาจากการปฏิบัติจัดการกับมันไม่ถูก

ถ้าจะแก้ปัญหามนุษย์ให้ตรงจุด ก็ต้องมาแก้ที่นี้ คือมาจัดการกับเรื่อง*กามสุข*นี้ให้ได้ จะต้องจัดการกับมันให้ถูกต้อง ให้ถูกต้องทาง มิฉะนั้น การแก้ปัญหามนุษย์ของโลกนี้ก็ไม่มีไปไหน

เมื่อโยงเข้าในหลัก กามสุขนี้ก็อย่างที่บอกไว้แล้วว่า เป็นความสุขสนองผัสสะ โดยอาศัยอามิส เรียกว่าเป็น*สามิสสุข* เป็นความสุขจากการได้ การเอา การเสพ เพื่อตัวตนของเราเอง นี้พูดอ้างถึงพาดพิงไว้เพียงให้รู้จุดเน้น ก็ทิ้งไว้แค่นี้ก่อน

ความสุขอย่างที่ ๒ ที่เน้น คือ *ความสุขทางสังคม* ที่ว่าเป็นความสุขจากความเป็นมิตร มีไมตรีจิตมิตรภาพ การอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยเมตตา กรุณา เป็นต้น ถ้าว่าโดยหลักธรรม หลักใหญ่สำหรับความสุขข้อนี้ก็ ได้แก่ พรหมวิหาร ๔ และสังคหวัตถุ ๔ ถ้าจะให้สังคมประชาธิปไตยมั่นคง ก็ไปให้ถึงสาราณียธรรม ๖ กันเลย

ความสุขทางสังคมนี ในที่นี้ ขอจับที่จุดแกน คือในบ้าน หรือในครอบครัว แล้วก็ขอมุ่งไปที่หลักพรหมวิหาร เริ่มต้นที่ความสุขของคุณพ่อคุณแม่เมื่อเห็นลูกอยู่ดีมีสุข

เวลาอธิบายเรื่องพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ก็จะยกเรื่องพ่อแม่มาเป็นตัวอย่าง โดยอธิบายเริ่มที่พ่อแม่ เพราะธรรมชาติเอื้ออยู่แล้วให้พ่อแม่มีคุณธรรมชุดนี้ โดยเฉพาะแม่นั้นถือเป็นแกน จึงยกแม่เป็นหลักในการอธิบาย

ตามปกติ ท่านยกแม่ขึ้นมาเป็นตัวอย่งว่า แม่อยากให้ลูกมีความสุข เห็นลูกร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ ไม่เจ็บ ไม่ใช่ ไม่ป่วย สมใจตัว นี่คือได้สนองความต้องการพื้นฐานที่อยากให้ลูกมีความสุขแล้ว แม่ก็มีความสุข

ความต้องการหรืออยากให้ลูกสมบูรณ์แข็งแรงมีความสุขอย่างนี้ นี้เรียกว่า *เมตตา*

ที่นี้ พอลูกเจ็บไข้ได้ป่วย แม้แต่นิดหน่อย แม่ก็มีจิตใจหวนไหว ทนอยู่ไม่ได้ ก็ร่วมกับพ่อ ต้องไปหาทางแก้ไขบำบัดเยียวยาลูกให้หายเจ็บหายไข้หายป่วยให้ได้ ถ้าลูกยังไม่หายทุกข์ ยังไม่กลับเป็นสุข แม่และพ่อก็สุขไม่ได้ พอลูกหายป่วยเป็นปกติขึ้นมา แม่และพ่อก็สมใจสมปรารถนา ได้สนองความต้องการที่อยากให้ลูกมี

ความสุข แล้วแม่และพ่อก็มีความสุข

ความต้องการหรืออยากให้ลูกพ้นคลายหายจากทุกข์กลับ
ฟื้นขึ้นมาเป็นสุขอย่างนี้ นี้เรียกว่า *กรุณา*

แล้วถ้าลูกเติบโตเจริญงอกงามมีรูปกายสดสวยงามสง่า
ประสบความสำเร็จในการศึกษาสอบได้คะแนนสูง หรือได้งานดีมี
ความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ คือดียิ่งขึ้นไป แม่และพ่อก็สนใจ
สมปรารถนา ได้สนองความต้องการที่อยากให้ลูกเจริญงอกงามมี
ความสุขยิ่งขึ้นไป แล้วแม่และพ่อก็มีมีความสุข

ความต้องการหรืออยากให้ลูกเจริญงอกงามมีความสุขยิ่ง
ขึ้นไป โดยพลอยมีใจยินดีเบิกบานมีความสุขไปด้วยอย่างนี้ นี้เรียก
ว่า *มูทิตา*

ถึงข้อนี้ ว่าโดยทั่วไป พ่อแม่ทำกันได้ครบเลย แต่ครบแค่นี้ยัง
ไม่พอ ครบในข้อที่พูดมาแล้วเท่านั้น ยังไม่ครบพรหมวิหาร ได้แค่
โอบ ยังไม่ช่วยให้ลูกเติบโตจริง ถ้าใช้ศัพท์สมัยใหม่ ก็ว่า อาจจะไม่
ได้วุฒิภาวะ ถ้าหนักหน่อยก็บอกว่า จะได้แต่ลูกแห่งอ่อนเอากับแม่
พ่อเรื่อยไป

จึงถึงข้อ ๔ ให้ไม่ลืมว่าอุเบกขาต้องมาด้วยนะ พุทธรวบรัดว่า
ในสถานการณ์หรือกรณีที่ลูกจะต้องฝึกหัดรับผิดชอบชีวิตของเขา
เอง ก็ดี ควรรับผิดชอบการกระทำของตนเอง ก็ดี ถึงเวลาที่เขาจะ
รับผิดชอบชีวิตของเขาแล้ว ก็ดี พ่อแม่ต้องยอมปล่อย ไม่ทำให้เขา
แต่ดูให้เขาทำ ให้เขาดำเนินไปตามวิถีด้วยตัวเขาเอง ไม่เข้าไป
ชวนชวายก้าวกายแทรกแซง นี่ก็คือตั้งแต่ลูกตั้งไข่หัดเดิน ไปจนถึง
ลูกแต่งงานแยกบ้านไปตั้งเรือนดูแลรับผิดชอบครอบครัวของเขา

ท่านมักยกตัวอย่างตอนลูกออกเรือนมีครอบครัวของเขาเอง แล้วอย่างนี้ว่า เมื่อลูกโตแล้ว เขารับผิดชอบตัวเองได้แล้ว เขาแต่งงานมีครอบครัวแล้ว ก็อย่าเที่ยวเข้าไปยุ่งยามแทรกแซงในบ้านของเขา ไม่ใช่คอยบอกว่า ในบ้านของลูกนี่ ต้องจัดอย่างนั้น ต้องจัดอย่างนี้ เอนั่นออกไป เอนี่เข้ามา เที่ยวเข้าไปวุ่นวายทุกอย่าง คิดว่าอยากจะทำให้ลูกมีความสุข ลูกเลยสุขไม่ได้ กลายเป็นตัวเองไป เป็นเหตุให้ลูกมีทุกข์ อย่างนั้นไม่ถูกต้อง

เมื่อมีปัญญารู้อยู่แล้วว่า ลูกเราโตแล้ว เขารับผิดชอบตัวเองได้ และถึงเวลาที่เขาจะต้องรับผิดชอบตนเอง เราก็คอยดู คอยดูด้วยปัญญาว่ามีอะไรจะต้องเกื้อกูลช่วยเหลือแก้ปัญหา ก็จึงไปทำ คอยดูอยู่ ไม่ใช่ทอดทิ้ง และเป็นທີ່ปรึกษาให้ แต่ไม่เข้าไปยุ่งยามแทรกแซง อุเบกขาทำหน้าที่ตรงนี้

ความต้องการหรืออยากให้ลูกอยู่ในความถูกต้องสมควร ตามเหตุผล ไม่ทำความผิดพลาดเสียหาย ดำเนินไปตามธรรม โดยมีใจเป็นกลางวางเรียบนิ่งไม่หวั่นไหวเอนเอียงลงตัวอย่างนี้ นี้เรียกว่า *อุเบกขา*

ข้ออุเบกขานี้ขออย่า ต้องให้ขาด เพราะคนมากมายไม่ค่อยเข้าใจ หรือเข้าใจผิดไปเลย แล้วใช้ไม่เป็น ไปกันไม่ค่อยถึง

บอกแล้วว่า อุเบกขาเป็นที่บรรจบของความรู้ กับความรู้สึกร เป็นที่ดุลระหว่างรู้ กับรัก เป็นที่จิตใจประสานกับปัญญา

สามข้อแรก ตั้งแต่เมตตา ก็ต้องประสานกับปัญญา ต้องใช้ปัญญา แต่นั่นก็คือแนะนำว่าต้องใช้ ควรใช้ควบคู่กันไป จึงจะได้ผลดี แต่ในทางปฏิบัติจริง จะเอาปัญญามาใช้หรือไม่ ก็ไม่แน่ เช่น

รักอย่างไร้ปัญญา ก็มี ส่วนข้ออุเบกขานี้เกิดจากปัญญาเลยทีเดียว ปัญญามาจึงมีอุเบกขาได้

(ถ้าปัญญาไม่มา อุเบกขาโดยไม่เกิดจากปัญญา ก็ไม่ใช่ อุเบกขาแท้ เป็นอุเบกขาเทียม ท่านเรียกว่า “เฉยโง่”)

ในแง่ที่อุเบกขามาคุณ ฟังทราบว่า สามข้อแรกทำให้เด็ก พัฒนาด้านความรู้สึก มีจิตใจดี หรือที่เวลานี้นิยมเรียกว่าพัฒนา ด้านอารมณ์ ทำให้มีความรัก มีไมตรี รู้จักสงสารเห็นใจคน อยาก ช่วยเหลือร่วมมือ เป็นต้น

แต่ถ้าขาดอุเบกขา เสียคุณ พ่อแม่กลายเป็นเอาแต่รักแต่โอ้ เด็ก นอกจากทำให้เด็กอ่อนแอแล้ว เขาก็จะคอยแต่รอรับ ถ้าเอียง มาก ก็กลายเป็นนักเรียกร้อง กลายเป็นคนเอาแต่ใจตัว ต้องให้คน อื่นเอาใจ เห็นใจคนอื่นไม่เป็น เป็นต้น เอาแค่ตัวอย่าง

ที่นี้ ด้านสำคัญ อุเบกขาเป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนา โดยเฉพาะในเรื่องสติปัญญา ความเข้มแข็งเก่งกล้าสามารถ ความรู้จัก รับผิดชอบ

ที่จริงพ่อแม่เลี้ยงลูก จะให้ลูกพัฒนา เริ่มแต่ให้เขาทำโน่น เป็น ทำนี่ได้ด้วยตนเอง ก็ต้องใช้อุเบกขาอยู่แล้ว แต่มักไม่สังเกต และไม่รู้จักใช้อุเบกขาให้ได้ประโยชน์สูงสุด

เอาง่ายๆ คุณแม่มีเมตตา รักลูกมาก ลูกยังเล็กมาก ก็ป้อน ข้าว ป้อนน้ำให้ แต่แน่ละ ตามความถูกต้องสมควร เด็กจะเติบโตขึ้น ไป ก็ต้องกินอาหารเป็น รับผิดชอบชีวิตของตัวเองได้

คุณแม่ป้อนไปๆ แล้วถึงเวลาหนึ่ง ปัญญา ก็บอกว่า เอาละ ต่อไปนี้ ลูกควรจะกินเองได้ ควรใช้ช้อนเป็น เป็นต้น คุณแม่ก็บอก

ดูให้รู้วิธีจับวิธีใช้ซ้อน ให้ลูกลงทำเอง คุณแม่ก็หยุด ไม่ป้อน ปล่อย คอยดูลูกทำ ดูแลให้เขาทำได้เอง นี่คืออุเบกขา แม้แต่ปอกผลไม้ ปอกกล้วย เป็นต้น คุณแม่เคยปอกให้ใส่ปาก ต่อมาก็บอก ก็ดูให้ลูกทำได้ทำเป็นเอง

ถ้าคุณพ่อคุณแม่ไม่หยุดแค่ขั้นเบื้องต้นแค่นี้ ก็ใช้ปัญญาต่อ ไปว่าลูกเราควรทำอะไรเป็นบ้าง ควรทำเก่งในเรื่องอะไร ก็ใช้วิธีอุเบกขา เอาเรื่องที่จะฝึกมาบอก เป็นที่ปรึกษา และดูให้เขาทำ ปล่อยให้เขาทำ ต่อไปลูกก็เก่ง ทำได้หมด

ถ้าอยู่แค่เมตตากรุณา ก็ทำให้ลูกๆ เรื่อยไป ถ้าอุเบกขามา ก็ทำให้ลูกดู แล้วก็ดูให้ลูกทำๆ เรื่องก็อย่างนี้แหละ

ถ้าใช้แค่เมตตากรุณา ก็ได้ความสุขที่ลูกสุขสมปรารถนา เฉพาะหน้าไปทีหนึ่งๆ แต่ถ้ามีอุเบกขามาคุมมาดูแล ก็จะได้ความสุขที่ยืนนานระยะยาว เพราะได้เห็นลูกพัฒนา มีความสามารถก้าวไปด้วยดีในวิถีชีวิตที่ยาวไกลในโลกอันกว้างใหญ่

เป็นอันว่า พ่อแม่เป็นตัวอย่างของการมีความสุขเชิงสังคม จะต้องพัฒนามนุษย์ให้มีธรรมชุดนี้ โดยเฉพาะเข้าใจและใช้อุเบกขาให้ถูกต้อง

มองอย่างกว้าง อุเบกขาต้องการธรรม ต้องการความถูกต้อง ให้มวลมนุษยชาติเรารักเราปรารถนาดีนั้น มีธรรม มีความถูกต้อง มีความไม่ผิดพลาด ซึ่งเป็นความปรารถนาดีอย่างสูงสุด แล้วเมื่อสมปรารถนาสมใจของเรา ตัวเราก็จะมีความสุขที่ประณีตลึกซึ้งยืนยาวและแท้จริง

จัดการความสุขให้ดี แล้วก็มีสุขจากไมตรีไว้ด้วย

แล้วมองออกไปอีกด้านหนึ่ง ในแง่ความสุขที่เรากำลังพูดถึง เมื่อมนุษย์มีธรรมชุดนี้แล้ว ก็จะมีจิตใจไม่แต่เพียงว่าอยากได้โน่นได้นี่ และพอได้เสพสมปรารถนาแล้วก็มีความสุข และสุขแต่ตัวตอนนี้ไม่ใช่แค่นั้นแล้ว แต่อย่างน้อย เขาก็มีความสุขเพิ่มขึ้นมาอีกประเภทหนึ่ง ให้พอได้มาถ่วงมาดุลกันบ้าง ก็คือความสุขเชิงสังคมที่ว่ามี คือ เมื่อเห็นใคร ก็อยากให้เขามีหน้าตาดี หมดจดงดงามผ่องใส มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ มีความสุข เป็นต้น ไม่ใช่แต่เรา ขอให้เขาก็สุขด้วย

แค่อยากให้เขามีความสุข ก็คือเมตตา ถ้าอยากให้เขาพ้นจากทุกข์ ก็เป็นกรุณา ถ้าพลอยสุขด้วยเมื่อเขามีความสุขสำเร็จยิ่งขึ้นไป ก็เรียกว่ามูทิตา แล้วเมื่อเขาจะทำอะไรผิดพลาด เราอยากให้เขาอยู่ในความถูกต้อง เป็นไปในทางที่ชอบธรรม เราก็วางใจอยู่ในอุเบกขาได้ พอมี ๔ อย่างนี้ คนก็มีความสุขเพิ่มขึ้น แล้วที่สำคัญ คือเป็นความสุขร่วมกัน หรือสุขด้วยกัน

ถ้าเป็นความสุขแบบกามสุข คือความสุขที่อาศัยอามิสวัตถุภายนอก ก็แน่ชัดว่า จะเป็นความสุขแบบแย่งกัน แย่งกันสุข ชิงกันสุข ถ้าฉันได้ คุณก็เสีย หรือฉันได้ คุณอด คุณได้ ฉันอด ถ้าฉันสุข เขาก็ไม่ได้สุข หรือเขาอาจจะทุกข์ไปเลย หรือถ้าเขาสุข ฉันก็ไม่ได้สุข หรือฉันอาจจะได้ความทุกข์ สรุปก็คือ ไม่ได้สุขร่วมกัน แต่เป็นการแย่งกันสุข

นี่คือผลเสียด้านหนึ่งของกามสุข หรือสามิสสุข และที่โลกเดือดร้อน มีปัญหาเบียดเบียนรบราฆ่าฟันกันนัก ก็เพราะแย่งกามสุขกันนี้แหละ แต่ถลึงลงไป ปัญหามาจากการปฏิบัติจัดการกับมันไม่ถูก ไม่เป็น

แต่ถ้าเป็นความสุขจากชุดเมตตา ก็เป็นการร่วมกันสุข คือเป็นความสุขร่วมกัน สุขด้วยกัน อยากรู้อยากเห็นมีความสุข เมื่อเขาสุข สมใจเราแล้ว เราก็สุขด้วย แม่ต้องการให้ลูกมีความสุข ถ้าลูกยังไม่สุข แม่ก็สุขไม่ได้ ต้องให้ลูกมีความสุข แม่จึงจะเป็นสุขได้ ลูกสุขได้ แม่ก็สุขด้วย ก็จึงสุขด้วยกัน ร่วมกันสุข

อันนี้ก็ถือการพัฒนาความสุขขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง เป็นความสุขเชิงสังคม ซึ่งเป็นการศึกษาและพัฒนาจริยธรรมอย่างสำคัญยวดยิ่ง จะช่วยให้โลกก้าวไปสู่สันติสุขได้อย่างมั่นใจ

นี่แหละ เพราะเหตุฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นมากให้สร้างให้พัฒนาความสุขทางสังคมขึ้นมาให้ได้ จึงเน้นเหลือเกินในเรื่องเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แต่ที่จริงไม่ใช่เท่านั้นหรอก อันนี้เป็นเรื่องของการพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพ ถ้าจะให้มันเป็นผลจริง ก็ต้องออกสู่ปฏิบัติการด้วยสังคหวัตถุ และสาราณียธรรมด้วย

พร้อมกันนั้น อีกด้านหนึ่งก็ตรัสถึงเรื่องกามสุข ว่าจะจัดการอย่างไรให้เป็นไปอย่างถูกต้องชอบธรรม ให้ไม่เสียหาย อย่างน้อยก็ให้ลดทุกข์บรรเทาโทษลงมาบ้าง และให้รู้จักใช้ในทางบวก ให้เป็นคุณเป็นประโยชน์ให้มากที่สุด

กามสุขนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสตามที่มันเป็นว่ามันเป็นสุข แต่ไม่ใช่ตรัสแค่นั้น พระองค์ตรัสต่อไปตามหลักที่เคยบอกแล้วว่า กามนั้นมิใช่อัสสาทะ คือข้อดี มีอาทีนวะ คือข้อเสีย และมีนิสสรณะ คือทางออกที่แก้ไข หรือให้หลุดพ้นไปจากข้อบกพร่องนั้นอย่างไรด้วย (จะใช้เป็นคำไทยให้ง่ายขึ้นว่า อัสสาท อาทีนวิ และนิสสรณ ก็ได้)

จะเอานิสสรณะ ก็มาสู่การพัฒนาความสุขที่สูงขึ้นไป เริ่มด้วยการพัฒนาความสุขทางสังคมนี้แหละ ถึงจะยังเสพกามสุข ท่านก็ไม่ว่าอะไร แต่นอกจากใช้ศีล ๕ คู่มัยกันไว้บ้างแล้ว ก็นี้แหละ มาพัฒนาความสุขทางสังคมกันขึ้นไป ก็จะช่วยให้มนุษย์เราทั้งหลายนี้ ไม่มามัววุ่นวายอยู่กับตัวเองมากมายเกินไป และไม่มัวมุ่งแต่แข่งขันแย่งชิงกัน แต่จะมีการช่วยเหลือร่วมมือกันมากขึ้น ขณะที่ตัวเองก็มีความสุขเพิ่มขึ้นมาอีกด้านหนึ่ง ที่ยั่งยืนกว่ากามสุขด้วย

บางทีคนไม่รู้ตัวว่า การหาความสุขให้กับตัวเองนั้น ก็คือเห็นแก่ความสุขของตน ไปๆ มาๆ โดยไม่รู้ตัว มันทำให้กลายเป็นคนที่ทุกข์ง่าย และเมื่อทุกข์ได้ง่าย ก็มีความโน้มเอียงที่จะมีทุกข์มากขึ้นเรื่อยๆ เป็นอย่างไร ลองมาดูกัน

หันไปดูด้านความสุขแบบร่วมกันสุขนั้น เริ่มจากเราเห็นคนทั้งหลายอยู่ดีมีความสุข เราก็มีความสุขไปด้วย นี่คือเมตตา ที่นี้ต่อไปก็คือกรุณา ที่ว่าเราอยากเห็นเขาพ้นจากทุกข์หายป่วยหายไข้ และพอเขาหายได้จริงมีร่างกายแข็งแรงดี เราก็มีความสุข แต่ข้อกรุณานี้ ไม่ใช่ให้ผลแค่นั้น ยังมีผลดีมากกว่านั้นอีก

แม้แต่ที่เราเจ็บไข้อยู่ หรือว่าเราเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นมา เราเป็นโรคนั้นเป็นโรคนี้ มีความทุกข์ทรมานเหลือเกิน ทีนี้ ถ้าเรามัวแต่เอาใจใส่ตัวเอง นึกถึงตัวเองว่า ทำไมฉันถึงต้องเป็นอย่างนั้น ทำไมฉันถึงต้องเป็นอย่างนี้ ก็ทุกข์แยะเลย บางคนหนักกว่านั้นอีก คิดว่าโรคนี้นี้ใครจะเป็นก็เป็นไป ทำไมจะต้องเป็นกับเราด้วย คิดอย่างนี้ ก็มีแต่จะต้องทุกข์ แล้วก็ทุกข์มากเกินกว่าธรรมดาด้วย

ทีนี้ ถ้ามีภรรยา พอเราเจ็บไข้ได้ป่วย ก็ไม่ครุ่นคิดอยู่แค่ตัวเองแล้ว แต่จะมองกว้างออกไปถึงเพื่อนมนุษย์ ก็คิดถึงคนอื่น ๆ ว่า เออ นี่เราเจ็บไข้ เป็นโรคนี้นขนาดนี้ ยังมีทุกขเวทนาและยากลำบากอย่างนี้ แล้วคนในโลกนี้ แม้แต่ในเมืองไทยเรานี้ ที่ยากจนข้นแค้น ไร้ญาติขาดมิตร ไม่มีเงินซื้อยา ไม่มีคนดูแล เขาจะเป็นอย่างไร

เราเจ็บป่วยอย่างนี้ก็จริง แต่เรายังมีญาติมิตรดูแล ยังมีคนพาไปหาคุณหมอ หรือบางทีคุณหมอก็มาช่วยรักษา อย่างน้อยก็ยังมีที่อยู่กินที่นอน แล้วคนที่เขาป่วยอย่างนี้ แถมไม่มีที่อยู่กินที่นอน เขาจะทุกข์ยากลำบากแค่ไหน

พอนึกขึ้นมาอย่างนี้แล้ว โรคที่เจ็บป่วยของตัวเองก็กลายเป็นเบา เลยบางทีหมดความหมาย คือแทบไม่รู้สึกระไรเลย ความเจ็บป่วยของเรานี้ไม่สำคัญอะไรเลย

พอคิดด้วยภรรยามาต่อไปอีกชั้นหนึ่ง ความเจ็บป่วยของเรา กลับเป็นเครื่องเตือนใจให้นึกว่า เออ ถ้าเราไม่ป่วยอย่างนี้ เราก็คงลืมนึกไปเลยถึงคนในโลกที่ยังมีทุกข์จากโรคภัยไข้เจ็บอย่างนี้ ตอนนี้นะนี่เรานึกขึ้นมาได้แล้ว เราจะไปช่วยคนเหล่านั้นอย่างไรดี

นี่ก็คือว่า ความเจ็บป่วยของเราเนี่ย กลับมาเป็นสัญญาณเตือนว่าเราจะต้องเร่งหาทางไปช่วยเพื่อนมนุษย์เหล่านั้น ซึ่งมีอยู่มากมาย ที่ขัดสนขั้นแค้นทุกข์ยากลำบาก ไร้ญาติขาดมิตร ขาดคนดูแลเอาใจใส่ เราจะต้องไปช่วยคนเหล่านั้นให้พ้นทุกข์

รวมแล้วก็กลายเป็นว่า โรคเนี่ยมันกระตุ้นเร้ากรุณา นอกจากมองออกไปที่จะหาทางช่วยคนอื่นแล้ว ก็กลายเป็นว่าทำให้ทุกข์ของตนเองลดน้อยลงไป หรือบางทีก็เลยไม่ทุกข์ แต่ความเจ็บไข้เนี่ยแทบหมดความหมายไปเลย

จะเห็นว่า คุณธรรมเหล่านี้สำคัญมาก ไม่ใช่เป็นแค่นามธรรมที่นอนอยู่เฉยๆ ในจิตใจ แต่ส่งผลกว้างไกลอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นการพัฒนาคนมนุษย์ และแน่นอนว่าจุดสำคัญ ตัวตั้งต้น ที่ว่าเป็นมูล ก็คือฉันทะ ซึ่งในที่นี้ได้เน้นการพัฒนาฉันทะในเชิงสังคม และอาตมาก็เพียงแต่ยกตัวอย่างมาเน้นให้ฟังว่า มันเป็นเรื่องที่เราจะต้องเอาใจใส่กันให้จริงจัง

ตอนนี้ก็เป็นอันว่า ได้พูดถึงความสุขที่อาศัยอามิสที่เสพที่ได้ที่เอาเพื่อตัว ซึ่งมีทางก่อทุกข์ภัยได้นักหนา นอกจากต้องจัดการมันให้ดีแล้ว ก็มาเน้นการพัฒนาความสุขทางสังคม ส่งเสริมฉันทะที่เป็นไปต่อเพื่อนมนุษย์ ทางเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่จะทำให้เรามีความสุขร่วมกันกับเพื่อนมนุษย์ แล้วไปกระตุ้นเร้าให้มนุษย์ทำความดีช่วยเหลือกันต่างๆ อย่างน้อยก็จะมาช่วยดูแล ทำให้ปัญหาจากความสุขเบาบางลงไป

พัฒนาชีวิตไป ถ้าพัฒนาถูก ก็ได้สุขด้วย

ได้บอกไว้ว่า อยากจะเน้นความสุขที่จะใช้ในทางปฏิบัติกัน
เลย ๓ อย่าง และใน ๓ นั้น อย่างที่ ๓ ก็คือ *ความสุขในการพัฒนา
ของชีวิต*

ความสุขในการพัฒนาชีวิตนี้ อยู่ในประเภทของความสุข
ภายในที่ว่าสร้างขึ้นมาเองได้ โดยเฉพาะที่ต้องถือว่าสำคัญมาก คือ
เป็นความสุขที่เกิดพร้อมกันไปกับการพัฒนาของชีวิต หรือความ
สุขที่ดำเนินไปด้วยกันกับความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม

เมื่อเราพัฒนาชีวิตของเรา จะเรียกว่าปฏิบัติธรรมหรืออะไรก็
แล้วแต่ เมื่อการพัฒนาชีวิตหรือปฏิบัติธรรมนั้นเดินหน้าไป ก็จะมี
ความสุขชุดนี้ขึ้นมา ดังที่บอกแล้วว่าเป็นความสุขข้างใน

ที่จริง ไม่ใช่ว่าความสุขเป็นชื่อของธรรมนี้ทั้งหมด แต่ความสุข
เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชุดนี้ และเพราะเรากำลังพูดเรื่องความสุข ก็
เอาความสุขเป็นจุดเน้น เลยเรียกเป็นชุดความสุข

ธรรมชุดนี้เป็นภาวะของจิต จะเรียกว่าสุขภาวะหรืออะไรก็
แล้วแต่ มีอยู่ด้วยกัน ๕ ข้อ พระพุทธเจ้าทรงเน้นอยู่เสมอ ถ้าใคร
ปฏิบัติธรรมได้ผล ก็จะก้าวไปในธรรม ๕ ข้อนี้ ถ้าใครไปปฏิบัติ
ธรรมแล้วไม่มี ๕ ข้อนี้เกิดขึ้น ก็ไม่พึงหวังที่จะประสบความสำเร็จ

พระพุทธเจ้าตรัสให้เห็นตัวอย่าง เช่น ไปฟังธรรมมา ก็ยกเอา
ธรรมนั้นมาวิจัย พอปัญญาเดินหน้าแล้ว เดี่ยวก็เกิดธรรมที่เป็น
ภาวะจิตชุดนี้ นี่คือการปฏิบัติถูก

ที่นี้ ความสุขที่เนื่องด้วยการพัฒนาชีวิต หรือจะเรียกว่าสุขในการปฏิบัติธรรมก็แล้วแต่ ๕ ข้อนี้ ก็เหมือนกับในชุดความสุขทางสังคม คือมีขั้นพื้นฐาน และดำเนินไปตามลำดับ แต่ไม่แสดงออกไปข้างนอก เป็นคุณสมบัติที่เป็นไปภายในโดยตรงกับตนเอง ท่านเรียกว่าธรรมสมาธิ นับว่าเป็นชื่อที่แปลก

ธรรมสมาธิ มี ๕ ข้อ ซึ่งมาต่อกันตามลำดับ คือ

๑. **ปราโมทย์** ความร่าเริงเบิกบานใจ หรือร่าเริงบันเทิงใจ เป็นคุณสมบัติพื้นฐานของจิตใจ ซึ่งทุกคนควรมีตลอดเวลา มีพุทธพจน์ในธรรมบทว่า

ปราโมชชพหุโล ภิกขุ ปสนฺโน พุทธสาสนเ
อริคฺจเณ ปทํ สนฺตํ สงฺขารูปสมํ สุขํ

แปลว่า ภิกษุผู้มากด้วยปราโมทย์ เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้า จะบรรลुถึงสันตบพที่สงบสังขาร อันเป็นสุข

อีกแห่งหนึ่ง ตรัสถึงภิกษุปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมาแล้ว ก็ลงท้ายว่า

โตโต ปราโมชชพหุโล ทุกฺขสฺส สนฺตํ กริสฺสตี

แปลว่า แต่นั้น ผู้มากด้วยปราโมทย์ จักทำทุกขให้หมดสิ้นไป

นี่ก็หมายความว่า คุณสมบัติประจำใจของมนุษย์อย่างแรกที่สำคัญ ซึ่งแสดงว่ากำลังพัฒนาก้าวหน้าไป และมีทางที่จะพัฒนาต่อไปได้ดี ก็คือ ปราโมทย์ ซึ่งเมื่อมีมาก ก็หวังได้ว่าจะลุดถึงนิพพาน หรืออยู่ใกล้นิพพานแล้ว

๒. **ปิติ** ความอิมใจ ปลาบปลื้มใจ พอมีปราโมทย์ ใจร่าเริงแล้ว ก็จะมีปิติ

๓. **ปัสสัทธิ** ความสงบเย็น เรียบร้อยใจ ผ่อนคลายกายใจ ไม่เครียด ฟังสิ่งเกิดว่า ปัสสัทธิ คือความผ่อนคลายนี้ เป็นจุดเชื่อมถึงกันระหว่างกายกับใจ ถ้ากายเครียด ใจก็เครียด ถ้าใจเครียด กายก็เครียด พอมีปิติ อิมใจแล้ว ปัสสัทธิก็มา ก็จะสงบเย็นผ่อนคลาย

๔. **สุข** ความชื่นรื่นใจ คล่องใจ ไม่มีอะไรกดดันบีบคั้น พอปัสสัทธิมาแล้ว สุขก็ตามมา

๕. **สมาธิ** ภาวะที่จิตมั่นแน่ว อยู่ตัว ไม่มีอะไรกวน และจิตนั้นอยู่กับสิ่งที่ต้องการได้ตามต้องการ สุขมาแล้ว สมาธิก็เกิดได้

เมื่อสมาธิมาแล้ว ก็ได้จุดเชื่อมต่อจิตสู่ปัญญา โดยสมาธิทำให้จิตใจพร้อมที่จะเป็นฐานให้แก่การทำงานของปัญญา เมื่อปัญญาพัฒนาเดินหน้าไป การที่จะพัฒนาอะไรทางด้านชีวิตจิตใจ ก็เป็นไปได้ ก็ดำเนินไปได้ด้วยดี

เป็นอันว่า ในการพัฒนามนุษย์ ต้องให้จิตใจมีคุณสมบัติสำคัญ & อย่างนี้เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเล่าเรียนศึกษา หรือการทำงาน ต้องให้ใจมีภาวะจิต & อย่างนี้ จึงจะเดินหน้าไปด้วยดี การพัฒนาชีวิต หรือการปฏิบัติธรรมจึงจะได้ทางที่ปลอดภัยไป

ถ้าเดินไม่ถูกทาง ก็ยุ่ง ก็เกิดภาวะตรงข้าม ความเครียด เป็นต้น ก็จะมา ปราโมทย์ก็ไม่มี ปิติก็ไม่มี ปัสสัทธิก็ไม่มี สุขก็ไม่มี สมาธิก็ติดขัด กลายเป็นว่ามีแต่ตัวกิดขวาง จิตใจไม่ดี ไม่ปลอดภัยไปเลย พัฒนาคนไม่ไป หรือเอาดีไม่ได้

ถ้ามีคุณสมบัติด้านในชุดนี้แล้ว ก็จะเชื่อมถึงกันหมด คือคุณธรรมทางสังคม กับคุณธรรมในตัวเอง ซึ่งสอดคล้องรับกันอยู่แล้ว ก็มาโยงกันหรือประสานกัน กลมกลืนเข้าด้วยกัน

เมื่อเรามีเมตตาต่อผู้อื่น ก็คือตัวเราปฏิบัติ จึงเป็นการฝึกตัวเอง เป็นการพัฒนาตน การทำประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็เป็นการพัฒนาชีวิตของตนเอง เป็นการปฏิบัติธรรมของตัวเอง ดังนั้น การปฏิบัติธรรมของตนเอง ก็เจริญงอกงาม

มองอีกด้านหนึ่ง พร้อมกันนั้นแหละ พอเรามีเมตตาปราโมทย์ก็เกิดได้ด้วย พอมีปราโมทย์แล้ว ธรรมอื่นก็เข้ากระบวนการ ปิติ เป็นต้น ก็เกิดด้วย

ในข้ออื่นก็เหมือนกัน เราไปช่วยคนที่เขามีความทุกข์ด้วยกรุณา พอเห็นเขามีร่างกายดีขึ้น หายเจ็บ หายไข้ หายป่วย สบายขึ้น เราก็เกิดมีปิติอิ่มใจ แล้วข้ออื่นๆ รวมทั้งความสุขก็มา

ที่นี่ เมื่อเราเป็นคนมีปราโมทย์ ว่าเริงเบิกบานอยู่เสมอ มีปีศาจหิติ ไม่เครียด ใจเรียบรื่น ผ่อนคลายตลอดเวลา อยู่ที่ไหน อยู่กับใคร ก็ทำให้บรรยากาศดี ใครพบใครเห็นใครพูดจาด้วย เขาก็สบายใจ พลอยเป็นสุขตามไป เราก็กลายเป็นสื่อ นำคุณธรรมและความสุขให้มีให้มาได้ง่าย ก็เลยเป็นการเกื้อกูลแก่ความดีงาม ความเจริญและความสุขของคนอื่นไปด้วย

อย่างที่ว่า พอเข้าทางถูกแล้ว สิ่งที่ต้องการก็ตามกันมาเอง เป็นกระบวนการ เป็นของโยงต่อเนื่องกันไปหมด เป็นเรื่องเดียวกัน

เพราะฉะนั้น วิธีปฏิบัติธรรมอย่างง่ายๆ ก็แค่ทำใจให้ปราโมทย์ทั้งวัน ถ้าจะให้ยิ่งดี ก็เจริญเมตตาไปด้วย ถึงแม้ไม่

ปรารถนา หน้าตาก็จะงดงามสดสวย แถมมากด้วยมิตรสหาย ที่
ร่วมมือร่วมใจ อยู่กันอย่างสุขสันต์ อีกทั้งชุมชนและงานการก็จะ
เจริญงอกงามไปด้วยพร้อมกัน

ถึงตรงนี้ก็ครบ ๓ เสียที มีความสุขประเภทที่ ๑ คือ *กามสุข*
พวกความสุขของามิส ที่ตรัสบ่อย แต่ตรัสในแง่ต้องระวังที่จะจัด
การให้ดี เพราะเป็นความสุขแย่งกัน เริ่มแต่ต้องรู้จักควบคุม การที่
ตรัสศีล ๕ ก็เพื่อมาคุมเรื่องการหากามสุขกันนี้ คุมการแสวงหา
การเสพวัตถุ คือเรื่องกามสุข ของมนุษย์ทั้งหลาย ให้อยู่ในขอบเขต
ที่จะไม่ก่อความเดือดร้อนรบกวนวาย ไม่ให้เบียดเบียนกันเกินไป

จะหาจะเสพกันแค่ไหน จะแข่งจะแย่งชิงกันไป ก็อย่าให้ถึง
กับเดือดร้อนเหลือเกินจนโลกถูกเป็นไฟ นี่แหละที่เอาศีล ๕ มาคุม
ก็บอกให้รู้ว่าความสุขประเภทนี้ต้องอยู่ในความควบคุม ให้คอยดู
แลกันได้

ส่วนความสุขอีก ๒ อย่าง คือ *ความสุขทางสังคม* จาก
เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่เป็นความสุขด้วยกัน และ *ความสุข*
ในการพัฒนาชีวิต ชุต ๕ เมื่อกี้ ซึ่งเป็นความสุขข้างในไปถึงกัน
เป็นความสุขประเภทที่เกื้อหนุนการพัฒนาชีวิตและเกื้อกูลแก่
สังคม ตรงข้ามกับการบั่นรอนบีบคั้น

ตรงข้ามกับกามสุขที่ว่าถ้าจัดการไม่ดี ก็มีหวังจะทำให้
เบียดเบียนกันในสังคมและบั่นรอนชีวิตของตน จึงต้องควบคุม แต่
สุขสองอย่างหลังนี้ มานุชนการพัฒนาชีวิตและการพัฒนาสังคม
เป็นไปในทางที่ดี จึงต้องส่งเสริมกันให้เต็มที่

พูดกันมานานแล้ว บอกเสียที พุทธศาสนานี้ คือศาสนาแห่งความสุข

ไม่ค่อยได้สังเกตกันว่า พระพุทธศาสนานี้เป็นศาสนาแห่งความสุข ยิ่งบางทีไปเจอคำสอนบางเรื่องทำนองว่า นั่นก็ทุกข์ นี่ก็ทุกข์ ก็นึกว่าพุทธศาสนานี้เต็มไปด้วยเรื่องทุกข์

ไม่ต้องไปไหนไกล พอเจออริยสัจ ๔ ขึ้นต้นข้อแรกก็ “ทุกข์” หรือพระดำรัสสรุปอริยสัจว่า ทั้งในกาลก่อนและบัดนี้ เราสอนแต่ทุกข์ และนิโรธแห่งทุกข์ ก็อาจจะถึงกับบอกว่า พระพุทธศาสนานี้เป็นศาสนาแห่งความทุกข์

แต่อันนั้นได้ตัดออกไปให้แล้ว อย่างที่พูดมาข้างต้นว่า อริยสัจนั้น พระพุทธเจ้าตรัสกิจต่ออริยสัจกำกับไว้ด้วย ถ้าใครทำกิจต่ออริยสัจผิดไป ก็พลาดแล้ว ไม่ได้รู้จัก และไม่มีทางถึงพระพุทธานุภาพ

แล้วกิจหรือหน้าที่ของเราต่อทุกข์นั้น คืออะไร ก็บอกแล้ว ท่องคำบาลีให้ติดลิ้นไว้เลยก็ได้ว่า “**ทุกข์ อริยสัจจํ ปริณุญเญยฺย**”

บอกเป็นภาษาไทยง่ายๆ ว่า ทุกข์นั้นท่านให้ปริณุญญา หรือว่า ทุกข์นั้นสำหรับรู้เข้าใจหรือรู้เท่าทันด้วยปัญญา คือ ทุกข์นั้นให้ใช้ปัญญารู้เข้าใจและแก้ไข อย่างที่ว่า ถ้าทุกข์มา ก็ส่งให้ปัญญาเอาไปจัดการ

ถ้าทำกิจ ทำหน้าที่ต่อมันถูกต้องแล้ว เรื่องทุกข์ก็จบ ก็ปิดรายการไป (ที่จริง จะปิดรายการได้แน่ ก็พร้อมทั้งจบมรรค)

คราวนี้ ก็ถึงที่มาเรื่องสุขบ้างละ

ถ้าจะให้เห็นได้ง่าย ก็ดูที่พุทธประวัติ ทุกคนรู้ว่า ก่อนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ ได้ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา คือบำเพ็ญตบะทรมานร่างกายต่างๆ ตามนิยมของยุคสมัย ครั้นแล้ว ทรงมองเห็นว่าเป็นการปฏิบัติที่ผิด จึงได้ทรงละเลิกทุกรกิริยา หันมาทรงดำเนินในทางสายกลาง อันเป็นมัชฌิมาปฏิปทา จนได้ตรัสรู้ นั่นคือ เราชักู้ หรือเรียนกันมาอย่างนี้

อันนั้นเป็นทำนองคำสรุป ทีนี้ เราเข้าไปดูพุทธประวัติ ณ จุดนี้ให้ชัดขึ้นสักหน่อย แล้วก็รู้จักพระพุทธศาสนาชัดเจนมากขึ้น

พระพุทธเจ้าตรัสเล่าไว้ มีในโพธิราชกุมารสูตร เป็นต้น ว่า พระองค์เอง ก่อนตรัสรู้ ทรงดำริว่า “ความสุขจะลู่ถึงด้วยความสุขไม่ได้ แต่ความสุขนั้นจะต้องลู่ถึงด้วยความทุกข์” จึงได้เสด็จออกผนวช

ครั้นแล้ว ได้เสด็จไปศึกษาในอาศรมของสองดาบส หลังจากนั้นทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาด้วยความเพียรอย่างแรงกล้า ได้รับทุกข์เวทนาแสนสาหัส ก็ไม่เป็นผลอะไร ได้ทรงตระหนักว่า จะลู่ถึงคุณวิเศษด้วยทุกรกิริยาหาได้ไม่

ตรงนี้สำคัญมาก คือทรงเล่าต่อไปถึงพระดำริว่า “ทางแห่งโพธิจะพึงมีเป็นอย่างอื่น”

แล้วทรงระลึกได้ถึงเหตุการณ์แต่ครั้งทรงพระเยาว์ เมื่อประทับอยู่เฝ้าบงกชพระองค์เดียว ณ ใต้ร่มเงาต้นหว้าอันสงบเย็นสบาย ได้ทรงเข้าถึงปฐมฌาน อันมีปีติและความสุขเป็นจุดเด่น

ครั้งนั้น ทรงสว่างพระทัยว่านั่นคือทาง ดังที่ตรัสกับพระองค์
เองว่า “นี่แหละ คือทางแห่งโพธิ” (เอเสว มคฺโค โพธิยา)

เมื่อทรงระลึกขึ้นได้ และชัดพระทัยดังนั้นแล้ว ยังทรงถาม
พระองค์เองอีกว่า เรากลับใหม่ ต่อความสุขที่ปลอดกามปราศ
อกุศลธรรมนั้น ทำนองตรวจจสอบว่าเป็นความสุขที่จะมีพิษภัยอะไร
ใหม่ ก็ทรงมีคำตอบเป็นทำนองความมั่นพระทัยว่าเรามีได้กลับ

นี่แหละ จึงได้ทรงละเลิกทุกกริยา แล้วดำเนินในมรรคาแห่ง
ความสุขอย่างนั้น ซึ่งเราสรุปด้วยคำว่ามัชฌิมาปฏิปทาไต่ลงไป
แล้วก็ได้ตรัสรู้

จุดต่างที่จะต้องเน้นไว้ คือ ลัทธิมากมายในชมพูทวีปถือว่า
“สุขจะลุดึงด้วยสุขไม่ได้ จะลุดึงสุขต้องด้วยทุกข์” จึงบำเพ็ญตบะ
ทำทุกกริยา แต่พุทธศาสนาบอกว่า “สุขลุดึงได้ด้วยสุข” จึงเลิกทำ
ทุกกริยา ไม่ให้บำเพ็ญตบะ ซึ่งเป็นอัตตกิลมถานุโยค ไม่ให้มัว
ทรมานตนให้ลำบากเสียเวลาเปล่า

แต่ต้องพูดให้ชัดอีกหน่อยว่า ความสุขที่ว่ามีลักษณะที่พูด
ให้เต็มความว่า “สุขที่ปลอดกาม ปราศอกุศลธรรม” ตรงนี้สำคัญ
คือไม่ใช่แค่กามสุข แต่เป็นความสุขที่ไม่ต้องอาศัยกาม ไม่ขึ้นต่อ
กาม เป็นอิสระจากกาม ก็เริ่มด้วยฉันทะขึ้นไปนั่นแหละ

แล้วในการปฏิบัติที่ถูกต้องนี้ ข้อที่สำคัญก็คือ มีปัญญาที่ทำให้
ให้จิตใจเป็นอิสระ ถึงแม้ความสุขอย่างประเสริฐที่ดีเลิศนั้น จะเกิด
จะมีอยู่ตลอดเวลา ก็ไม่มาครอบงำจิตใจ เช่น ไม่อาจทำให้ติดเพลิน
หลงมัวเมาหลงลำพองสยบตัวตกอยู่ใต้ความประมาท เป็นต้น

ทำไมพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมา จึงเป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ อย่างที่ว่าแผ่นดินไหว ตื่นกันไปตลอดถึงพรหมโลกชั้นสูงสุด ก็เพราะเป็นแนวคิดและวิถีชีวิตอย่างใหม่ อันให้ลู่ถึงสุขด้วยสุขนี้แหละ

ความสุขที่เป็นจุดหมาย ซึ่งใช้คำเรียกว่าเป็นบรมสุขนั้น มา กับปัญญาที่รู้แจ้งทำจิตใจให้เป็นอิสระ ที่แม้แต่ความสุขอย่างสูงก็ครอบงำไม่ได้ และความสุขนั้นก็เป็นอิสระ สุขแท้สุขจริง ไม่มีพิษไม่เป็นภัย ไม่ต้องหา ไม่ต้องพึ่งพา ไม่ขึ้นต่ออะไร มีประจำอยู่กับตัว จะอยู่ไหนไปไหนเมื่อใด ก็สดใสบวกบานเป็นสุขทุกเวลา

สำหรับคนทั้งหลายที่ยังไม่ได้ลู่ถึงสุขสูงสุดนั้น ก็ไม่เป็นไร เมื่อรู้เข้าใจหลักแล้ว ก็มาพัฒนาความสุขกันต่อไป

ความสุขทางสังคม ออกสู่ปฏิบัติการ

เรื่องความสุขทางสังคม และความสุขของสังคมนั้น บอกแล้วว่าเป็นเรื่องใหญ่ ในพระพุทธศาสนา ท่านสอนไว้มากมายให้ตระหนักว่าจะต้องเอาใจใส่ถือเป็นเรื่องสำคัญ

ถึงแม้จะพูดไปแล้ว ก็ยังมีเรื่องที่ต้องพูดเพิ่มอีก เมื่อกั้นเน้นในแง่คุณธรรมในใจ คือมุ่งที่ความสุขทางสังคม ที่นี้ ความสุขทางสังคมก็อยู่ในใจของคน คือคนเราแต่ละคนนี้มีความสุขได้หลายทาง และด้านหนึ่งคือความสุขทางสังคม

ที่นี้เราจะให้ชัดว่า ความสุขทางสังคมนั้น ออกไปเป็นความสุขของสังคมพร้อมไปด้วย จึงต้องมาว่ากันอีกที่นี้

ขอเริ่มง่ายๆ ถ้ามว่า ธรรมะอะไรที่พระพุทธเจ้าตรัสบ่อยที่สุด สำหรับชาวบ้าน คำตอบก็ง่าย บอกว่า “ทาน”

พุทธศาสนาเริ่มต้นด้วยทาน ชาวบ้านทั่วไปพอจะรู้เข้าใจหลักที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ ๓ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติชุดของคุณุศลที่เทียบคู่กับชุดไตรสิกขาของพระสงฆ์

พูดง่ายๆ ว่า ของพระ คือไตรสิกขา ของโยม คือบุญกิริยาทั้ง ๓ แล้วในบุญกิริยา คือ ทาน ศีล ภาวนา นั้น ก็เริ่มต้นด้วยทาน

มาดูหลักธรรมสำคัญของคุณุศลกันต่อ เมื่อกล่าว บุญกิริยาวัตถุ ๓ (หรือบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ก็ตาม) เริ่มต้นด้วยข้อแรกคือ ทาน

แล้วก็มาถึง **สังคหัตถุ ๔** หลักการสงเคราะห์ ๔ ประการ
ข้อ ๑ ก็คือทาน

ต่อไป **ทศพิธราชธรรม** ธรรมของพระราชา ๑๐ อย่าง ข้อ ๑ ก็
เช่นกัน ได้แก่ทาน

ต่อไปอีก **ทศบารมี** หรือบารมี ๑๐ ประการ ที่พระโพธิสัตว์
บำเพ็ญ เริ่มด้วยข้อที่ ๑ ก็คือทาน

หลักสำคัญทั้งหมดนี้ มีทานเป็นข้อแรกทั้งนั้น

ทาน อันแปลง่าย ๆ ว่า “การให้” ที่สำคัญอย่างนี้ บ่งบอก
ความหมายอะไร

ก็บอกให้รู้ให้ตระหนักว่า ในเรื่องของมนุษย์นั้น การแสวงหา
วัตถุ การจัดสรรวัตถุ การครอบครองวัตถุ และการเสพวัตถุ เป็น
เรื่องใหญ่ที่สุด

แล้วที่แสวงหา ที่จัดสรร ที่ครอบครองนั้น ก็มาจบมารวมมา
ลงที่ “เสพ” (คลุมทั้งบริโภาค) นี้แหละ

มนุษย์มีแนวคิดมีความครุ่นคิดพื้นฐานอะไร อย่างน้อยจาก
แรงบีบคั้นของความต้องการอยู่รอด ทำให้เขาหาทางดิ้นรนแสวง
หาเพื่อตัวเอง เขาก็คิดถึงการที่จะได้จะเอา จะได้จะเอา จะได้จะ
เอา จนกระทั่งความคิดนี้เป็นความเคยชินติดใจเป็นจิตวิสัย

เมื่อแสวงหา ได้มา เอาไว้ๆ ก็ไม่รู้จบ ไม่รู้พอ แต่วัตถุสิ่งเสพมี
จำกัด แล้วการแย่งชิงเบียดเบียนกันก็เกิดขึ้น และแพร่ขยายออกไป
ไป สังคมมนุษย์ จนถึงทั้งโลก ก็เดือดร้อน บอกว่าไม่มีสันติภาพ

ทางแก้คือธรรมก็จึงมาเริ่มต้นที่ทาน อย่างน้อยก็สร้างคุณไว้ ถ้าเป็นไปได้ พอไหว ก็ฝังเข้าไปให้เป็นนิสัยของจิต เป็นความเคยชินของความคิดติดเข้าไปในจิตวิสัย

เริ่มต้นกับบอกว่า คุณอย่าคิดแต่จะได้จะเอาอย่างเดียวนะ จะทำให้เบียดเบียนกัน แล้วคุณเองก็จะเดือดร้อนด้วย ทางที่ถูกที่ดีก็คือ คู่กับการได้การเอานี้ก็ ต้องมีการให้ด้วย

นี่ก็คือ พร้อมกับจะได้จะเอา ก็ให้มีทานขึ้นมาเข้าคู่กัน

เป็นอันว่า คู่กับพฤติกรรมพื้นฐานอันแรกของมนุษย์ ที่แสวงหาจะได้ จะเอา จะเสพ เพื่อตนเอง ก็มีกรำให้ปันแก่ผู้อื่นบ้าง

เพราะฉะนั้น ทานจึงขึ้นมาเป็นข้อแรก เป็นข้อธรรมพื้นฐานสำหรับสังคมมนุษย์ ที่เราจัดว่าเป็นฝ่ายคฤหัสถ์ หรือชาวบ้าน

อย่างที่ว่าเมื่อกี้ ทานนี้มาพื้นฐานที่จะพัฒนาคนขึ้นไปสู่ธรรมอื่นๆ ต่อๆ ไป ที่กว้างที่สุด ก็คือในชุด**บุญกิริยาวัตถุ ๓** สำหรับพัฒนาชีวิตของคน โดยจัดเป็น ทาน ศีล ภาวนา

แล้วก็มาเข้าอยู่ในชุด**สังคหวัตถุ ๔** สำหรับยึดเหนี่ยววงนี้ที่สังคมทั้งหมดไว้ ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อุตถจริยา สมนัตตตา

แล้วก็ชุด**ทศพิธราชธรรม** สำหรับพระเจ้าแผ่นดินหรือผู้ปกครอง ที่มี ทาน ศีล บริจาคะ อาชชวะ มัททวะ ตบะ อักโกธะ อวิหิงสา ขันติ อวิโรธนะ

แม้แต่ในชุด**บารมี ๑๐** ของพระโพธิสัตว์ ก็มาเข้าลำดับว่า ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา

ทานยังอยู่ในธรรมชุดอื่นอีก และเป็นข้อแรกเป็นธรรมดา
ความสำคัญของทานก็คงไม่ต้องพูดให้มาก คนไม่มีจะกิน จะอด
ตาย ทุกข์แค่นี้ใครก็รู้กัน และทานนี้แหละแก้ได้

กว้างออกไป คนแย่งชิงเบียดเบียนกัน แส่นจะเดือดร้อน ก็
เอาทานมาช่วย อย่างน้อยก็พอบรรเทา แค่นี้ก็เห็นไม่ยากว่าทาน
ช่วยให้เกิดความสุขของสังคมได้อย่างไร

นอกจากคุณค่าในตัวของมันเองแล้ว ทานก็มาเป็นตัว
ประกอบ ที่สำคัญยิ่ง คือเป็นตัวหนุนศีล เมื่อมีการให้กันแล้ว ก็ทำ
ให้มนุษยรักษาศีลหรือคงอยู่ในศีลได้ง่ายขึ้น ทำให้ไม่ต้องแย่งชิงกัน
เพราะมีการให้แล้ว

คนที่ไม่มีเลย จะต้องคิดแย่งเขา พอทานมา ก็หยุดได้ บาง
คนมีความเข้มแข็งทางศีลธรรมมากหน่อย ถ้าไม่ขาดแคลนมากนัก
ก็ไม่เอาไม่ไปลักขโมยไม่ไปเบียดเบียนใคร แต่เมื่ออดอยากขาด
แคลนมากนัก ทนไม่ไหว ก็จะเอา อย่างนี้ทานก็ช่วยได้

แต่คนบางพวกที่แทบไม่มีภูมิคุ้มกันทางศีลธรรมเลย พอขาด
แคลนนิดหน่อย หรือแม้จะไม่ขาดแคลน เห็นของใครก็อยากได้
อยากเอา อย่างนั้นก็ต้องพิจารณาวิธีพัฒนากันอีกชั้น

รวมแล้ว มนุษย์มีหลายระดับ ถึงอย่างไรก็ให้มีทานไว้ พอมี
การแบ่งปัน มีการดูแลเอาใจใส่ ใครขาดแคลน ก็ให้ ก็ผ่อนเบาให้
การเบียดเบียนการลักขโมยแย่งชิงลดน้อยลงไป ก็เป็นการมาเกื้อ
หนุนการรักษาศีลในสังคม

เอาเป็นว่า ทานเป็นฐานที่จะช่วยค้ำหนุนพยุงศีลไว้ ไม่ให้ มนุษย์ต้องเปียดเปียนกันมาก มนุษย์จะรักษาศีลได้สะดวกขึ้น

ที่นี้ต่อจากเป็นตัวช่วยหนุนศีลแล้ว ทานก็ไปประกอบภาวนา ด้วย แม้แต่ผู้ที่ทำบำเพ็ญสมณะวิปัสสนาก็เอาใจใส่ไม่ละเลยการให้ ทาน โดยถือเป็นเรื่องสำคัญ

ไม่เพียงด้วยเหตุผลทั่วไปที่ว่ามาแล้ว และเพราะเป็นธรรม อยู่ในชุดเดียวกันของบุญกิริยาที่พึงบำเพ็ญให้ครบ ไม่ใช่เท่านั้น พระพุทธเจ้ายังตรัสถึงการบำเพ็ญสมณะวิปัสสนา ที่ได้ทานเป็น **จิตตาลังการ**และเป็น**จิตบิหาร**อีกด้วย

การบำเพ็ญทานของผู้บำเพ็ญภาวนานี้ เป็น**จิตตาลังการ** คือ เป็นอสังการของจิต เป็น**จิตบิหาร** คือเป็นบิหารของจิต หมายความว่า การไปให้ไปสละบำเพ็ญทานนั้น ส่งผลทางจิตใจมาช่วย ประกอบประดับปรับแต่งจิต โดยทำให้จิตนุ่มนวล อ่อนโยน นุ่ม น้อมไปในกุศล เสริมเพิ่มกำลังให้แก่จิต รวมแนวมุ่งมาทางกุศลได้ดี ช่วยเปิดจิต สลัดออกไป ทำให้จิตโล่ง โปร่ง เบา ผ่อนคลาย ทำให้จิตงามผ่อง น้อมสู่สมาธิ เอื้อต่อการชำระจิต และการที่จะ พัฒนาสูงขึ้น

แม้แต่เกิดปีติสุขจากการบำเพ็ญทาน ก็ช่วยการเจริญ ภาวนาได้อย่างดียิ่งแล้ว ช่วยให้เห็นหน้าไปในภาวนา ช่วยให้ บำเพ็ญสมณะวิปัสสนาได้ง่าย

เพราะอย่างนี้แหละ คฤหัสถ์แม้จะเป็นอริยสาวก บรรลุธรรม สูงชั้นไหน ก็บำเพ็ญทานกันทั้งนั้น

ทานนี้มีความหมายกว้าง คือ การให้ การเผื่อแผ่ การแบ่งปัน การจัดสรรความช่วยเหลือเกื้อกันในสังคมมนุษย์ อย่างที่ว่าแล้ว เป็นฐานที่จะให้มนุษย์อยู่กันดีมีความสุข จึงสำคัญมาก

เรารู้กันดี และเป็นที่ยังเกตกันทั่วไปว่า ทานเป็นเรื่องเด่นในพระพุทธศาสนา ดังที่ได้สั่งสอนและสะสมกันมา จนกระทั่งในเมืองไทย ในแง่ที่เป็นเมืองพุทธนี้ มองเห็นกันชัดว่า คนไทยเป็นคนที่ยังง่าย สลະง่าย มีน้ำใจแบ่งปัน

แต่ทั้งนี้ก็ต้องทำให้ถูก ต้องทำโดยไม่ประมาท เช่นว่าให้ด้วยปัญญา ให้โดยรู้จักพิจารณา ระวังผลข้างเคียงที่จะเสียหาย

แล้วก็ต้องไปประสานกับการปฏิบัติธรรมอื่น ไม่ควรไปนึกว่า ฉันมาถึงขั้นภavanaแล้ว ฉันไม่ต้องให้ทานแล้ว อะไรอย่างนี้ไม่ถูกต้อง

ช่วยกันย้ำว่า ต้องให้ทานมาเกื้อหนุนภavana อย่างน้อยให้เป็นอย่างที่ว่าพระพุทธเจ้าตรัสว่า บำเพ็ญทานให้เป็นจิตตาตั้งการ เป็นจิตบริหาร อันจะช่วยให้การบำเพ็ญสมณะวิปัสสนาของตนได้ผลดียิ่งขึ้น ดังได้ว่ามา

ไม่ว่าสังฆะ หรือว่าสังคม ก็พึงนิยมหลักแห่งทาน

ที่ว่ามานั้นพูดในแง่คุณุหัตถ์ ที่นี้มาดูในแง่ของพระภิกษุ ในสังฆะหรือในสังคมของพระนี้ อย่างนี้ว่าชีวิตของพระจะอยู่แต่กับเรื่องที่เขาเรียกกันว่า การปฏิบัติธรรม หรือแม้แต่สมณะวิปัสสนา

สำหรับคำว่า การปฏิบัติธรรมนั้น ถ้าใช้ในความหมายที่ถูกต้อง ก็พอพูดได้ว่าเรื่องของพระก็คือการปฏิบัติธรรม (ไม่ว่าใคร ถ้าจะเป็นคนให้ถูกต้อง ก็อยู่กับการปฏิบัติธรรมในความหมายนี้ทั้งนั้น) แต่คำว่า “ปฏิบัติธรรม” นี้คนไทยใช้กันไปใช้กันมา เหลือความหมายทั้งแคบทั้งคลุมเครือ เลยเลียงไม่ใช้ดีกว่า

ชีวิตของพระนั้น จะให้ตีมาดูที่วินัยก่อน จะชัดกว่า ชีวิตของพระนั้นเป็นชีวิตในสังฆะ แล้วจะต่างกับชาวบ้านอย่างไรก็ดูที่นี้

ที่นี้ ชีวิตพระที่อยู่ร่วมในสังฆะนั้น เมื่อปฏิบัติตามพระวินัย ก็มีสาระโยงไปรับกันกับหลักธรรม เพราะที่แท้แล้ว แก่นสารของวินัย ก็อยู่ที่ธรรมนั่นเอง แต่ต้องจับให้ถูกที่

ไม่ต้องพูดยืดยาว ชีวิตพระอยู่ในสังฆะ ที่มีวินัยเป็นเครื่องสร้างและดำรงสามัคคี พอถึงสามัคคี นี้ก็คือมาถึงธรรมทันที แล้วตรงนี้ เรามาดูหลักธรรมที่เป็นฐานของสามัคคีนั้นให้ชัดให้ดี

ตรงนี้แหละ ก็มีหลักธรรมที่เน้นไว้ในพระสูตรต้นตปิฎก และพระวินัยปิฎกก็ย้ำไว้อีก ได้แก่หลักธรรมชุดที่เรียกว่า **สาราณียธรรม ๖ ประการ** เป็นหลักธรรมทางสังคม สำหรับดำรงสังฆะโดยตรง

ธรรมชุดนี้ เป็นหลักในขั้นปฏิบัติ เช่น นำเอาเมตตาซึ่งเป็นคุณธรรมในจิตใจมาแสดงออกในขั้นปฏิบัติการ เป็นหลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกัน ซึ่งเน้นมากสำหรับชีวิตของพระในสังฆะ มีอะไรบ้าง ก็เอามาทวนสักชนิดหนึ่ง ๖ ข้อ คือ

๑. **เมตตาทายกรรม** ทำต่อกัน หรือแสดงออกต่อกันทางกาย ด้วยเมตตา คือ ทำการต่างๆ ในการเอื้อเพื่อช่วยเหลือร่วมมือกัน

๒. **เมตตาวจีกรรม** พูดต่อกัน หรือแสดงออกต่อกันทางวาจา ด้วยเมตตา คือ พูดจาด้วยใจรัก ด้วยความปรารถนาดี เช่น ใช้อภัย คำสุภาพอ่อนโยน ปรีกษา แนะนำ ให้ความรู้ สั่งสอน เป็นต้น

๓. **เมตตา मनกรรม** คิดต่อกัน หรือใจนึกถึงกันด้วยเมตตา คือ มีใจหวังดี ปรารถนาดีต่อกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส

๔. **สาธาณโภคี** หรือ **สาธาณโภคิตา** ได้มาแบ่งกันกินใช้ หมายความว่า มีลาภ ได้ของใช้ของฉันมา ก็เผื่อแผ่แบ่งปัน ให้ได้ใช้ได้ฉันได้บริโภคทั่วถึงกัน (สาธาณโภคี แปลว่า เสวยหรือบริโภค ให้เป็นของสาธารณะ คือให้เป็นของร่วมกัน ทั่วถึงกัน)

๕. **สีลสัมมัญญตา** มีศีลเสมอกัน เสมอกันต่อหน้าวินัย หรือต่อหน้ากฎหมาย มีศีลมีการปฏิบัติรักษาวินัยประพฤตินี้ให้เสมอกัน ไม่ทำตัวให้เป็นที่น่ารังเกียจแก่หมู่คณะ

๖. **ทัญญีสัมมัญญตา** มีทัญญี มีแนวคิด มีหลักการที่ยึดถือร่วมกัน เสมอกัน

ที่นี้ก็มาดูในแง่ที่หึงค้างไว้ คือในเรื่องของทาน ดูว่าชีวิตของพระองค์มีการปฏิบัติในด้านการให้ปันอย่างไรไหม ในเมื่อพระไม่ได้

เป็นผู้ประกอบอาชีพ ไม่ได้แสวงหาและสะสมวัตถุสิ่งของ ไม่ได้ครอบครองทรัพย์สิน ไม่เป็นเจ้าของวัตถุที่จะไปแจกแก่ใคร พระจะให้ปันอย่างไร

ในที่นี้ ไม่พูดถึงธรรมทาน คือการให้ธรรม ที่เป็นหลักของพระ สำหรับเข้าคู่กับของฝ่ายโยม ที่มีการให้วัตถุทาน หรืออามิสทาน

สำหรับพระ ทางด้านวัตถุ การให้ทานก็มาออกในหลักการแบ่งปันลาภ เมื่อว่าตามหลักสาราณียธรรมนี้ ก็คือข้อ ๔ สาธารณ-โภคี ที่นำมาให้ดูข้างบนแล้ว ที่ว่า ได้ของใช้ของฉันมา ก็เพื่อแบ่งปันให้ได้ใช้ได้บริโภคทั่วถึงกัน

เรื่องวัตถุนี้ ถ้าไม่ดูทางด้านวินัย ก็จะไม่รู้ว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญมากแค่ไหน พูดกว้างๆ ก็คือเรื่องปัจจัยสี่ และส่วนที่สำคัญในชีวิตของการอยู่ร่วมกัน ก็คือการแบ่งปันลาภที่ว่าไปแล้วนั้น ซึ่งเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสเน้นสำหรับพระ เพราะฉะนั้น ในพระวินัยจึงมีการวางหลักการ และกฎเกณฑ์กติกาท่างๆ ในการแบ่งปันลาภให้ทั่วถึง และให้เป็นธรรม

ในพระวินัยนั้น นอกจากเน้นในเรื่องวัตถุแล้ว ก็ว่าด้วยเรื่องสังคม คือระบบในการอยู่ร่วมกัน แม้แต่การแบ่งปันลาภนั้น ก็คือเรื่องทางสังคมนั่นเอง รวมแล้ว วินัยของพระก็คือการจัดตั้งวางระบบในเรื่องวัตถุกับเรื่องสังคม

ถ้าจะดูให้รู้เข้าใจพระพุทธศาสนา ก็อย่ามองดูแต่ด้านธรรมะที่เด่นด้านนามธรรม พุทธศาสนามีใช้หมายถึงเฉพาะเรื่องหลักธรรมอย่างเดียว ต้องดูให้คลุมด้านวินัยที่ว่าด้วยเรื่องวัตถุและสังคมพร้อมไปด้วย ให้ครบตามที่ท่านเรียกไว้ว่าเป็น “ธรรมวินัย”

คุณธรรมในชั้นจิตปัญญา ขึ้นมาเป็นปฏิบัติการในสังคม

เรื่องความสุขของสังคมยังไม่จบ เมื่อก็ได้พูดถึงหลักธรรมที่เป็นสาระของการจัดระบบสังคมแล้ว ทีนี้ก็ย้อนหลังกลับมาที่เรื่องของคุณทศสิทธิ์อีกที

ที่จริง จะเป็นเรื่องสังฆะของพระ หรือสังคมของโยม ในขั้นพื้นฐานแท้ๆ คือลึกลงไปในจิตใจ ก็ใช้ฐานทางคุณธรรมชุดเดียวกัน คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา (พรหมวิหาร ๔) นั่นเอง

แต่บนฐานทางนามธรรมในระดับจิตปัญญานั้น เวลาออกมาจัดเป็นระบบปฏิบัติการทางสังฆะ และสังคม ก็ต้องเป็นหลักธรรมอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งนำไปใช้กับเรื่องสมมุติได้

นี่ก็หมายความว่า สาราณียธรรมของพระที่ว่าไปแล้ว ก็ตั้งอยู่บนฐานทางจิตปัญญาของพรหมวิหาร แต่ที่นี้สำหรับสังคมของโยม จะจัดตามหลักสาราณียธรรมของพระก็ยากจะไปได้ไหว อย่างข้อ ๔ ที่ว่าไปแล้ว คือสาธารณโภคี มีของกินของใช้เป็นของกลางบริโภคได้ทั่วกัน อย่างนี้ในสังฆะทำได้ แต่สังคมของโยมยังคงไปไม่ได้

เพราะฉะนั้น หลักธรรมขั้นปฏิบัติการในสังคมของโยม จึงจัดออกมาเป็นอีกชุดหนึ่งที่ต่างออกไป ถ้าถามว่าหลักนั้นคือหลักอะไร ใครบ้างจะตอบได้ไหม

ตรงนี้ก็ขอแทรกหน่อย คือญาติโยมชาวพุทธเองนี่ก็ยังไม่ค่อยจะเข้าใจ ยิ่งแยกไม่ออกแล้วเอามาประสานกันไม่ได้ ระหว่างหลักธรรมระดับนามธรรมทางจิตปัญญา กับหลักธรรมระดับปฏิบัติการในสังคมมนุษย์

อย่างที่พบกันอยู่ทั่วไป เอาเมตตา กรุณา เป็นต้น ซึ่งเป็นคุณธรรมในใจ แต่เอามาพูดกันเหมือนอย่างเป็นหลักในชั้นปฏิบัติการ แล้วตัวเองก็สับสน และพาคนอื่นให้งงและไขว้เขวไปด้วย

ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็สมแล้วที่ถูก ดร.ชัตตัน เขาว่า เรื่องเป็นอย่างไร เอามาเล่ากันหน่อย คือ เมื่อ ๓๘ ปีมาแล้ว (1962) Dr. Joseph L. Sutton จากมหาวิทยาลัยอินเดียนา มาทำงานในเมืองไทย ตอนตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ที่มาเป็น NIDA

ท่านผู้นี้ได้เขียนวิเคราะห์สังคมไทย เกี่ยวกับเรื่องพระพุทธานุศาสนากับการพัฒนา ไว้ในหนังสือ *Problems of Politics and Administration in Thailand* โดยอ้าง Albert Schweitzer ตอนหนึ่งว่า ในสังคมชาวพุทธนี้ ตามหลักพุทธศาสนา ที่ว่าทำความดีก็ไม่ต้องไปทำอะไร เพราะมีความหมายแค่ว่า ไปนอนแผ่เมตตาอยู่ในมุ้ง^๑ (เอามาเล่าให้ฟัง ไม่ใช่แปลคำต่อคำ)

ตอนนั้น คนไทยหลายท่านก็โกรธและด่าว่า ดร.ชัตตัน กันไปไม่น้อย ก็อย่าไปว่าท่านให้มากนักเลย ต้องถือว่าเป็นการเตือนสติคนไทย จะได้ตื่นขึ้นมาตรวจสอตัวและปรับปรุงแก้ไข คนไทยเรา

^๑ Joseph L. Sutton, *Problems of Politics and Administration in Thailand* (Bloomington: Institute of Training for Public Service, Department of Government, Indiana University, 1962), p. 3

เองคงประพจน์ไม่ถูกธรรมะ ทำให้เขาเห็นแล้วพลอยเข้าใจผิดเลยเถิดไป ก็ต้องให้คนไทยมาทำความเข้าใจแล้วแก้ไขตัวเองนี่แหละ

ตอนนี้ก็กำลังจะทำความเข้าใจ เมื่อก็บอกว่าบนฐานทางจิตปัญญาของหลักพรหมวิหาร ก็ออกมาเป็นหลักปฏิบัติการในสังฆะ ได้แก่หลักสาราณียธรรม ๖ (สารณียธรรม ก็เขียน)

ในสาราณียธรรมนี้ จะเห็นชัดว่า เมตตาไม่ใช่แค่แช่อิมอยู่ในใจ แต่ออกมาสู่การปฏิบัติ เป็น *เมตตากายกรรม* (การกระทำทางกายที่มีเมตตา หรือกุฎีจ่อช่วยเหลื้อมือด้วยเมตตา) *เมตตาวจีกรรม* (การกระทำทางวาจาที่มีเมตตา หรือพูดด้วยเมตตา) *เมตตามโนกรรม* (การกระทำทางใจที่มีเมตตา หรือคิดการต่างๆ ด้วยเมตตา)

ที่นี้ ในสังคมาของโยมละ จะออกมาเป็นหลักชั้นปฏิบัติการเรียกว่าอะไร ก็ตอบไปเสียเลยว่า คือ หลักสังคหวัตถุ ๔

ขอทวนความหลังนิดหนึ่งว่า ตอนแรกเราพูดถึงทานในชุดพัฒนาตัวเอง คือบุญกิริยาวัตถุ ๓ เป็น ทาน ศีล ภาวนา ที่นี้มาเป็นชุดปฏิบัติการในสังคมาของโยมทั้งหลาย ก็ได้แก่สังคหวัตถุ ๔

สังคหวัตถุ ๔ (หลักการสงเคราะห์ หรือหลักยึดกุมสังคมา) คือ ทาน ปิยวาจา อัฏฐจริยา สมานัตตตา นี่แหละ เป็นชุดออกสังคมา ที่คู่กับชุดในใจคือ พรหมวิหาร ๔ (ธรรมประจำใจของพรหม หรือธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ) ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

ลองจับคู่กัน เป็นชุดมี ๔ เท่ากัน แต่ไม่ใช่แค่นั้น ก็เอาฝ่ายปฏิบัติการตั้ง

๘. ทาน:
- ๑) เขาไม่เดือดร้อนอะไร ก็ไปให้ เพื่อแสดงความรัก ความปรารถนาดี เอื้อเฟื้อ โอบอ้อมอารี นี่คือ ทานด้วยเมตตา
 - ๒) เขามีความทุกข์ เดือดร้อน เจ็บไข้ได้ป่วย ก็ไปให้ เพื่อช่วยเหลือ นี่คือ ทานด้วยกรุณา
 - ๓) เขาทำความดี สร้างสรรค์ความเจริญของงาม ของสังคม เช่น เป็นนักประดิษฐ์ที่ดี ก็ไปให้ เพื่อให้ กำลังส่งเสริม นี่คือ ทานด้วยมุทิตา
๙. ปิยวาจา:
- ๑) อยู่กันตามปกติ ก็พูดด้วยความรักความปรารถนาดี พูดจาสุภาพอ่อนโยน นี่คือ ปิยวาจาด้วยเมตตา
 - ๒) เขามีทุกข์มีปัญหาชีวิต ก็ไปพูดปลอบโยน แนะนำ บอกวิธีแก้ไขปัญหา ให้กำลังใจ นี่คือ ปิยวาจาด้วยกรุณา
 - ๓) เขาทำความดี บำเพ็ญประโยชน์ ไปทำบุญทำกุศล ก็พูดอนุโมทนา ชวนกันส่งเสริม นี่คือ ปิยวาจาด้วยมุทิตา
๑๐. อัถถจริยา:
- ๑) อยู่กันตามปกติ ก็ทำประโยชน์แก่เขา ช่วยออกแรงทำนั่นทำนี่ให้ ด้วยความรักความปรารถนาดี นี่คือ อัถถจริยาด้วยเมตตา
 - ๒) เขามีความทุกข์เดือดร้อน ตกน้ำ ไฟไหม้ มีงานใหญ่เหลือกำลัง ต้องการเรี่ยวแรงกำลังช่วยเหลือ ก็

ไปช่วยให้เขาพ้นทุกข์พ้นปัญหา ด้วยเรี่ยวแรงกำลัง
กาย หรือกำลังปัญญาความสามารถ นี่คือ **อตถ
จริยาด้วยกรุณา**

๓) เขาทำความดีหรือบำเพ็ญประโยชน์กัน เช่น มี
งานวัด ก็มาช่วยจัดเตรียมการต่างๆ ส่งเสริมการทำ
ความดี นี่คือ **อตถจริยาด้วยมุกิตา**

ภาคแสดงออกจะต้องขึ้นมาที่สังคหวัตถุอย่างนี้ จะมัวไปพูด
อยู่แค่เมตตา กรุณา มุกิตา ไม่ได้ เพราะเราเองคลุมเครือนี้แหละ
ฝรั่งจึงว่าเอาได้ ก็สมที่เขาว่า ไม่ต้องไปด่าเขามาก

ที่นี้ต่อไป ข้อสุดท้าย **สมานัตตตา** ความมีตนเสมอ ก็หมายถึง
ความว่า เสมอภาคกัน มีความเป็นธรรม เทียงธรรม ก็เข้าข้อ
อุเบกขา

อุเบกขา ก็มาออกที่สมานัตตตา ซึ่งแสดงออกในแง่ต่างๆ มี
ตนเสมอกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง หรือไม่เลือกที่รักผลักที่ชัง ไม่ดูถูก
ดูหมิ่นกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน มีความเป็นธรรม แล้วก็ทำตนให้
เสมอสมานเข้ากันได้

จะเห็นว่า ถ้าปฏิบัติตามหลักธรรมชุดสังคหวัตถุนี้ ก็จะสร้าง
ความสุขขึ้นได้ในสังคม และเวลาเราปฏิบัติธรรมเพื่อสังคมเหล่านี้
ก็คือการปฏิบัติธรรมของตัวเองนั่นเองแหละ

เพราะฉะนั้น ท่านจึงว่า การทำเพื่อผู้อื่น ก็คือการปฏิบัติ
ธรรมของตนเอง เราทำให้แก่เขา ก็คือเราพัฒนาชีวิตของตนเอง

ขอให้ดูพระโพธิสัตว์ ท่านปฏิบัติธรรมบำเพ็ญบารมีด้วยการช่วยผู้อื่น และการช่วยผู้อื่นนั้น ก็คือการทำตัวท่านเองปฏิบัติธรรมอย่างดีที่สุดเดียว เพราะการที่จะช่วยคนอื่นให้สำเร็จได้ จะต้องใช้ปัญญาความสามารถมีการฝึกตนอย่างสูง

คุณิ กว่าจะช่วยแก้ปัญหาให้เขาได้สำเร็จทีหนึ่ง ตัวเรานี้พัฒนาไปมากมาย ไม่ว่าจะป็นสติปัญญาความสามารถอะไรทั้งหลาย ได้พัฒนาเยอะแยะ เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องจึงเป็นไปในลักษณะที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้

พระพุทธเจ้าตรัสหลักธรรมไว้เป็นคู่กัน คู่ที่ ๑ คือ ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ต่อมาก็คู่ที่ ๒ ว่า ทำประโยชน์ตน (อัสสัฏฐะ) ทำประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะ) หรือขยายออกไปเป็น ๓ ก็ได้ คือ ประโยชน์ตน (อัสสัฏฐะ) ประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะ) และ ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย (อุภยัสสัฏฐะ)

แต่โดยมากท่านแบ่งแค่ ๒ คือ ประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น ๒ อย่างนี้จะมาคู่กันเสมอ ขอให้สังเกตไว้ ก็ยกเอามาเน้นไว้หน่อย

สามัคคี และสังคหะ ดีทั้งสังฆะ และสังคม

เรื่องของพระนี่ นอกจากเน้นเรื่องการแบ่งปันลาภแล้ว ในหลักใหญ่ กว้างออกไป ก็เน้นเรื่องความสามัคคี ถือเป็นสามัคคีนี้สำคัญมาก ตรงข้ามกับสังฆเภท คือการทำให้สงฆ์แตกกัน ซึ่งถือเป็นอนันตริยกรรม อันจัดเป็นบาปหนักที่สุด เพราะท่านถือความสามัคคีของหมู่ชนเป็นเรื่องสำคัญอันดับ ๑

ถึงแม้ในสังคมคฤหัสถ์ พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงเน้นให้เห็นความสำคัญของการทำชุมชนและสังคมให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงมีเอกภาพด้วยหลักสังคหัตถุ ๔ นี้

ดังที่ว่า ในบรรดาพระสาวกฝ่ายคฤหัสถ์ที่ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะ ก็มี ๒ ท่านที่เป็นคล้ายอัครสาวก แต่ไม่เรียกว่าอัครสาวก เรียกได้ว่าเป็นอัครอุบาสก คือเป็นอุบาสกเยี่ยมยอดคู่กัน ได้แก่ จิตตคฤหบดี เป็นเลิศทางธรรมกถึก และอีกท่านหนึ่งที่จะพูดถึงในที่นี้ คือ หัตถกาฬวก (นี้เรียกให้สะดวกขึ้นไทย ที่จริงคือ หัตถกะอาฬวกะ)

หัตถกาฬวกนี้ เป็นเอตทัคคะในทางรวมใจหมู่ชน หมายความว่าเก่งในการสร้างความสามัคคี สร้างความปึกแผ่นของสังคมด้วยหลักสังคหัตถุ ๔ คือเป็นผู้นำที่สามารถใช้สังคหัตถุ ๔ ประการ ทำให้หมู่ชนของท่านอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี แน่นแฟ้นมั่นคง พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นตราชูของอุบาสกบริษัท

(ตราชูของอุบาสิกาบิษัท หรืออัครอุบาสิกา ก็มีคู่หนึ่ง เหมือนกัน ได้แก่ ชูชชุตตรา ซึ่งเป็นเอตทัคคะทางพหุสูต และนันทมารดา ซึ่งเก่งทางฌาน)

ที่นำเรื่องแบบนี้มาเน้นไว้ก็เพราะว่า ดูเหมือนชาวพุทธไทย เรายังจะมองพุทธศาสนาในเชิงที่เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลไปเสีย แทบหมด ไม่ได้สังเกตว่าพระพุทธรเจ้าทรงสอนให้ถือเรื่องส่วนรวม เรื่องของชุมชน เรื่องของสังคม เป็นสำคัญเพียงใด จะต้องเข้าใจ คุลยภาพในเรื่องนี้กันไว้ให้มากสักหน่อย

พูดผ่านๆ ว่า ในหมู่สงฆ์ท่านเน้นความ*สามัคคี* แล้วในสังคม คุลยัสนัถ์ท่านเน้น*สังคหัตถุ* ก็มีจุดรวมที่สามัคคีเหมือนกัน แต่ของ พระพุทธรเป็นกลางๆ แค่นามธรรมได้ ส่วนของชาวบ้านต้องโยงไป รุปรธรรมให้ถึงวัตถุประสงค์ด้วย

เรื่องหมู่ชน ชุมชน สังคมนั้ พระพุทธรศาสนาถือเป็นเรื่อง สำคัญมาก อย่างนี้ก็อยู่แค่เรื่องเฉพาะตัว

ที่ว่าเฉพาะตัว ก็หมายความว่า มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ อย่างนั้น ชีวิตของเราจะพัฒนาได้ ก็ต้องเป็นไปโดยกระบวนการ ภายในตามธรรมชาติของมัน แม้แต่ทางร่างกาย กินอาหารเข้าไป แล้ว ต้องย่อยสลายคุดซึ่มแผ่ไป ใครอื่นก็ช่วยย่อยให้ไม่ได้ ว่ายนั้ ไม้เป็น คนอื่นตะโกนบอกให้ ก็ว่ายนั้ไม่ได้ เทวดาก็บันดาลไม่ไหว ใจ มีทุกข์ คนอื่นรักเราแค้ไหน ก็เอาสุขใส่ให้ไม่ได้ เราไม่เข้าใจ เขาจะ เอาปัญญาอัดใส่ให้ก็ไม่ได้ เราคุณเลขไม่เป็น เพื่อนจะคิดคุณในหัว เขาส่งมาใส่สมองเรา ก็ไม่ได้

ด้วยเหตุผลที่เป็นเรื่องของธรรมชาติอย่างที่ว่านั้น จึงว่าต้องพึ่งตนเอง ต้องฝึกต้องหัดต้องพัฒนาให้เกิดให้มีให้ทำได้ด้วยตัวเอง

แต่ถึงอย่างนั้น ท่านก็ยังให้คนอื่นมีใจหวังดีมานำมาหนุนมากระตุ้นมาเร้ามาสื่อ เรียกว่ามาช่วยกันอย่างเต็มที่ ด้วยวิธีเอาปัจจัยภายนอกมาหนุนนำทำการ

ท่านผู้ฉลาด และมีใจปรารถนาดี ก็คิดวิธีเอากระบวนการทางสังคมของมนุษย์ มาเชื่อมต่อกับกระบวนการเหตุปัจจัยของธรรมชาติ พอกระบวนการเหตุปัจจัยในตัวเราเริ่มดำเนินไป ก็สมาธิปรารถนา

นี่แหละที่ว่าคนอื่นช่วยเราได้ไหม ก็ช่วยได้ ช่วยโดยเป็นปัจจัยภายนอก เริ่มตั้งแต่มีใจเมตตาปรารถนาดี มีความรักมีความหวังดี แล้วมาทำหน้าที่ของปัจจัยภายนอกนั้น

ดังเช่น จะให้เรามีปัญญา ก็มาเป็นครูสอนให้ แต่ถ้าเราไม่เรียน ถึงครูจะมาสอน ก็รู้ไม่ได้ ครูเอาปัญญามายัดใส่สมองให้เราได้ไหม ก็บอกว่าไม่ได้ เราก็ต้องเอาปัจจัยภายในของเรามาต่อ

พอเรารู้จักฟัง ตั้งใจฟัง รู้จักพิจารณา มีโยนิโสมนสิการแล้ว สิ่งทีสุดับมาเป็นข้อมูล เรียกว่าสุตะ ก็เกิดเป็นปัญญาของเราขึ้นมา ไม่ใช่ว่าครูอาจารย์เอาปัญญามายัดใส่ให้

เคยย้ำบ่อยๆ ว่า โยมขอศีลพระ พระบอกว่า อ๋อ ฉันให้ไม่ได้ หรอกศีล โยมต้องปฏิบัติเอง อ้าวแล้วทำไงล่ะ

โยมมาขอศีล “มะยัง ภันเต ติสระเถณะ สะหะ ปัญจะ สีลานิ ยาจามะ” ท่านคะ ท่านขอรับ พวกเราขอศีล ๕ ...

พระพุทธเจ้าในใจบอกว่า ฉันให้ไม่ได้หรอกโยม ศิลณะ ใครจะไปให้กันได้ละ ศิละนั้นให้กันไม่ได้หรอก ศิลเกิดในตัวเองจากการปฏิบัติ แล้วจะให้ได้อย่างไรได้ โยมอยากได้ศิลปะใหม่ โยมเอาอันนี้ไปรักษา ไปปฏิบัติแล้วโยมจะมีศิลปะเอง ก็บอกสิกขาบทไป

โยมขอศิลปะ พระบอกสิกขาบทให้ ไม่ใช่ให้นะ บอกให้ บอกให้ไปปฏิบัติ โยมก็บอกว่า เอา! ตกลง “ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ” ข้าพเจ้าสมาทานรับเอาข้อปฏิบัติที่จะงดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงง นี่เรียกว่าสิกขาบท คือข้อฝึก ข้อศึกษา

โยมขอศิลปะแล้ว พระบอกข้อฝึกให้ แล้วโยมไปฝึกปฏิบัติตามนั้น โยมก็มีศิลปะเอง

โยมขอสมาธิ พระบอกว่า ฉันให้ไม่ได้หรอก สมาธิให้ได้อย่างไร โยมต้องปฏิบัติให้มีขึ้นในตัวของโยมเอง พระให้สมาธิไม่ได้ เอา! ฉันบอกกรรมฐานให้ คือบอกสิ่งที่จะไปใช้ปฏิบัติ พอโยมรับกรรมฐานไปแล้ว ก็เอาไปใช้ปฏิบัติฝึกตนเองเพื่อให้เกิดสมาธิขึ้น

โยมขอปัญญา พระก็เหมือนกันอีก บอกว่า ปัญญานั้นฉันให้ไม่ได้หรอก แต่ฉันจะบอกสูตรให้ คือบอกข้อมูล บอกคำสอน แล้วคุณก็ไปพิจารณาพิจารณาวิจัยไตร่ตรองเอา ก็จะเกิดความรู้ความเข้าใจเป็นปัญญาขึ้นมา อย่างนี้เป็นต้น

โยมขอศิลปะ พระบอกสิกขาบทให้ไปรักษา

โยมขอสมาธิ พระบอกกรรมฐานให้ไปปฏิบัติ

โยมขอปัญญา พระบอกสูตรให้ไปวิจัย

นี่ก็เรื่องผ่านๆ แทรกเข้ามา เป็นอันว่า การที่เราปฏิบัติธรรมในเชิงสังคมนั้น มีผลใหญ่ ๒ ประการ หนึ่ง ขณะที่เราปฏิบัติธรรมทางสังคม เช่น ไปช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ก็คือตัวเราเองกำลังปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นการฝึกตนอย่างดีมาก แล้วก็ สอง เราสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อ ซึ่งกลับมาหนุนให้เราเองปฏิบัติธรรมได้สะดวกขึ้น

แง่ที่ ๒ ก็สำคัญมาก ถ้าสังคมนี้มีความวุ่นวายเบียดเบียนกัน เราจะปฏิบัติธรรมได้อย่างไร จะศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์ศีลสมาธิ ก็ติดขัดไปหมด โดยเฉพาะในหมู่สงฆ์ พระที่อยู่ร่วมกันก็ต้องทำสังฆะให้สงบเรียบร้อย มีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกันดี ให้เป็นบรรยากาศที่เอื้อ เป็นสภาพแวดล้อมที่เกื้อหนุน แล้วแต่ละคนจะปฏิบัติธรรม จะทำงานทำการอะไรในชีวิตประจำวัน ก็ทำง่ายทำได้สะดวก และปลอดโปร่งสบายใจ แถมยังมาให้ความช่วยกันอีกด้วย ผลมา ๒ ทาง ทั้งตัวเองก็ได้โดยตรง ทั้งสภาพเอื้อก็ส่งผลย้อนกลับมาหนุนด้วย

เพราะฉะนั้น เรื่องด้านสังคมนี้ พุทธศาสนาจึงเน้นหนักหนาเวลามองพุทธศาสนา จะมองเฉพาะธรรมไม่ได้ ต้องมองทางวินัยด้วย แล้วก็ยังมีธรรมะประเภทหนึ่งที่โยงระหว่างธรรมกับวินัย ซึ่งจะเน้นมากในเชิงวัดคู่กับสังคม

อย่างน้อย เวลาเราไปปฏิบัติธรรมทางสังคม ด้วยเมตตากรุณา เราเกิดปิติปราโมทย์ ปลอดปลื้มเอิบอิ่มใจว่าเริงเบิกบาน ผ่องใส เราก็ได้คุณธรรมสำคัญประจำใจในการพัฒนาชีวิต

เมื่อเราเห็นคนหายทุกข์ มีความสุข เราก็นึกขยับขึ้นไป ได้ทั้งสุขทางสังคม และสุขข้างใน ที่ช่วยให้ตัวเราเองยิ่งพัฒนา

จึงขอให้โยมจำไว้ ขอให้ได้มาคู่กัน ๒ ชุดนี้ คือ

ในเชิงสังคม เราออกสู่การปฏิบัติด้วยสังคหวัตถุ ๔ โดยมีพรหมวิหาร ๔ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อยู่ในใจ ซึ่งจะเป็นตัวที่ทำให้เกิดความสุขร่วมกัน

พร้อมกันนั้น ในใจของเราเอง ก็มีชุดธรรมสมาธิ ๕ คือ ปราโมทย์ ปิติ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ ที่จะพัฒนาชีวิตของตนพร้อมอยู่ด้วย

อย่างน้อยข้อที่ ๑ คือ ปราโมทย์ ขอให้ม่ประจําใจอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสเน้นไว้

แม้แต่ถึงขั้นพระโสดาบัน พระพุทธเจ้าก็ยังตรัสให้เห็นจิตใจที่มีธรรมมีความสุข ๒ ด้านคู่กันไป

พระองค์ทรงอุปมาว่า พระโสดาบันปฏิบัติธรรมนั้น เหมือนอย่างแม่โค คือ แม่โคเล็มหญ้า ก็เลียวนหน้าดูแลลูกน้อยไปด้วย ขอให้คนทั้งหลายประพฤติดังเช่นพระโสดาบันอย่างนี้ มิใช่ว่าเอาแต่ตัว

เพราะฉะนั้นก็จำไว้นะ พระโสดาบันเหมือนแม่โคที่ขณะเล็มหญ้า ก็เลียวนหน้าดูแลลูกน้อยไปด้วย อ้อ เขาได้กินไหม เขาก็อ้มไหม ดูเขาไปให้สุขสบายด้วยกัน เอาละ อันนี้ก็ขอผ่านไป

ความสุขมีคุณมาก โทษก็หนัก ต้องรู้จักใช้

คราวนี้ก็มาถึงเรื่องคุณและโทษของความสุข บอกแล้วว่า สิ่งทั้งหลายนั้น โดยทั่วไปพระพุทธรเจ้าจะตรัส ทั้งในแง่ว่ามีคุณอย่างไร มีโทษอย่างไร และในเมื่อยังมีคุณมีโทษอยู่อย่างนี้ มีจุดไหนที่ไหนที่จะพ้นไปได้จากข้อดีข้อด้อยเหล่านั้น ก็คือพัฒนาต่อไปนั่นเอง

วิธีมองสิ่งทั้งหลายอย่างที่ตรัสนี้ จะทำให้มีการพัฒนาต่อไปเรื่อย พอไปถึงจุดหนึ่ง เราก็ยอมรับว่าอันนี้มีข้อดีอย่างนี้ แต่ยังมีข้อด้อยข้อเสียอย่างนั้น แล้วทางออกอยู่ไหน ก็พัฒนาต่อไป พอไปถึงตรงนั้น ก็ดูข้อดีอันนั้นข้อด้อยอันนี้ แล้วที่ไหนจะพ้นไปได้ ก็ไปต่อ

พูดตามภาษาหลัก ก็บอกว่า เป็นวิธีการพัฒนาโดยรู้ข้อดีข้อด้อยและทางออก คือ รู้อัสสาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะ ๓ อย่างนี้ไปเรื่อย แล้วก็เดินหน้าไปเรื่อย จะทำงานทำการอะไร ก็คอยดูชุดสามนี้ไว้ ก็จะมีการพัฒนาเรื่อยไป อย่างมัวเพลินนี้กว่าอะไรๆ ก็สมบูรณ์แล้ว ก็เลยหลง หยุต เฉื่อยชา ประมาท ก็จะเสียการ

ทีนี้ก็มาดูกันต่อไปในเรื่องความสุข ว่าสุขแต่ละอย่าง แต่ละประเภท แต่ละชั้น มีคุณ มีโทษ มีข้อดี ข้อเสีย จุดเด่น จุดด้อย และที่ดีที่พ้นไปอย่างไร

ความสุข ในแง่เป็นคุณ ข้อดีที่เด่นเห็นชัด ว่าตามคำบาลี ก็คือ สุขปทภูจान สมาธิ แปลว่า สมาธิมีสุขเป็นบรรทัดฐาน ก็คือสุขนี้เป็นบรรทัดฐาน เป็นเหตุใกล้ของสมาธิ

“สุข” แปลว่าคล่อง แปลว่าสะดวก แปลว่าง่าย คือ ไม่มีอะไร

บีบคั้น ไม่ติดขัด ไม่ถูกกดดัน ก็ไม่ต้องดิ้นรน ไม่พลุ่งพล่าน ไม่กระวนกระวาย มันก็สงบ พอสุขก็สงบ พอสงบ สมาธิก็มาง่าย มาได้เลย พร้อมอยู่แล้วที่จะเป็นสมาธิ

เพราะฉะนั้น สมาธิจึงอาศัยสุขเป็นที่ตั้ง ก็เลยพูดเป็นหลักไว้ให้รู้กันว่า **สุขปทัฏฐฐานิน สมาธิ** แปลว่า สมาธิมีสุขเป็นบรรทัดฐานได้แค่นี้ก็ชัดแล้วว่า ความสุขนี้มีคุณมาก

แล้วสุขก็เป็นอาการของชีวิตที่มีคุณภาพ อย่างพระอรหันต์เวลาว่าง ไม่มีกิจที่ต้องทำ ท่านก็พักอยู่ด้วยภาวะจิตที่เป็นสุขในเวลาปัจจุบัน เรียกว่า**ทิวฐธรรมสุขวิหาร** ซึ่งตามปกติก็มักอยู่ด้วยฌาน ถึงไม่มีอะไรทำที่จะเป็นสุข ก็อยู่อย่างเป็นสุขตลอดเวลาในวาระนั้นๆ อันนี้ก็ไม่จำเป็นต้องพูดมากนัก

พูดถึงโทษบ้าง คุณของสุขก็มาก แต่โทษของสุขก็ไม่น้อย โทษของสุข ข้อหนึ่ง ก็ชวนให้ประมาท ทำให้มัวเมา ลุ่มหลง เพลิน ผัดเพี้ยน เรื่อยเปื่อย เฉื่อยชา

คนเรานี้ พอมีความสุข โดยเฉพาะกามสุข ก็มีความเป็นไป ได้มากที่จะลุ่มหลง เพลิดเพลิน มัวเมา สบาย ติด แล้วก็ประมาท พอสุขแล้ว ก็ไม่กระตือรือร้น ไม่อยากทำอะไร ทั้งที่มีอะไรรอที่จะต้องทำ ก็ปล่อย เรื่อยเฉื่อย ผัดเพี้ยน แล้วก็เลยขี้เกียจ แล้วก็กลายเป็นคนอ่อนแอ

เพราะฉะนั้น คนที่มีความสุขแล้ว ถ้าไม่มีสติ มัวเพลิน เรื่อยเปื่อยเฉื่อยชา ก็จะประมาท แล้วก็อ่อนแอ แล้วก็เสื่อม อาจจะต้องถึงกับวิบัติ หรือพินาศ ไม่ว่าจะบุคคล หมู่ชน ประเทศชาติ จนถึงอารยธรรมทั้งหลาย เข้าวงจรรนี้กันมามากมาย พอมีโทษอย่างนี้ สุขก็แย่มากๆ

แม้สมาธิที่มีสุขเป็นบรรทัดฐาน ก็มีโทษในแง่นี้ด้วย ใช้คำบาลีหน่อยว่า สมาธิเป็น*โกสัชชบักข์* คือเป็นพวกเดียวกับความขี้เกียจ (*โกสัชชะ* แปลว่า ความเกียจคร้าน, *บักข์* แปลว่า พวก หรือฝ่าย)

แต่ในเวลาเดียวกัน สมาธิก็เป็น*โพธิบักขิยะ* อยู่ใน*โพธิบักขิยธรรม* ๓๗ ประการ คือเป็นธรรมในฝ่ายแห่งการการตรัสรู้ อยู่ในข้างโพธิ คือโพธิ ความตรัสรู้นั้นก็ต้องอาศัยสมาธิ

ตรงนี้ควรจับเป็นข้อสังเกตไว้ คือ *สมาธิ* นี้ อยู่ใน “โพธิบักข์” เป็นธรรมในฝ่ายของการตรัสรู้ แต่มันก็เป็น “*โกสัชชบักข์*” เข้าพวกกับความขี้เกียจด้วย

เพราะฉะนั้น เวลาของธรรม อย่าไปมองในแง่ดีอย่างเดียว แต่ที่เสียก็มี ต้องมองไว้ด้วย แล้วก็ระวัง อย่าประมาท ถ้าปฏิบัติสมาธิใช้ไม่ถูกทาง ทำให้เกิดความเกียจคร้าน ก็เสีย

เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้ใช้สติคอยระวัง ตรวจดูไว้ ตอนนี้ได้สมาธิแล้ว มันเขวไปทางจะเกียจคร้านหรือเปล่า เฉื่อยชาใหม่ ติดใหม่ ถ้าเพลินสมาธิ ติดสุขไป ก็กลายเป็นประมาท มีโทษมาก เป็นอันว่า ต้องระวังไว้ รู้จักใช้ให้เป็น อย่าให้จมลงไปในความประมาท

ที่นี้ ความสุขก็มีหลายระดับ ทำให้ต้องแยกว่าเป็นคุณและโทษของสุขระดับไหน ความสุขที่ท่านเน้นด้านโทษมาก ก็คือ *กามสุข*

กามสุข หรือสุขอาศัยอามิส สุขจากวัตถุที่แสวงหามาเสพ ที่ได้ที่เอาเพื่อตัวเอง มีโทษมากอย่างไร จึงจำเป็นต้องเอาศีล ๕ มาคุม อันนี้คือจุดอ่อน เป็นข้อด้อยข้อเสียพื้นฐานของกามสุขนั้น คือมันเป็นเหตุของการแย่งชิงเบียดเบียนกันในสังคมมนุษย์

เนื่องจากสิ่งที่จะมาสนองให้เกิดความสมปรารถนานั้นอยู่ข้างนอก และมันก็มีไม่เพียงพอแก่ความต้องการของมนุษย์ เพราะฉะนั้นในเมื่อต่างคนต่างก็ต้องการ และทุกคนก็อยากได้ให้มากที่สุด คนก็เพ่งก็จ้องกัน ก็กลายเป็นปฏิบัติกัน ก็ขัดแย้งกัน แล้วก็แย้งชิงกัน

ตามมาด้วยการข่มเหง การใช้เล่ห์กลต่างๆ การหลอก การลวง การลักขโมย การหาพวก หาอำนาจมากดบีบกัน ฯลฯ

รวมแล้วก็คือเป็นเหตุให้เกิดการเบียดเบียนกันในสังคม ตั้งแต่ระหว่างบุคคล ไปจนถึงระหว่างประเทศ แม้กระทั่งเป็นสงครามโลก เป็นที่มาของทุกข์ภัยสารพัด แก่ปัญหาที่ไม่รู้จบสิ้น ปากร้องหาสันติภาพ มือกวัดแกว่งดาบกันไปมา นี่คือโทษประการแรกของกามสุข

การเบียดเบียนกัน ที่เป็นปัญหาก่อทุกข์ภัยแผ่ขยายออกไปภายนอกนั้น ก็มีต้นตออยู่ในใจ คือความอยากได้ไม่รู้จักพอ อันเป็นลักษณะธรรมดาสามัญของตัณหา แล้วความไม่รู้จักพอ ที่สนองไม่รู้จักอึดไม่รู้จักเต็มนั้น ก็เกิดเป็นปัญหาที่ก่อทุกข์ขึ้นมาภายในตัวเองด้วย

ตัวคนนั่นเอง ยิ่งได้มาก ก็ยิ่งอยากได้มากขึ้น ที่เคยได้ในดีศรีและปริมาณเท่านี้ เคยเป็นสุข ต่อมา ได้เท่านี้ไม่เป็นสุขแล้ว กลายเป็นชินชา ของที่เคยทำให้สุข ก็เปลี่ยนเป็นเฉย จากนั้นก็เบื่อหน่าย

พอเบื่อหน่ายแล้ว ที่เคยขาดไม่ได้ ก็กลายเป็นจำใจทน ที่เคยทำให้สุข ก็กลายเป็นทำให้ทุกข์ ความอยากก็เปลี่ยนไป กลายเป็นต้องการว่า เมื่อไรจะหาย เมื่อไรจะไปสักที นี่ก็คือทุกข์ภัยอย่างหนึ่ง

แต่ก่อนนี้ไม่มีเงินสักบาทเดียว พอหาเงินได้พันบาท ก็ดีใจ เป็นสุขเหลือล้น มีรายได้วันละพันบาท แหมมีความสุขจัง ต่อไปก็หวังใหม่อยากได้วันละแสน ผันว่าถ้าได้วันละแสนบาทนี่ ต่อไปฉันไม่เอาอะไรแล้ว แสนสบายมีความสุขเต็มที่ เกิดได้วันละแสนบาท ขึ้นมาจริงๆ ตอนแรกสุขเหลือเกิน ยินดีปรีดาสุขสันต์หรรษาเต็มที่

ถ้ามองลึกลงไปในตอนนี้ จะเห็นความคับขยายของตัณหา ที่ก่อปัญหาทำให้เกิดทุกข์จากความไม่รู้จักพอ ขึ้นมา ๒ อย่าง

หนึ่ง ก็คือ พอได้วันละแสนแล้วอย่างนี้ ถ้าวันไหนเกิดได้วันละพันบาท ที่เมื่อก่อนเคยได้แล้วมีความสุขเต็มที่นั้น คราวนี้กลายเป็นทุกข์ไปแล้วใช้ไหม ที่เคยได้แล้วเป็นสุข ก็กลายเป็นทุกข์ไปเลย

สอง ที่ว่าได้วันละแสนจะไม่เอาอะไรอีกแล้วนั้น ต่อมา ก็ชิงช้า เปื่อ แล้วก็อยากได้วันละล้าน จึงจะสุขสมใจได้ แล้วก็ขยับขึ้นเรื่อยไปไม่รู้จักจบ

นี่ก็เหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า แม้แต่เนรมิตภูเขา ให้เป็นทองคำทั้งลูก ก็ไม่พอแก่ความต้องการของบุคคลผู้เดียว เพราะความต้องการนั้นไม่รู้จบไม่รู้พอดังที่ว่ามา

เรื่องอย่างนี้ท่านเล่าไว้มากมาย ให้รู้ทันว่าความต้องการของมนุษย์นี้ไม่มีที่สิ้นสุด ความอยากได้ไม่มีที่จบสิ้น จึงทั้งเป็นเหตุของการเบียดเบียนกันก่อทุกข์ภัยข้างนอกมากขึ้น และข้างในใจของตัวเองก็ยังมีทุกข์ซับซ้อนมากขึ้น แล้วพร้อมกันนั้น ความทุกข์จากความเปื้อน่ายชินชาก็เข้ามาซ้ำอีกชั้นหนึ่งด้วย

ของเสพเต็มไปหมด สุขกลับลด ทุกข์ก็ง่าย

แล้วจากการที่ไม่รู้ลืมไม่รู้พอ เทียวเล่นไปแสวงหา วิ่งไล่ไขว่คว้าตามหาความสุขอยู่เรื่อยไปอย่างนี้ ต่อไปก็เกิดภาวะอันหนึ่งขึ้น คือกลายเป็นคนที่ “ทุกข์ง่าย สุขได้ยาก”

แต่ก่อนนี้ ย้อนหลังไปตั้งแต่เป็นเด็กเล็ก ก่อนหัดเดิน เด็กจำนวนมาก หัวเราะง่าย ยิ้มระรื่น สนุกสนานว่าเริงมาก ได้อะไรนิดหน่อย ก็สุข เห็นอะไรนิดหน่อยก็สุข

แต่พอโตขึ้นๆ กลายเป็นคนที่สุขได้ยากขึ้นๆ อย่างที่ว่า ของที่เคยได้เคยเสพแล้วเป็นสุขหนักหนา กลายเป็นชินชาเบื่อหน่าย ทำให้เฉยหรือฝันใจเป็นทุกข์ไปหมด จะต้องได้อย่างที่ปรารถนามากมาย เหลือล้น จึงจะสุขได้ แต่ก็สนองความต้องการไม่ได้สมใจ ได้แต่วิ่งไล่ไขว่คว้าตามหาความสุขอยู่เรื่อยไป ไม่ถึงสักที แล้วก็กลายเป็นคนที่สุขได้ยากขึ้นๆ ทุกที

พอเป็นคนทีสุขได้ยาก ก็จะมีภาวะตรงข้ามด้วย คือกลายเป็นที่ทุกข์ได้ง่าย

ก่อนนี้ จะไม่มี จะขาดอะไรไปบ้าง มีความไม่สะดวกบางอย่าง จะต้องทำอะไรๆ บ้าง จะต้องใช้เรี่ยวแรงกำลังบ้าง ก็ไม่เห็นเป็นไร ไม่ใช่เรื่องที่จะทุกข์

ต่อมา มั่งมีศรีสุข มีพรั่งพร้อมทุกอย่าง จะทำอะไรๆ ก็มีคนที่ทำให้ หรือสั่งเอาได้ทุกอย่าง แสนสะดวกสบาย ไม่ต้องใช้กำลัง

เนื้ออื่นใด นอกจากแค่กล้ามเนื้อ ที่นี้ก็ติดสุขติดสะดวก ชาติอะไร นิด ไม่มีอะไรหน้อย ของมาไม่ทันเดี๋ยวเดียว ไม่ได้อะไรอย่างใจ ต้องทำอะไรบางอย่าง ต้องออกแรงบ้าง ทุกอย่างคือทุกข์ไปหมด

นอกจากสุขได้ยากแล้ว ก็กลายเป็นคนที่ทุกข์ได้ง่าย แล้วก็มี ทุกข์มากมายขึ้นด้วย

อย่างนี้ก็สวนทางการพัฒนาชัดๆ นี่คือตรงข้ามกับการ พัฒนาเลยทีเดียวนะ ถ้ามนุษย์พัฒนาขึ้นมา ยิ่งเติบโตขึ้น เขาก็ต้อง เก่งขึ้นในการมีความสุขด้วย ต้องมีความสุขได้เองมากขึ้น ต้องสุข ได้ง่ายขึ้น และทุกข์ได้ยากขึ้น

คนที่ว่าพัฒนา ก็ต้องมีความสุขที่พัฒนาด้วย ต้องมีความสุข มากขึ้น เป็นคนที่สุขได้ง่ายขึ้น เป็นคนที่ทุกข์ได้ยากขึ้น ต้องเป็นคน ชนิดที่ว่า จะอยู่อย่างไร จะต้องทำอะไร ถ้าเป็นวิสัยธรรมดาของ มนุษย์ละก็ ฉันสุขได้ทั้งนั้น เป็นคนที่พูดได้ว่า ไหนนะ ใครจะมาทำ ให้ฉันทุกข์นะหรือ อย่าพยายามให้เหนื่อยเลย ไม่สำเร็จหรอก

แต่เวลานี้ ดูที่ท่าว่าจะกลับกัน มันกลายเป็นว่า คนสมัยนี้สุข ได้ยากนักหนา แต่ทุกข์ได้ง่ายผิดธรรมดา

ดูเด็กยุคไอที มีลักษณะอย่างนี้กันมาก เหตุอย่างหนึ่งเป็น เพราะว่าการเจริญทางเทคโนโลยีที่ฝรั่งพรมาสงของ ความ ต้องการในการเสพ และทำให้สะดวกสบายให้แก่นั่นเอง ทำให้คน ชินชากับการเสพง่ายและความสะดวกสบายเหล่านั้น จนกลายเป็นขาดไม่ได้ ต้องได้ต้องง่ายต้องทันใจถึงใจ ฉันจึงจะสุขได้ ถ้าไม่ ก็คือทุกข์ แล้วก็กลายเป็นคนที่ทุกข์ได้ง่าย สุขได้ยากอย่างที่ว่า

แต่สาเหตุที่แท้อยู่ที่การพัฒนาที่ไม่ถึง ไม่ทัน แล้วก็ไม่ถูกทาง ทำให้ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีนั้น แทนที่จะมาเป็นเครื่องเสริมเติมความสุข กลับกลายเป็นตัวที่มาตัดรอนความสามารถที่จะมีความสุข ทำให้มนุษย์กลายเป็นสัตว์ที่หมดสมรรถภาพในการมีความสุข

นี่คือสภาพที่มนุษย์รับมือกับเทคโนโลยีไม่ถูก ประโยชน์แท้ที่ควรจะได้จากเทคโนโลยี ก็พลาด เลยแทนที่จะได้ผลบวก กลับกลายเป็นลบไป

จะต้องเตรียมใจเตรียมปัญญาให้ดี ยิ่งมีวัตถุพร้อมพร้อม มีความง่าย มีความสะดวกสบายมาก เราก็ยิ่งต้องฝึกฝนพัฒนาคนให้เขายังมีความสามารถที่จะมีความสุข

มนุษย์นี้มีศักยภาพที่จะมีความสุข เขาจึงพัฒนาความสามารถที่จะมีความสุขนั้นได้ แต่เมื่อมนุษย์มีวิ่งเล่นหาความสุขโดยการมุ่งแต่เสพภายนอก เขาก็ทำตัวเขาเองให้สุขได้ยากขึ้น แล้วก็เลยไม่พัฒนาศักยภาพในการที่จะมีความสุข

เมื่อไม่พัฒนาความสามารถที่จะมีความสุข ก็กลายเป็นสูญเสียความสามารถที่จะมีความสุขนั้นไป จนในที่สุดเขาก็อาจจะหมดความสามารถที่จะมีความสุข

เพราะฉะนั้น อย่าลืมที่จะพัฒนาความสามารถที่จะมีความสุขอันนี้ นี่เป็นหลักสำคัญ

เมื่อเราเติบโตขึ้น มีชีวิตที่พัฒนาขึ้น เราก็ต้องมีความสามารถที่จะมีความสุขได้ง่ายขึ้น อย่างนั้นจึงจะถูกจึงจะดี

ถ้ามีฉะนั้นก็ไม่มีทางจบ ตัวเองก็หาสุขไม่จบ คือไม่พบ และทุกข์ก็ขยาย แต่สุขก็ยากขึ้น แล้วก็ต้องเบียดเบียนกันมากขึ้นๆ ทุกที เพราะฉะนั้น โลกก็ต้องเดือดร้อนอย่างนี้เรื่อยไป ไม่อาจลูถึงสันติภาพได้สักที

แต่ถ้าพัฒนาความสุขให้ถูก ก็แก้ปัญหาทุกอย่างไปในตัว ธรรมต่างๆ ทั้งหลายก็จะเข้ามาสู่การใช้ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามแห่งถูกที่ เพราะในระบบที่ถูกต้อง ธรรมทั้งหลายย่อมประสานกลมกลืนพอกันมา แล้วก็โยงถึงกัน

เป็นอันว่า กามสุขหรือสามิสสุขมีโทษมากอย่างที่ว่ามา แล้วยังเป็นเหตุให้ทำความชั่วอื่นๆ เพราะต้องการกามสุขในระบบเงื่อนไข ขยายเขตแดนของการทำความชั่วความทุจริตทั้งหลายกว้างขวางออกไป ดังได้พูดมาแล้ว ก็ขอให้นำมาโยงกับเรื่องตอนนี้ด้วย

นั่นคือเรื่องของตัณหาในระบบเงื่อนไข ที่คนมุ่งให้ได้สิ่งที่ตนต้องการ โดยหลีกเลี่ยงหรือไม่เต็มใจทำเหตุปัจจัยที่ตรงไปตรงมา ในกระบวนการของธรรมชาติ เราจึงจะต้องพัฒนาคนด้วยการพัฒนาความต้องการ ให้เขาเข้ามาในระบบที่กฏมนุษยไปเชื่อมต่อ อนุกฎธรรมชาติด้วยฉันทะให้ได้

ตรงนี้ก็เป็นอย่างนั้นว่า เรื่องคุณและโทษของสุข เอาแค่นี้ก่อน พอให้เห็นแนวทาง จุดสำคัญที่อย่างน้อยขอให้ได้ คือระวังว่าสุขแล้ว ต้องไม่ประมาท แล้วก็อย่าอ่อนแอ

สุขง่าย ทุกข์ได้ยาก เตรียมฝึกไว้

ได้บอกแล้วว่า ความสุขประเภทแรก คือ ความสุขจากการเสพ ความสุขอิงอามิส หรือ *กามสุข* นั้น เป็นเรื่องใหญ่ที่สุดของโลก มนุษย์ ต้องระวังที่จะจัดการให้ดี เพราะเป็นความสุขแบบแย่งกัน จึงต้องรู้จักควบคุม

ดังที่ตรัสศีล ๕ ไว้ ก็เพื่อมาคุมเรื่องการหา และการเสพวัตถุ ให้อยู่ในขอบเขต จะหาจะเสพกันแค่ไหน จะแย่งจะแย่งชิงกันไป ก็อย่าให้ถึงกับเดือดร้อนนักหนา เบียดเบียนกันเหลือเกินจนโลกลูก เป็นไฟ

เมื่อมนุษย์อยู่ในศีล ๕ ก็พออยู่กันไปได้ แต่ไม่เป็นหลัก ประกันว่าจะมีความสุขอะไรได้มาก ถ้าจะให้ชีวิตและสังคมดีขึ้น ก็ต้องพัฒนากันไป ท่านจึงบอกศีล ๘ ให้เอามาฝึกตนเพิ่มขึ้น

หลักการของศีล ๘ นั้น ก็คือว่า หลังจากเราปล่อยตัว หา ความสุขจากการพึงพาวัตถุเสพมา ๗ หรือ ๘ วันแล้ว ก็ขอพักเสีย วันหนึ่ง มาอยู่ง่ายๆ อาศัยวัตถุ หรือของเสพน้อยๆ และเอาเวลาที่ จะบำรุงบำเรอตัวเองนั้นไปทำประโยชน์อย่างอื่น โดยให้เป็นวัน รักษาศีล ๘ วันหนึ่ง ตามหลักที่เรียกว่าถืออุโบสถ ในวันขึ้น ๘ และ ๑๕ ค่ำ แรม ๘ และ ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ รวมเป็นเดือนละแค่ ๔ วัน

ศีล ๕ มุ่งที่จะไม่เบียดเบียนคนอื่นทั้งนั้น ศีล ๘ ก็เพียง เปลี่ยนข้อ ๓ ของศีล ๕ เป็นวันเมถุน แล้วก็เพิ่มมาอีก ๓ ข้อ โดย

ข้อที่เปลี่ยนและเพิ่มเข้ามานี้ ไม่เกี่ยวกับคนอื่นเลย เป็นเรื่องของตัวเองทั้งนั้น คือ

ข้อ ๖ เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือ เที่ยงไปแล้วไม่กิน ไม่ต้องมัวบำเรอลิ้น

ข้อ ๗ เว้นจากการร้อง รำ ดนตรี ดูฟังการละเล่นต่างๆ ที่เป็นการหาความสุขด้วยการบำเรอตา บำเรอหู แล้วก็

ข้อ ๘ เว้นจากการเสพสุขบำเรอสัมผัสกาย ด้วยการนอนฟูกฟู หูหრა หนานุ่ม

นี่คือ ใน ๘ วัน ก็เอาเป็นวันฝึกตัวเองเสียวันหนึ่ง เป็นวิธีการง่ายๆ ในการทำตัวให้สุขได้ง่าย และรักษาอิสรภาพในการมีความสุขไว้

ฝึกอย่างไร? คือ คนเราก็คหาความสุขจากสิ่งเหล่านี้ เป็นเรื่องส่วนตัวตามปรารถนา แต่ท่านบอกว่า อันนี้เป็นเรื่องส่วนตัวของคุณก็จริง แต่ถ้าไม่ระวัง ความสุขของคุณจะไปขึ้นต่อสิ่งเหล่านี้ จะมีแต่ความสุขแบบพึ่งพา แล้วพึ่งพาเท่าไรก็ไม่พอ ก็ยิ่งหามาเสพมาครอบครอง จนเป็นเหตุให้แย่งชิงเบียดเบียนกันอย่างที่ว่าแล้ว เพราะฉะนั้น ให้ฝึกตัวไว้ รักษาอิสรภาพไว้

เราเคยตามใจตัวเอง หรือค่อนข้างตามใจตัวเอง บำเรอลิ้นด้วยอาหาร หาความสุขจากการเสพรสอร่อยมา ๗ วัน พอวันที่ ๘ ก็ฝึกตัวด้วยศีลข้อ ๖ ลองดูว่าชีวิตจะอยู่ดีมีความสุขได้โดยไม่ต้องขึ้นกับอาหารที่ตามใจลิ้นได้ไหม

หมายความว่า เคยกินเอารสอร่อยเป็นหลักมาเรื่อย คราวนี้เปลี่ยนเป็นกินเพื่อสุขภาพ เอาคุณภาพชีวิตเป็นหลักบ้าง เอาแค่อาหารพอหล่อเลี้ยงร่างกาย ไม่ตามใจฉัน

ในทางตาทางหู ก็เช่นเดียวกัน เคยต้องคอยดูคอยฟังเรื่อง บำเรอตา บำเรอหู มา ๗ วันแล้ว ถึงวันที่ ๘ ก็เอาศีลข้อ ๗ มาฝึก ไม่ต้องตามใจฉัน งดเสียบ้าง เอาเวลาที่จะตามใจคอยบำเรอ ตา หู นั้น ไปใช้ทางอื่น เช่น ไปพัฒนาจิตใจ หรือไปบำเพ็ญประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ ไปทำความดีสร้างสรรค์ชีวิตและสังคม ทำการทำงาน อติเรกที่เป็นประโยชน์

เคยนอนตามใจตนเอง ต้องใช้ที่นอนฟูกฟู หูหრა พอวันที่ ๘ ก็รักษาศีลข้อที่ ๘ นอนพื้น นอนเสื่อ สักวัน ลองดูซิว่าเราจะอยู่สุขสบาย โดยไม่ต้องเอาความสุขไปฝากไว้กับสิ่งเหล่านี้ จะมีชีวิตที่ดีได้ไหม

ด้วยวิธีนี้ เท่ากับเราละวางไว้ ไม่ปล่อยตัวให้ความสุขของเรา ต้องพึ่งพาวัตถุเสพ ขึ้นต่อกามอาภิสมากเกินไป เราจะรักษาอิสรภาพไว้ได้ และไม่ตกลงไปในกระแสของความหมกมุ่นในการเสพ วัตถุเสพกามจนกลายเป็นมนุษย์ที่ทุกข์ง่าย สุขได้ยาก

การฝึกตัวอย่างนี้ จะทำให้เราเป็นคนสุขง่าย ทุกข์ได้ยาก เดินหน้าไปในการมีความสุขที่เป็นอิสระ ที่ไม่ต้องพึ่งพาวัตถุมากเกินไป แล้วก็เข้มแข็ง ไม่สูญเสียความสามารถในการมีความสุข

แล้วที่สำคัญ มันเข้าทางของการพัฒนาความสุข เป็นจุดเชื่อม ต่อที่จะก้าวขึ้นไปสู่การพัฒนาจิตใจและพัฒนาปัญญาที่สูงขึ้นไป

ตอนนี้ เราอาจจะพิสูจน์ว่าเรายังมีอิสรภาพ ยังเป็นอิสระในการมีความสุข ยังมีความสุขโดยไม่ต้องขึ้นต่อของเสพมากนักหรือไม่ วิธีที่พิสูจน์ง่าย ๆ ก็มาดูคน ๒-๓ พวก ต่อไปนี้

คนจำนวนมากปล่อยตัวไปเรื่อยๆ กับการหาความสุขด้วยการกินเสพ ต้องกินอาหารอร่อย ดูฟังสิ่งบำเรอตา บำเรอหู ดูการละเล่นให้สนุก อยู่กับทีวี นอนฟูกหนานุ่ม และหาสิ่งเหล่านี้ให้มากขึ้น เสพให้มากขึ้น มีของเสพที่ตีพิเศษยิ่งขึ้น

ไปๆ มาๆ ชีวิตและความสุขของเขาต้องขึ้นต่อกามวัตถุสิ่งเสพไปหมด ขาดมันไม่ได้ ชีวิตอยู่ดีลำพังตนเองมีความสุขไม่ได้ เพราะสิ่งเสพสิ่งบำเรอนั้นเป็นทางมาทางเดียวของความสุขของเขา

พวกที่เข้าทางนี้ บางคนจะไปถึงจุดที่ว่า ความสุขของเขาต้องขึ้นต่อสิ่งเสพวัตถุบำเรออย่างสิ้นเชิง จะต้องมีมัน ขาดมันไม่ได้ ถ้าไม่มีเขาจะทรมานทรมาย เหมือนกับบอกว่า “ฉันต้องมีมัน ถ้าไม่มีมัน ฉันอยู่ไม่ได้ ฉันต้องตายแน่ๆ” ถ้าถึงขนาดนี้ ก็แสดงว่าเขาสูญเสียอิสรภาพไปหมดสิ้นแล้ว

แต่คนที่ฝึกตัวตามหลักถืออุโบสถ รักษาศีล ๘ นี้ จะอยู่อย่างสุขง่ายขึ้น ค่อยๆ เป็นอิสระจากเครื่องบำเรอทั้งหลาย มีความสุขที่ไม่ต้องพึ่งพาได้มากขึ้น จึงไม่สูญเสียอิสรภาพ

เวลาพูดถึงสิ่งบำเรอความสุขเหล่านั้น เขาจะบอกว่า “มีก็ดี ไม่มีก็ได้” มีก็ดี ฉันก็สบาย แต่ไม่มีมัน ฉันก็อยู่ได้นะ นอนเสื่อนอนกระดาน ฉันก็นอนได้ เป็นอิสระคล่องตัวดี แล้วغمไม่เป็นโรคปวดหลังอีกด้วย

(บางคนนอนฟูกไปนานๆ เป็นโรคปวดหลัง ไม่ได้ฝึกตัวเอง จนต้องถูกหมอบังคับ หมอบอกว่า “ต่อไปนี่ คุณต้องนอนพื้น นอนเสื่อ นอนกระดาน จะได้ไม่ปวดหลัง” อย่างนี้เป็นต้น)

เอาละ เป็นอันว่าเราก็รักษาอิสรภาพไว้ได้ เราสามารถพูดได้ว่า “มีก็ได้ ไม่มีก็ได้” ถ้าพูดหรือคิดอย่างนี้ได้ ก็แสดงว่ายังมีอิสรภาพ

ทีนี้ ต่อมาเราเก่งขึ้นไปอีก ก็จะมีมองเห็นและรู้สึกถึงสิ่งบำรุงบำเรอฟุ่มเฟือยหรูหราเหล่านั้นกะกะ เกินจำเป็น

ต่อมาเราจะพูดว่า “มีก็ได้ ไม่มีก็ได้” หรือยิ่งกว่านั้นว่า “มีก็ได้ ไม่มีก็ได้” มีฉันก็ไม่ว่า แต่ถ้าไม่มีก็ได้ ฉันจะได้เป็นอิสระ คล่องตัวดี

เราฝึกตัวไปแม้แต่ในขั้นต้น เราก็จะมีชีวิตที่คล่องตัวขึ้นมาก ซึ่งทำให้เราทั้งสามารถใช้เวลาให้เป็นประโยชน์มากขึ้น และสามารถมีความสุขได้ง่ายขึ้นด้วย สิ่งเหล่านั้นจะมีคุณค่าพอดีของมันคือบริบูรณ์ในตัว ไม่ใช่ว่าจะต้องเพิ่มปริมาณขึ้นทุกที โดยมีสุขเพียงเท่าเดิม

เราจะกลายเป็นคนที่ว่า ฉันอยู่โดยลำพังเอง ฉันก็สุขได้ แต่มีสิ่งเหล่านี้มา ก็ทำให้ฉันมีความสุขมากขึ้น

ให้สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงสิ่งเสริมสุข แต่อย่าให้มันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสุขของเรา ถ้าสิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสุขของเรา ก็แสดงว่าเราหมดอิสรภาพแล้ว เราต้องเป็นคนมีสุขได้ในตัวเอง แล้วสิ่งเหล่านั้นมาเสริมความสุขของเรา

แล้วท่านก็แนะนำไว้ด้วยว่า เมื่อรักษาอุโบสถ ก็ให้เอาเวลาที่ได้จากมารงดเสฟไปทำพวกอนวัชชกรรม คือ พอเราไม่ยุ่งกับการหาเสฟบำรุงบำเรอตัว เราก็ได้เวลาเพิ่มขึ้นมาเฉยๆ อีกเยอะ

ที่นี้ก็เอาเวลานั้นไปจัดใช้ให้เป็นประโยชน์ คั่นคว้าหาความรู้ อ่านหนังสือธรรม หรือเรื่องที่ดีๆ ไปให้ความรู้แก่เด็ก ร่วมกิจกรรม สร้างสรรค์ เจริญภาวนา หรือไปบำเพ็ญประโยชน์ เช่น ไปเลี้ยงเด็ก กำพรวิน ไปเยี่ยมผู้เฒ่าชรา

นี่เป็นการพัฒนาขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง ใครทำได้ ก็ลองดูนะ รักษาศีล ๘ เพียง ๘ วันครั้งเดียว ไม่ยากหรอก แต่คุณค่าเหลือคัม เพราะทำให้รักษาอิสรภาพของชีวิตไว้ได้ และทำให้เป็นคนสุขง่าย ด้วยวัตถุน้อย แถมยังดีต่อสุขภาพ ส่งเสริมคุณภาพชีวิต ทำให้ใช้เวลาอย่างเป็นประโยชน์มากขึ้นอีกด้วย

ทุกข์มีคุณได้ ใช้เป็น ก็มีประโยชน์

ตอนนี้ก็มาถึงทุกข์ ทุกข์นั้น เราไม่ชอบ เพราะมันบีบคั้น ทำให้อึดอัด ติดขัด บีบคั้น คับข้อง นี่คือความหมายของทุกข์

เป็นธรรมดาที่ว่า คนเจอทุกข์ ย่อมไม่ชอบใจ แต่คนมี**โยนิโสมนสิการ**สามารถเอาประโยชน์จากทุกข์ได้ ทำได้อย่างไร

บอกแล้วว่า ทุกข์เป็นสภาพบีบคั้น เมื่อมันบีบคั้น คนก็อึดอัด ขัดข้อง จึงทำให้เขาดิ้นรนเพื่อให้หลุดให้พ้นไป ถ้าเขารู้จักดิ้น นอกจากมีความเป็นไปได้มากกว่าเขาจะหลุดพ้นไปได้แล้ว การดิ้นรนนั้นก็จะทำให้เขาเข้มแข็ง ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ในการดิ้นรนหาทางนั้น มีการพัฒนาขึ้นไปในด้านต่างๆ มากทีเดียว

ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า มนุษย์ที่มีจิตมีใจ รู้จักคิดได้นี้ ถ้าวางจิตใจถูกต้องและคิดถูกทาง ก็ดีไป แต่ถ้าวางจิตใจผิด และคิดเขวไป นอกจากไม่หลุดพ้นแล้ว ยังจะซ้ำเติมตัวเองอีกด้วย

ยกตัวอย่าง คนเกิดมาจนชั้นแค้น หรือตกทุกข์ได้ยาก ถ้าวางจิตใจไม่ถูกต้อง และไม่รู้จักคิด มัวนั่งจับเจ้าเศร้าใจทอดอาลัยอยู่ ก็คือเอาทุกข์นั้นมาทรมานตัวเอง ก็ยิ่งจมลงไป

ที่นี้ ถ้าคนนั้นวางใจถูก และดิ้นรนเพียรพยายามแก้ปัญหา รู้จักคิดหาทาง ก็สามารถผ่านพ้นทุกข์นั้นไป และอาจจะประสบความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ก็ได้

การดิ้นรนให้พ้นจากทุกข์ที่บีบคั้นนี้ บางทีถึงกับเป็นระบบของสังคมก็มี

เอาง่ายๆ ก็ได้แก่ระบบแข่งขันของสังคมตะวันตก ที่กำลังแผ่ขยายไปครอบงำโลกทั้งหมด เป็นโลกาภิวัตน์นี้แหละ

ระบบแข่งขัน ก็คือเอาทุกข์มาบีบ ทำให้คนต้องดิ้น และระบบแข่งขันนี้ช้อนไว้กับระบบตัวใครตัวมัน คือปัจเจกชนนิยมอย่างเข้ม เมื่อดิ้นรนไป ก็หวังพึ่งใครไม่ได้ด้วย ทำให้มุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวและใช้พลังเต็มที่ จึงทำให้คนเข้มแข็ง และต้องเร่งรัดขวานขวายกระตือรือร้นตลอดเวลา

นี่ก็คือทำให้ต้องตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และได้ผลคือเจริญก้าวหน้าสมหมาย แต่จะเป็นความเจริญที่พึงปรารถนาแค่ไหน และการดิ้นรนแบบนี้มีข้อดีข้อเสียอย่างไร ก็ไว้ค่อยว่ากันอีกที

อย่างไรก็ตาม ความไม่ประมาทที่เกิดจากถูกบีบคั้นในระบบแข่งขันทำให้ต้องกระตือรือร้นดิ้นรนกันนี้ ยังเป็นเพียงความไม่ประมาทเทียม เป็นเรื่องภาวะดิ้นรนจากความบีบกดที่มาถึงจิตใจเท่านั้น ไม่ใช่ความไม่ประมาทที่เกิดจากปัญญา จึงพองพมปัญหาเอาไว้มากมาย ทั้งทางจิตใจ เช่นความเครียด และทางสังคม ที่ขาดความสัมพันธ์เชิงน้ำใจ เป็นต้น เป็นเรื่องที่ยังต้องแก้ปัญหากันอย่างหนักต่อไป

แต่เอาเถิด มนุษย์ที่ไม่ประมาท ถึงอย่างไรก็ยิ่งดีกว่ามนุษย์ที่จมอยู่กับความลุ่มหลงมัวเมา

บางทีผู้นำสังคมก็ต้องใช้ หรือแม้แต่สร้างความปลอดภัยไม่ประมาท เทียมนี้ขึ้น เพื่อให้คนลุกขึ้นมากระตือรือร้นชวนขวายบ้าง ดีกว่าจะ ปล່อยให้จมอยู่ในความประมาทจับเจ่านอนคุดคู้ไม่รู้จักคิดจะไป ไหนหรือจะทำอะไร

เป็นอันว่า เราจะต้องให้คนรู้จักใช้ประโยชน์จากความทุกข์ คือเมื่อทุกข์บีบคั้นให้ตื่นนอนชวนขวาย ก็ทำให้เกิดความเข้มแข็ง แล้วการที่เรามีทุกข์ ก็คือเกิดปัญหา ซึ่งทำให้เราหาทางแก้ไข

เมื่อพยายามแก้ไขปัญหา เราก็จะได้พัฒนาตัวเอง ด้านที่ หนึ่งซึ่งเป็นหัวใจ ก็คือได้พัฒนาปัญญา กว่าที่จะแก้ปัญหาได้เสร็จ ผ่านลุล่วงไป เราก็ได้ปัญญามากมาย

พร้อมกันนั้นก็พัฒนาทั้งด้านกาย ด้านวาจา และด้านจิต ใจ เช่น พฤติกรรมก็คล่องขึ้น จิตใจก็เข้มแข็ง มีสติ มีสมาธิดีขึ้น เป็นต้น สารพัด อะไรต่ออะไรก็มากขึ้นใหญ่

เพราะฉะนั้น ทุกข์จึงใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ และเราก็จะต้อง เอาประโยชน์จากทุกข์ให้ได้ นี่แหละ ท่านจึงให้หลักว่า คนมี ปัญญา แม้เจอปัญหาประสบทุกข์ ก็สามารถมีความสุขได้ ถึงแม้ อยู่ท่ามกลางทุกข์ ก็ต้องรู้จักมีความสุขได้ด้วย

เป็นอันว่า เอาประโยชน์จากทุกข์ให้ได้ ทุกข์ก็จะมีทางเป็น คุณ ดังว่ามานี้

ปฏิบัติถูก มีแต่สุข ทุกข์ไม่มี

ในเรื่องความสุขและความทุกข์นี้ มีข้อสำคัญที่เป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติโดยตรง และพระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้เองด้วย นั่นคือ วิธีปฏิบัติต่อความสุข ซึ่งก็รวมวิธีปฏิบัติต่อความทุกข์ไว้ด้วยในตัว

วิธีปฏิบัติต่อความสุขนี้ ขอว่าไปตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ อยู่ในพระสูตรชื่อว่าเทวทหสูตร มี ๔ ข้อง่ายๆ คือ

๑. ไม่เอาทุกข์ทัບถมตณที่ไม่เป็นทุกข์
๒. ไม่ละทิ้งสุขที่ชอบธรรม
๓. แม้นในสุขที่ชอบธรรมนั้น ก็ไม่หมกมุ่นสยบ
๔. เพียรทำเหตุแห่งทุกข์ให้หมดสิ้นไป

(โดยนัยว่า เพียรปฏิบัติเพื่อเข้าถึงสุขที่สูงขึ้นไปจนสูงสุด)

ในข้อ ๑ *ไม่เอาทุกข์ทับถมตณที่ไม่เป็นทุกข์* จะเห็นว่า คนเรานี้ชอบเอาทุกข์มาทับถมตณ คือ ตัวเองอยู่ดีๆ ไม่ได้เป็นทุกข์อะไร แต่ชอบหาทุกข์มาใส่ตัว ตัวอย่างง่ายๆ ได้แก่ คนกินเหล้าเมายา เสพยาเสพติด ตัวเองก็อยู่สบายๆ กลับไปเอาสิ่งเหล่านั้นที่รู้กันอยู่ชัดๆ ว่ามีโทษมาก ตั้งแต่เป็นอันตรายต่อร่างกาย แต่ทั้งที่รู้อย่างนี้ ก็เอามาใส่ตัวเองให้เกิดทุกข์เกิดปัญหาลึ้นมา

ลึกเข้าไป ทางจิตใจ บางคนก็เที่ยวเก็บอารมณ์อะไรต่างๆ ที่กระทบกระทั่งนิดๆ หน่อยๆ ทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ได้เห็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ ได้เห็นคนนั้นคนนี้ เขาทำอันนั้นอันนี้ ได้ยินเขาว่าอย่างนั้นอย่าง

นี้ ก็รับเข้ามาเก็บเอาไว้ เป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ผ่านไปแล้ว แต่พอมีเวลาไปนั่งเงี่ยๆ ก็ยกเอามาคิด เอามาปรุงแต่งในใจ ทำให้ใจเศร้าหมอง ชุ่มมัว ไม่สบายใจ ก็กลายเป็นทุกข์ อย่างนี้ก็เป็นภาระเอาทุกข์มาทับถมตนอย่างหนึ่ง

ทางพระท่านก็สอนว่า พวกเราที่ยังอยู่กับชีวิตในระดับชาวบ้านอย่างนี้ ถ้าจะปรุงแต่งก็ไม่ว่า แต่ปรุงแต่งให้ดีนะ อย่าไปปรุงแต่งไม่ดี ถ้าปรุงแต่งไม่ดี ท่านเรียกว่า**อุปญญาภิสังขาร** ได้แก่ปรุงแต่งเรื่องร้ายๆ เรื่องบาปอกุศล เป็นเรื่องโลกะ โทสะ โมหะ ก็กลายเป็นปรุงแต่งทุกข์

ท่านก็ให้เปลี่ยนใหม่ ให้มีสติมากขึ้นมายั้ง อันที่ไม่ดีก็ให้หยุดไปเลย แล้วก็ปรุงแต่งดีๆ ให้เป็น**อุปญญาภิสังขาร** ให้เป็นเรื่องบุญเรื่องกุศล ปรุงแต่งจิตใจอย่างน้อยให้มีปราโมทย์ ต่อไปปีติ บัณฑิตก็เข้าทางดีไปเรื่อยๆ อย่างนี้ก็จะแก้ปัญหาได้ และเดินหน้าไปในทางของความสุข

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าตรัสถึงพวกนิครนถ์ที่บำเพ็ญตบะ คนพวกนี้เอาทุกข์มาทับถมตนซัดๆ เวลาโกนผม เขาก็ไม่โกน แต่เขาเอาแหวนมาถอนผมที่ละเส้นๆ จนหมดศีรษะ หรือเตี้ยเขามีสี่ๆ ก็ทรมานตัวเอง เอาตะปูไปตอกๆ แล้วก็นอนบนตะปู หรือนอนบนหนาม แล้วก็อดข้าวอดน้ำ เวลาหนาวก็ไปยืนแช่ตัวในแม่น้ำ เวลาร้อนก็มายืนตากที่กลางแดด อย่างนี้เป็นต้น

การบำเพ็ญตบะเหล่านี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นการเอาทุกข์มาทับถมตนที่ไม่ได้เป็นทุกข์

นี่ยกอดีตมาให้ฟัง ก็เทียบเคียงเอา สำหรับยุคปัจจุบัน ก็นึกตัวอย่างเอาเอง ตามหลักที่ว่าไม่เอาทุกข์ทับถมตนที่ไม่ได้เป็นทุกข์นี้

ในข้อ ๒ **ไม่ละทิ้งสุขที่ชอบธรรม** ความสุขที่ชอบธรรม ก็มีทั่วไป อย่างชาวบ้านที่ประกอบกิจการงานอาชีพสุจริต ได้เงินทองมา ก็ใช้จ่ายบริโภค เลี้ยงดูครอบครัว และผู้คนที่ตนรับผิดชอบ ตามหลักความสุขของชาวบ้าน (คิหิสุข) ๔ อย่าง ว่าสุขจากการมีทรัพย์ สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ สุขจากความไม่เป็นหนี้ และสุขจากประกอบกิจการงานที่ปราศจากโทษ จากกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมที่สุจริต ความสุขที่ไม่มีการเบียดเบียนใคร เป็นต้น ถ้าเป็นสุขที่ชอบธรรมอย่างนี้ ท่านไม่ให้ละเลยทอดทิ้ง

ความสุขที่ชอบธรรมมีเยอะแยะ จะพูดตามหลักโน่น หลักนี้ ได้มากมาย อย่างที่ผ่านมาแล้ว ก็มีสุขได้ทั้งนั้น จะเอาสุขจากทาน ศีล ภาวนา ก็ได้ ซึ่งขึ้นไปโน่น ถึงสุขในการเจริญสมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา หรือจะเอาสุขจากชุดเมตตากฎณา หรือชุดสังคหวัตถุ ฯลฯ ได้ทั้งนั้น คงไม่ต้องอธิบายอีกแล้ว

รวมความก็คือ สุขที่ชอบธรรมเหล่านี้ ไม่ต้องไปรังเกียจมัน ไม่ต้องไปละทิ้ง (พวกลัทธิบาเพ็ญตบะ เขามุ่งทรมาณตน เขาก็หลีกเลี่ยงความสุข)

ต่อไปข้อที่ ๓ **แม้ในสุขที่ชอบธรรมนั้น ก็ไม่หมกมุ่น ไม่สยบ** ข้อนี้สำคัญมาก เป็นการพัฒนาก้าวไกล เพราะสุขที่ชอบธรรมไม่ละทิ้ง เราก็มีความสุขอย่างนั้นได้ นั่นก็ดีแล้ว แต่ปัญหาในเรื่องความสุขก็อย่างที่ว้ามาแล้ว คือเรื่องความติด ความหลงเพลิน หมกมุ่น

ที่จะทำให้ชี้แจง ทำให้ประมาท แล้วก็ทำให้เสื่อมได้ ใครผ่านจุดนี้ไปได้ ก็แสดงว่าได้พัฒนาในขั้นสำคัญ

เป็นอันว่า แม้ในสุขที่ชอบธรรม ก็ไม่สยบ ไม่หลงติด ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น เมื่อปฏิบัติได้ถูกต้องในขั้นนี้ ก็จะเป็นการพัฒนาที่สำคัญ คือ ความสุขไม่ครอบงำเราได้

หนึ่ง ไม่ทำให้เราตกลงไปในความประมาท ความสุขไม่กลายเป็นโทษ

สอง ไม่ทำให้เราสูญเสียอิสรภาพ เราไม่ตกเป็นทาสของความทุกข์ ยังคงเป็นอิสระอยู่ได้

สาม เปิดโอกาสให้การพัฒนาความสุขเดินหน้าก้าวต่อสูงขึ้น

สุดท้าย ข้อ ๔ เพียรกำจัดเหตุแห่งทุกข์ให้หมดสิ้นไป เป็นขั้นที่ไปถึงความสุขที่สมบูรณ์เด็ดขาด หมายความว่า ตราบใด เหตุแห่งทุกข์ยังมีอยู่ ยังเหลืออยู่ ทุกข์ยังมีเชื้ออยู่ ก็ยังไม่จบสิ้น ทุกข์ก็ยังคงเกิดขึ้นอีกได้ ยังมีทุกข์แฝงอยู่ ก็เป็นความสุขที่ยังไม่สมบูรณ์ จึงต้องกำจัดเหตุแห่งทุกข์ให้หมดสิ้นไป

จากข้อนี้ จะช่วยให้เราเข้าใจว่า ทำไมท่านจึงใช้คำว่าดับทุกข์ เพราะเป็นคำที่ชี้ชัด

ถ้าบอกว่าพัฒนาความสุข นั่นก็ดี ก็พัฒนาก้าวหน้ากันไป แต่อย่างที่บอกแล้ว คือเป็นแบบปลายเปิด ไม่รู้จุดหมายที่เสร็จสิ้นสมบูรณ์ชัดเจนไป

นี่ท่านบอกผ่านมาทั้งเชิงลบเชิงบวกแล้ว ในที่สุด จะเสร็จสิ้น สมบูรณ์ ก็ต้องปิดรายการด้วยคำเชิงลบ ให้เด็ดขาดว่าทุกข์ไม่เหลือแล้ว มีแต่สุขอย่างเดียว เต็มเปี่ยม สมบูรณ์

อย่างไรก็ตาม คำที่บอกว่า “เพียรกำจัด...” ก็บอกอยู่ในตัวว่า การกำจัดเหตุแห่งทุกข์นั้นก้าวไปกับความเพียร เหตุแห่งทุกข์มิใช่ว่าจะต้องหมดไปบับ เช่น ทำให้ โลภะ โทสะ โมหะ ลดน้อยลงไป ตัณหา มานะ ทิฏฐิ เบบางลงไป ซึ่งก็จะดำเนินไปด้วยการปฏิบัติตามมรรค มีการเจริญศีล สมาธิ ปัญญา บรรเทากิเลสทั้งหลาย ลดอวิชชาลงไป นี่ก็คือทำความสุขให้เพิ่มขึ้นๆ

เพราะฉะนั้น ข้อ ๔ นี้พูดอีกจำนวนหนึ่ง ก็คือการพัฒนาความสุขนั่นเอง แต่เพื่อให้ชัดเจน ก็บอกกำกับไว้ด้วยว่า พัฒนาจนสูงสุด หรือจนสมบูรณ์ จึงได้ใสในวงเล็บไว้ด้วยว่า “โดยนัยว่า เพียรปฏิบัติเพื่อเข้าถึงสุขที่สูงขึ้นไปจนสูงสุด” ก็คือพัฒนาจนถึงความสุขที่สมบูรณ์นั่นเอง

ทั้งนี้ จะทำสำเร็จอย่างนั้นได้ ก็ต้องรับกันกับข้อ ๓ ที่ว่า แม้ในสุขที่ชอบธรรม ก็ไม่หมกมุ่นสยบ ไม่มัวติดแล้วประมาท จมหยุด ปล่อยตัวอยู่แค่นั้น หรือเถลไถลออกไป พอข้อ ๓ เปิดโอกาสให้ ความเพียรก็พาขึ้นมาข้อ ๔ ต่อไป เป็นอันจบกระบวนการ

นี่ก็คือวิธีปฏิบัติต่อความสุข ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้แล้ว

ที่นี้ เรื่องการปฏิบัติต่อความสุขนี้ เราก็อาจจะนำมาพูดง่ายๆ โดยจับเอาจุดที่เด่นในการใช้ประโยชน์ของเรา อาจจะเรียกว่าเป็นจุดเน้นในการปฏิบัติ เป็น ๓ อย่าง คือ

หนึ่ง ไม่ประมาท ข้อนี้อำหรับคนทั่วไป ระวังขึ้นมาตั้งเป็นหลักจำเพื่อเตือนใจให้มีสติไว้แต่ต้น เพราะความสุขนี้ชวนให้เพลินเพลิน หลงไหล แล้วก็ผิดเพี้ยน เจื้อยซา เกียจคร้าน ประมาท อย่างที่ว่าแล้ว จึงต้องระวังไม่ให้เกิดความประมาท

ดูสิ คนสำคัญ วงศ์ตระกูล สังคม ประเทศชาติ จนถึงอารยธรรมใหญ่ๆ ที่ประสบความสำเร็จรุ่งเรืองขึ้นมาแทบทุกราย พอเจริญอกงามถึงจุดหนึ่งแล้ว ก็มักลุ่มหลง มัวเมา แล้วก็ถึงจุดจบล่มสลายพินาศหายไป เรื่องราวมากมายในประวัติศาสตร์บอกให้เรารู้เท่าทันไว้อย่างนี้

ในครอบครัวนี้แหละสำคัญนัก คุณพ่อคุณแม่ต้องไม่ประมาท แม้แต่เมตตาที่แสนดี พอมีมากเกินไป ดีแต่เอาอกเอาใจได้แต่โอ้อวด บำรุงบำเรอลูกเป็นการใหญ่ จนมากเกินไป ไม่รู้จักเอาอุเบกขาเข้ามาดูเลย ไปๆ มาๆ ลูกอ่อนแอ ประมาท ไม่พัฒนา เผชิญชีวิตไม่ได้ ไปแต่ในทางหลงมัวเมา แล้วครอบครัวนั้นก็เสื่อมลง วงศ์ตระกูลเสียหาย

ถึงแม้แต่ละคนก็เหมือนกัน ตอนแรกมีความเพียรพยายามสร้างเนื้อสร้างตัวมาอย่างดี แต่พอมั่งคั่งเปรมปรีดีมีสุขเต็มที่ ทีนี้ก็หลงมัวเมา ประมาท แล้วก็ตกลงไปในทางแห่งความเสื่อม

เป็นอันว่า หนึ่ง ในความสุขนั้น ระวังไว้ อย่าได้ประมาท

สอง ใช้เป็นโอกาส เมื่อก็บอกแล้วว่า ยามมีทุกข์ เราถูกบีบคั้น อึดอัด ขัดข้อง จะทำอะไรก็ยากไปหมด ต้องใช้ความเพียรมาก แต่นั่นก็ดีไปอย่างหนึ่ง เพราะเมื่อมันติดขัด มันยาก เราก็ยิ่งเพียรพยายามมาก เราก็เลยได้เรียนรู้ ได้ฝึก ได้หัด ได้พัฒนาตนมาก พอ

ทำให้เหมาะ กลายเป็นเจริญอกงาม มีความสำเร็จกันใหญ่

ทีนี้ ความสุขล่ะ ดียังไง สุขนั้นชื่อมันบอกอยู่แล้ว คือแปลว่าคล่อง ว่าสะดวก ว่าง่าย นี่ก็ดีไปอีกแง่หนึ่ง คือเมื่อมันสะดวก มันคล่อง มันง่าย จะทำอะไร หรือมีอะไรจะต้องทำ ก็รีบทำเสียสิ นี่ละคือ เมื่อความสุขมา ก็ใช้มันเป็นโอกาส

เพราะฉะนั้น พอมีความสุขขึ้นมา ก็ต้องรีบใช้มันเป็นโอกาส มันคล่องมันสะดวกมันง่าย จะทำอะไรก็ทำซะ แทนที่จะถูกสุขล่อไปตกหลุมแห่งความลุ่มหลงให้มัวเพลินผิดเพี้ยนประมาท เรามีปัญญาเข้มแข็งไปในทางตรงข้าม กลับใช้ความสุขเป็นโอกาส ทีนี้ก็ดีกันใหญ่ ยิ่งเจริญอกงามพัฒนา ยิ่งขึ้นไป

ถ้าเป็นคนพัฒนาอย่างนี้ ไม่ว่าจะสุขหรือทุกข์มา ฉันเอาประโยชน์ได้ทั้งนั้น และที่ชื่อว่าการปฏิบัติธรรมก็คือต้องทำได้อย่างนี้ นี่ก็คืออยู่ในหลักโยนิโสมนสิการ คือคิดเป็น คิดแยกคาย ไม่ว่าจะดีว่าร้ายมา ฉันเอาประโยชน์ได้หมด

อ้อ สุขมาแล้ว เออ ดี คราวนี้คล่อง สบาย ง่าย สะดวก โอกาสให้ ฉันทำเต็มที่

อ้อ ทุกข์มาหรือ เอ้อ ดี มันยาก จะได้เพียรกันใหญ่ เข้ามาเถอะ ฉันสู้เต็มที่

คติของนักฝึกตนบอกว่า “ยิ่งยาก ยิ่งได้มาก” มันเป็นจริงได้อย่างไร ฝากให้ไปคิดกันดู

ข้อหนึ่งว่าไม่ประมาท ข้อสองว่าใช้เป็นโอกาส ก็รับช่วงต่อกันไป ไม่ว่าจะในสุขในทุกข์ เราเอาประโยชน์ได้ ดีทั้งนั้น

สาม ไม่พึ่งพา อิศรภาพเป็นคุณลักษณะสำคัญ เป็นจุดหมายของพระพุทธศาสนา คนจะมีอิศรภาพแท้จริงได้ ต้องมีอิศรภาพของจิตใจเป็นฐาน และความเป็นอิสระของจิตใจนั้น ก็เด่นขึ้นมาที่ความเป็นอิสระจากความสุข

ความเป็นอิสระจากความสุขนี้ ก็เหมือนต่อขึ้นมาจากข้อแรกที่ว่าไม่ประมาท คือไม่ถูกความสุขครอบงำ ทำให้หลง มัวเมา แล้วตกไปในความประมาท ข้อนั้นอยู่แค่ด้านลบ ข้อนี้พ้นไปได้เลย ไม่ต้องพึ่งพา

คนที่พัฒนาดี เป็นคนที่สามารถมีความสุข แต่ก็สามารถเป็นอิสระ ไม่ติด ไม่ต้องพึ่งพา ไม่ขึ้นต่อความสุขนั้น คนที่พัฒนาสมบูรณ์แล้ว ทั้งมีความสุขที่ไม่พึ่งพา และไม่ต้องพึ่งพาความสุขนั้นด้วย

เมื่อเป็นอิสระ ยังรักษาอิศรภาพไว้ได้ จึงจะสามารถก้าวหน้าพัฒนาต่อไป

สี่ พัฒนาต่อไป ก็คือบอกหรือเตือนว่ายังต้องไปต่อ ข้างหน้าหรือสูงขึ้นไป ยังมีอีก

ก็เป็นอันว่ารับประกันสอดคล้องกันหมด ตั้งแต่ไม่ประมาทจนถึงไม่พึ่งพา แล้วก็คือมาพัฒนาสู่ความสุขที่สูงขึ้นไป

ทั้งมีความสุขอยู่ และพัฒนาอย่างมีความสุข แล้วก็พัฒนาสู่ความสุขที่สูงขึ้นไปอีก จนถึงความสุขที่สูงสุด เป็นกระบวนการของความทุกข์ทั้งหมด มีแต่ความสุขตลอดกระบวนการพัฒนาความสุขนั้น

ความสุขที่สมบูรณ์ ดูอย่างไร

ที่นี้ก็มาถึงลักษณะของความสุขอย่างสูงสุด ซึ่งกลายเป็นว่า กลับไปบรรจบกับตอนแรกที่พูดเริ่มต้นไว้ว่า ความสุขตามหลักพระพุทธศาสนาพูดสรุปรวบรัดทีเดียว ก็คือ นิพพาน ปรมิ สุขิ นิพพาน เป็นสุขอย่างยิ่ง หรือเป็นความสุขที่สูงที่สุด

ตอนนี้ เมื่อพัฒนาความสุขมาจนแตะหรืออ้างอิงพาดพิงถึงความสุขอย่างสูงสุดแล้ว ก็ควรจะรู้ว่า ความสุขสูงสุดมีลักษณะอย่างไร เพื่อจะเอาไว้ใช้ตรวจสอบความสุขของเราว่าเข้าไปในแนวทางที่ถูกต้องใหม่ มีทางที่จะพัฒนาดีขึ้นไปได้ไหม

อย่างน้อยก็จะได้ใช้เป็นแนวในการปรับปรุงความสุขของเรา ให้มีคุณภาพดีขึ้น มีคุณให้มาก มีโทษให้น้อย แล้วตัวเราเองก็จะปฏิบัติต่อความสุขที่มีอยู่ได้ถูกต้องดีขึ้นด้วย

ลักษณะง่าย ๆ ของความสุขอย่างสูงสุด หรือความสุขสมบูรณ์ ที่พอจะปรากฏออกมาให้พูดถึงได้ ก็คือ

๑. เป็น สุขตลอดเวลา ไม่ต้องหา เป็นคุณสมบัติประจำ มีอยู่กับตัว
๒. เป็น สุขอิสระ ไม่ต้องพึ่งพา ไม่ขึ้นต่ออะไร เช่น ไม่อาศัยสิ่งเสพ
๓. เป็น สุขล้วน บริสุทธิ์บริบูรณ์ ไม่มีทุกข์แฝงหรือค้ำคา เหลืออยู่เลย

ข้อแรก ความสุขอย่างสูงสุดนั้น มีอยู่ในตัวตลอดเวลา เพราะเป็นคุณสมบัติของชีวิตไปแล้ว เป็นของประจำตัว เมื่อมีอยู่ข้างในของตัวเอง มีอยู่กับตัวแล้ว ก็ไม่ต้องหา

เหมือนอย่างพระพุทธรูปเจ้า จะเสด็จไปไหน จะจาริกอรณรมไปกลางป่า บนเขา มีคน หรือไม่มีใคร อย่างไร ก็มีความสุข เพราะความสุขเป็นคุณสมบัติอยู่ข้างใน ไม่ต้องหาแล้ว

ข้อสอง เป็นความสุขที่ไม่ต้องพึ่งพา ไม่ขึ้นต่ออะไรๆ เป็นสุขที่อยู่กับตัวเอง จึงเป็นอิสระ เป็นไทแก่ตัว ตรงข้ามกับความสุขที่เป็นสุขแบบพึ่งพาเต็มที่ แล้วปัญหาทั้งหลายก็เกิดขึ้นมาเพราะการที่ต้องพึ่งพากาม ต้องพึ่งพาวัตถุนี้แหละ

กามสุข หรือสามิสสุขนั้น (เรียกให้สะดวกขึ้นไทยว่า “อามิสสุข” ก็ได้) เป็นสุขที่ขึ้นต่อสิ่งเสพ อาศัยของรักของชอบข้างนอก ไม่เป็นอิสระกับตัวเอง

อย่าง รูป รส กลิ่น เสียง ของสัมผัสทั้งหลาย เราต้องขึ้นกับมันทั้งนั้น คือจะมีสุขได้ ก็ต้องพึ่งมัน ต้องอาศัยมัน ต้องไปเที่ยวหาเอามา และครอบครองไว้ ต้องคอยดูแลให้ดี ต้องคุ้มครองป้องกันหวงแหนหนักหนึ่อยกับมัน ตัวเองก็ไม่เป็นอิสระ แล้วก็ทำให้ขัดแย้งกัน ต้องแย่งชิงกับคนอื่น เป็นเหตุให้เบียดเบียนกัน

แต่เมื่อเราพัฒนาความสุขที่เป็นอิสระขึ้นมาได้ ตัวเองก็มีความสุขได้โดยไม่ต้องพึ่งพา แล้วก็ไม่ต้องแย่งชิงเบียดเบียนกัน

สาม เป็นความสุขที่สมบูรณ์ ลักษณะที่สมบูรณ์ก็คือ ไม่มีทุกข์แฝง ไม่มีอะไรบงกชหรือค้างคาระคาย

คนในโลกจำนวนมากบอกว่าเขามีความสุข แต่ลึกลงไป ยังมีทุกข์หรือมีเหตุแห่งทุกข์แฝงอยู่ เช่น มีกังวล หวั่นใจ หวาด ระแวง ห่วง ค้างคาระคายใจ บ้างก็มีอาการเหงา หงอย อ้างว้าง ว่าเหว บอกว่ามีความสุข แต่เสวยสุขเหล่านั้นไม่โล่ง ไม่โปร่ง ไม่ได้สุขเต็มที่

ที่นี้ พอหมดเหตุแห่งทุกข์ในตัวแล้ว ก็มีความสุขสมบูรณ์เต็มที่ ไม่มีทุกข์อะไรจะเหลือจะแฝง ที่จะมารบกวนระคายใจ จะเสวยสุขอื่นอะไร ก็ได้ความสุขนั้นเต็มที่ เป็นความสุขอยู่แล้วในตัวด้วย และทำให้พร้อมที่จะเสวยสุขอื่นอย่างเต็มอิมด้วย

เหมือนอย่างพระอรหันต์ ซึ่งมีสุขประเภทสมบูรณ์นี้ อย่างที่ว่ามีความสุขอยู่ตลอดเวลา เพราะเป็นคุณสมบัติอยู่ในตัว ทั้งที่สุขอยู่แล้วนี้ พร้อมกันนั้นท่านก็เสวยความสุขอย่างอื่นด้วยตามปรารถนา และได้ความสุขจากภาวะแห่งความสุขอันนั้นเต็มที่

ดังเช่น พระอรหันต์อยู่ว่างๆ ไม่มีกิจอะไรจะพึงทำ ท่านก็เข้าฌาน ๔ เสวยฌานสุข เรียกว่าเอาฌาน ๔ เป็น **ทิฏฐธรรมสุขวิหาร** แปลว่า เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และในเวลาที่ไม่เสวยฌานสุขนั้น ท่านก็สุขเต็มที่จากฌาน เพราะไม่มีอะไรแฝงระคายใจ

ต่างจากพวกมนุษย์ปุถุชนที่ยังมีเชื้อแห่งทุกข์แฝงอยู่ในใจ ถึงได้ฌานเข้าฌานอะไร ก็ยังมีเชื้อทุกข์แฝงอยู่ข้างใน ไม่โล่งไม่โปร่งแท้ นี่แหละเป็นความแตกต่างอันหนึ่ง

ย้ำอีกทีว่า สุขสูงสุดนี้ ทั้งสมบูรณ์เป็นความสุขในตัวด้วย และทำให้พร้อมที่จะเสวยสุขอื่นได้เต็มที่ด้วย เมื่อเป็นผู้พร้อมอย่างนี้แล้ว จะเสวยสุขอะไรก็ได้

ลองดูใน**ภาคฌทียสูตร** พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าเราไม่บรรลุ
สุขที่สูงอันประณีตนี้ เราก็รับประกันตัวไม่ได้ว่าเราจะไม่หวนกลับมา
หากามสุข แต่เพราะเราได้เข้าถึงความสุขที่ประณีตนี้แล้ว ก็เลย
ไม่มีความคิดที่จะเสพเสวยกามสุขนั้น นี่คืออย่างไร

ถ้าจะอุปมา ก็เหมือนกับผู้ใหญ่มาเห็นเด็กเล่นขายของ ก็ไม่รู้
สึกลงมาว่าทำอย่างนั้นจะมีความสุข ที่ไม่เสวยสุขนั้น ไม่ใช่เพราะ
ว่าทำไม่ได้ แต่เพราะมีความสุขที่ยิ่งกว่านั้น เลยไปแล้ว จิตใจก็เป็น
ไปเอง มันเป็นพัฒนาการในทางความสุข ตามภาวะของจิตใจที่จะ
เป็นไปอย่างนั้น

แต่ทั้งนี้ ท่านมีความพร้อมที่จะเสวยสุขได้เต็มที่อย่างไม่มี
อะไรค้างคาระคายเคืองใดๆ ทั้งสิ้น จึงเป็นสุขที่เรียกได้ว่าสมบูรณ์

ก็เลยเท่ากับสรุปอีกทีหนึ่งว่า ทั้งสุขตลอดเวลา เพราะว่ามี
สุขประจำอยู่ในตัว และจะเสวยสุขอะไรอีกก็ได้แล้วแต่ปรารถนาได้
เต็มที่ เพียงแต่ว่าถ้าจะไม่เสวยสุขอย่างไรน ก็เพราะมีสุขอย่างอื่น
ที่จะเลือกซึ่งเหนือกว่า เป็นเรื่องของพัฒนาการทางความสุขที่จะ
เป็นไปอย่างนั้นเอง

เมื่อสุขของบุคคล คือสุขเพื่อมวลชนทั้งโลก

อีกอย่างหนึ่งที่โยงกับเมื่อก็คือว่า เพราะมีความสุขอย่างสมบูรณ์โล่งไม่มีอะไรค้างคาระคายเคืองนี้แหละ พระอรหันต์จึงสัมผัสเข้าถึงสิ่งที่จะทำให้เกิดความสุขได้ทันที เช่นถึงกันกับธรรมชาติ ไม่มีอะไรในใจของตัวที่จะมากีดกันมาขวางมาถ่วง

เหมือนอย่างพระอรหันต์ขึ้นบนภูเขา เข้าไปในป่า ก็เกิดความสุขฉับพลัน พอสัมผัสผัสธรรมชาติ ท่านก็มีความสุขทันที

ไม่เหมือนคนที่ยังมีทุกข์ มีเชื้อทุกข์อยู่ เข้าไปในที่ๆ น่าจะมีความสุข แต่เจ้าตัวความกังวล ความห่วง ความไม่สบายใจ ความคิดถึงการแข่งขัน เรื่องการค้าขาย เรื่องการเมือง ฯลฯ อะไรต่างๆ สารพัด ก็ตามไปรังควานใจ ทำให้สัมผัสไม่ถึงความสุข หรือแม้สุขก็สุขไม่ได้เต็มที่

สำหรับพระอรหันต์นั้น สภาพแวดล้อมทั่วไปมีแต่สิ่งที่มาเสริมความสุขให้ จนกระทั่งถึงว่า แม้แต่สิ่งที่ไม่เอื้อ ก็เป็นที่รื่นรมย์ได้หมด และไม่เฉพาะตัวท่านเองที่มีความสุขพร้อมอยู่เสมอแล้วเท่านั้น ผู้คนอื่นมาอยู่ใกล้ท่าน สภาพที่เคยขุ่นวาย ก็กลายเป็นที่สบายใจไปด้วย ดังที่มีคำตรัสเป็นคาถาธรรมบทว่า

คามะ วา ยทิ วารณเณ นินเณ วา ยทิ วา ฤเล
ยตุถ อรหนโต วิหรนติ ตั ภูมิรามเณยยกั

บอกว่า: ไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าป่า ไม่ว่าที่ลุ่ม ไม่ว่าที่ดอน ท่านผู้
ไกลกิเลสอยู่ที่ไหน ที่นั่นไซ้ เป็นภูมิสถานอันรื่นรมย์

พระอรหันต์จะไปอยู่ที่ไหน ท่านเองก็ร่าเริงใจได้หมด แล้วก็
พาคนอื่นให้รื่นรมย์ไปด้วย ท่านสามารถมองเห็นปฏิญญาของนารัง
เกียจให้ดูดีน่าสบายใจก็ได้ เพราะมีอำนาจบังคับสัตตญาตาม
ต้องการ (พระอรหันต์เป็นภาวิตินทรีย์)

นี่ก็เป็นเรื่องของความสามารถในการมีความสุข ที่ว่าเป็นไป
เองตามการพัฒนาของมนุษย์

การปฏิบัติธรรมนั้น ถ้าถูกทางแล้ว ความสุขก็จะเลื่อนชั้น
พัฒนาไปอย่างนี้ เมื่อความสุขสมบูรณ์ ธรรมอื่นก็สมบูรณ์ด้วย
เป็นไปเองตามกระบวนการธรรมชาติ อย่างเรื่องแม่ไก่ฟักไข่ จึงแน
นอน ไม่มีอะไรให้ต้องมาสงสัย

จึงได้บอกไว้ จะพูดว่า พระพุทธศาสนาคือระบบการพัฒนา
ความสุขก็ได้ จะพูดว่ากระบวนการกำจัดทุกข์ก็ได้ จะพูดว่าอะไร
เมื่อเข้าแนวธรรม ลงกับธรรมดาของธรรมชาติ ก็พูดได้ทั้งนั้น ทั้ง
หมดก็เป็นแง่ความหมายที่มาโยงถึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ยังไม่จบหรอก ขอบอกเพิ่มอีกหน่อย ความสุขที่บริสุทธิ์
บริบูรณ์นั้น ปรากฏเป็นคุณสมบัติที่มีความหมายแผ่ขยายออกไป
ที่ควรต้องกล่าวไว้อีกอย่างหนึ่ง คืออะไร

ขยายความหน่อยหนึ่งว่า พอคนพัฒนาตนสมบูรณ์ มีความ
สุขที่สมบูรณ์แล้ว ก็หมายความว่า คุณสมบัติต่างๆ ก็มาถึงจุด
สมบูรณ์ทั้งหมด โดยมาบรรจบที่ปัญญาอันสมบูรณ์เป็นโพธิ รู้เข้า

ใจทั่วถึงเท่ากันสิ่งทั้งหลาย ทำให้จิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระ และวางใจต่อสิ่งทั้งหลายถูกต้องลงตัวพอดีทั้งหมด

ถึงจุดนี้ บุคคลนั้นก็เป็นที่ “กตกรณีย์” คือเป็นผู้ทำสิ่งที่ต้องทำเสร็จแล้ว ไม่มีอะไรต้องทำเพื่อให้ตัวเป็นอย่างนี้อีก อะไรที่จะทำเพื่อให้ตัวเป็นสุข ก็ไม่ต้องทำแล้ว แม้แต่จะฝึกตนเพื่อให้พัฒนาในชีวิตรในการศึกษาอะไร ก็ไม่ต้องทำแล้ว ไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตัวเองอีกต่อไป

พูดง่าย ๆ ว่า พระอรหันต์มีลักษณะสำคัญ คือ เป็นผู้ไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตัวเองอีกต่อไปแล้ว เพราะมีชีวิตที่สมบูรณ์แล้ว ศึกษาพัฒนาจบแล้ว เป็นอิสระ เป็นภาวิต

เมื่อตัวเองสมบูรณ์จนหมดตน ไม่มีอะไรจะต้องทำเพื่อตนเองอีกต่อไปแล้ว ไม่ว่าจะเพื่อให้มีความสุข ไม่ว่าจะเพื่อพัฒนาตน ไม่ว่าจะเพื่ออะไรแล้ว คราวนี้จะทำอะไรต่อไป ชีวิตก็ยังอยู่ แถมชีวิตที่ยังมีนั้น ก็เป็นชีวิตที่ได้พัฒนาแล้วอย่างดี เต็มที่ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เปี่ยมด้วยประสบการณ์เยี่ยมยอด

ที่นี้ก็นำเอาเรื่องราวแรงพลังงานเท่าที่มีอยู่ทั้งหมดนั้นมาทำการเพื่อโลก คือเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลกต่อไป

ตอนนี้ก็จึงมาบรรจบกัน คนที่พัฒนาสูงสุดหมดกิเลส มีความสุขสมบูรณ์แล้ว ก็ใช้คำสั้น ๆ ว่านิพพาน ก็คือบุคคลนั้นนิพพาน พอบุคคลนิพพาน ที่นี้ก็ทำการเพื่อโลก จึงเป็นคติพุทธศาสนา พูดสั้น ๆ ว่า “บุคคลนิพพาน ทำการเพื่อโลก”

อนึ่ง ตรงนี้ มองมาได้จากหลายแง่ และแง่หนึ่งที่ยากจะให้มองในตอนี้ ก็คือ การที่คุณสมบัติด้านปัญญาที่สมบูรณ์ ส่งผลให้คุณสมบัติด้านจิต (ที่ปัจจุบันนิยมใช้คำว่าอารมณ์) สมบูรณ์ด้วย ก็คือปัญญาทำให้จิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระ

แล้วจิตที่เป็นอิสระของผู้ไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตัวเองแล้ว ตนเองมีความสุขสมบูรณ์แล้ว พร้อมด้วยปัญญาที่มองเห็นหมู่มนุษย์ที่ยังมีทุกข์ ก็พ่วงเอากรุณาที่แท้มา จึงมุ่งหน้าแต่จะไปแก้ไขทุกข์ นำสุขมาให้แก่หมู่มนุษย์เหล่านั้นสืบต่อไป และนั่นก็คือชีวิตที่แท้ของพระอรหันต์

มีแง่เล็กๆ แทรกเข้ามาว่า เป็นธรรมชาติของคน เมื่อมีทุกข์ ก็ระบายกระจายทุกข์ออกไป ถ้าระบายออกได้ทางปาก โดยจัดทางระบายให้ปลอดภัย ก็จะไม่ค่อยคลายมีทางแก้ไขปัญหาได้ดี แต่ถ้าไม่จัดช่องระบายทางปากให้ดี ก็อาจใช้กำลังร่างกายเป็นต้น แผ่ขยายทุกข์ออกไปในหมู่มนุษย์ให้เป็นปัญหาที่พาให้เดือดร้อนกันไปทุกที่

ในทางตรงข้าม คนที่มีความสุข ก็มีพลังที่จะแผ่รังสีแห่งความสุขให้กระจายแพร่ออกไป

ยิ่งเป็นผู้ที่มีความสุขเต็มเปี่ยมสมบูรณ์แล้ว เมื่อตนได้หลุดพ้นเป็นอิสระ ก็อยากจะไปช่วยคนอื่นที่ยังถูกมัด ให้หลุดพ้นเป็นอิสระด้วย

ดังนั้น พระอรหันต์จึงเปรียบเหมือนคนที่หลุดพ้นออกไปจากเครื่องผูกมัดเป็นอิสระเสรีแล้ว

เมื่อหายเคียดแค้นวุ่นวายกับเรื่องของตัวเองแล้ว ปัญญาที่มองกว้างออกไป ได้เห็นผู้คนที่ทั้งหลายถูกมัดอยู่ ก็ทำให้เกิดพลังแห่งกรุณาที่ปรารถนาจะช่วยคนเหล่านั้นให้หลุดออกมา ดังนั้นเมื่อตนเองไม่มีอะไรต้องวุ่นพะวงอีกแล้ว ก็เที่ยวแก้มัดคนอื่นไปทั่ว

เป็นอันว่า เมื่อบุคคลนิพพาน และความสุขก็สมบูรณ์ ไม่มีอะไรต้องทำให้แก่ตัวเองอีกแล้ว ก็ทำการเพื่อโลกต่อไป

ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสกับพระอรหันต์ทั้งหลาย ในคราวส่งพระสาวกชุดแรก ๖๐ องค์ ไปประกาศพระพุทธศาสนาว่า ทั้งพระองค์เอง และพระสาวกเหล่านั้นก็เช่นเดียวกัน ได้หลุดพ้นแล้วจากบ่วงผูกมัดทั้งปวง ทั้งบ่วงทิพย์และบ่วงมนุษย์ เป็นอิสระเสรีแล้ว

เพราะฉะนั้น “จะระณะ ภิกขเว ... พุทฺชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ” ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่เหล่าพุทฺชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่ชาวโลก

นี่คือคติพระอรหันต์ ตัวเองหมดกิจที่ต้องทำเพื่อตัวเองแล้ว ที่นี้ก็ทำเพื่อโลกอย่างเดียว เหมือนอย่างพระพุทธเจ้า และเหล่าพระอรหันตสาวก ดังที่กล่าวมา

รวมความว่า ตั้งแต่เริ่มต้น การปฏิบัติธรรมก็มีสองด้านคู่กันไป ทั้งการทำเพื่อขัดเกลาตนเอง และการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้อื่น บางวิถีที่กว้างออกไป ก็ปฏิบัติเพื่อผู้อื่นมากขึ้น โดยเฉพาะพระโพธิสัตว์

ทั้งนี้ การปฏิบัติก้าวหน้าไป ให้ตนเองได้พัฒนามากขึ้น ก็มี ความหมายรวมไปถึงการทำเพื่อผู้อื่นด้วย โดยที่การทำเพื่อผู้อื่น นั้น ก็เป็นวิธีการที่รวมอยู่ในการพัฒนาตนเอง

การปฏิบัติธรรมทั้งหมดตลอดกระบวนการ ทั้งการทำกิจใน การฝึกตัวเองก็ตาม ในการทำเพื่อผู้อื่นก็ตาม แม้ถึงเป็นพระ โภธิสัตว์ ก็คือการพัฒนาตัวเอง เพราะยังมีตัวเองที่ต้องฝึกต้อง พัฒนาอยู่ ตอนแรก ไม่ว่าจะทำที่ตน หรือทำแก่คนอื่น ก็คือกิจเพื่อตน เป็นกิจคู่กันไปในการพัฒนาตน

แต่พอพัฒนาตนจบแล้ว เรียกว่าจบกิจในพระศาสนา ที่นี้ก็ ทำเพื่อผู้อื่นอย่างเดียว จึงมาถึงคติที่ว่า “บุคคลนิพพาน ทำการ เพื่อโลก” ดังได้กล่าวแล้ว

เมื่อถึงตอนนี้ ความสุขสูงสุด ที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ของบุคคล ก็ แผ่ขยายออกไปเป็นความสุขของมวลชนทั้งโลก

พระพุทธศาสนา ก็เป็นระบบการพัฒนาความสุข และเป็น ศาสนาแห่งความสุข ตามนัยที่ได้กล่าวมา ฉะนั้นแล

ตอบคำถาม

ทีนี้ อย่างที่บอกไว้แล้วแต่ต้น ความหมายของฉันทะและอะไรต่ออะไร ที่เป็นด้านข้อมูลจากคัมภีร์ เอาไว้ค่อนข้างต่างหาก เพราะว่าเรื่องนี้ใหญ่ พุทธศาสนาวางอย่างไรกับความอยาก บางทีก็ยากเหมือนกัน การแยกแยะแต่ว่าความอยากเป็นอย่างไร อันไหนดี อันไหนร้าย ก็ยังรู้ไม่ทั่วกัน ยังมีการเข้าใจผิดว่า เป็นชาวพุทธอยากไม่ได้ อันนั้นคือพลาดไปแล้วอย่างสำคัญ

ทีนี้ พอว่าความอยากมี ๒ อย่าง คือที่เป็นอกุศล กับที่เป็นกุศลแล้ว ก็ยังแยกไม่ออกอีกว่าฝ่ายอกุศลเป็นอย่างไร ฝ่ายกุศลเป็นอย่างไร

เอาละ ในเมื่อยังมีเวลาเหลืออยู่บ้าง ก็ถามตอบกันสักหน่อย ถ้าโยมมีคำถามอะไร ยังติดขัดอะไร ก็ถามกันได้ แต่ว่าต้องให้ชัดเจนเรื่องความหมายของฉันทะ อันนี้เป็นตัวสำคัญ มันเป็นจุดเริ่มที่จะก้าว แล้วก็จะขัดต่อเมื่อแยกกับตัณหาว่ามันต่างกันอย่างไร ถ้าจับอันนี้ไม่ได้ละก็ยาก มีใครสงสัยใหม่เรื่องฉันทะ จะได้มาถามตอบกันต่อไป

ถาม คือทำงานอยู่ธนาคารแห่งประเทศไทยนะคะ อยากจะถามว่า ฉันทะในการทำงานเป็นอย่างไรคะ

ตอบ “ฉันทะ” แปลง่าย ๆ ก็คือชอบนี่แหละ แต่เคยพูดกับพระพรหมท่านถาม บอกว่ามีคนมาสมัครงาน ก็สัมภาษณ์ว่า คุณชอบ

งานนี้ใหม่ คำว่า “ชอบ” นี้กำกวมนะ ชอบที่เงินเดือนดี จะได้เงิน
มากๆ ทำงานสบายไม่ต้องหนัก ไม่ต้องเหนื่อย งานก็ง่าย สะดวก
ทั้งมีเวลาพักผ่อน แล้วก็เงินก็เยอะ นี่ชอบอย่างหนึ่ง

ที่นี้อีกคนหนึ่งตอบว่า “ชอบ” ชอบอย่างไร ก็ชอบงานนี้ว่ามัน
ถูกกับความถนัดความสามารถ ทำแล้วมันมีประโยชน์ช่วยประเทศ
ชาติ สังคมอย่างนั้นอย่างนี้ มันเป็นงานที่ดั่งามสร้างสรรค์อย่างนั้น
อย่างนี้ ชอบเพราะว่าอย่างนี้

นี่แหละ คำว่า “ชอบ” ในที่นี้มันเป็นคำกำกวม กำกึ่งระหว่าง
ต้นหากับฉันทะ ถ้าจะให้ชัด ก็ต้องพยายามสร้างความเข้าใจใน
คำว่าฉันทะให้ชัดขึ้นในสังคมไทย

ถ้าถามว่า เอ้อ งานนี้คุณมีฉันทะใหม่ ก็หมายความว่ามันถูก
กับความถนัดความสามารถ เรายอมรับคุณค่าประโยชน์ของมัน
ใหม่ ต้องมองด้วยปัญญา ไม่ใช่ชอบเพียงเพราะว่า มันเงินเดือนดี
สบาย ชี้แจงได้ พักผ่อนเยอะ อย่างนี้ก็อยู่แค่ความรู้สึกเห็นแก่ตัว
นี่คือต้นหาก

ถ้ามีฉันทะ ก็อย่างที่ว่า เราทำงานนี้ เราชักงานจริงๆ รักมัน
เพราะเห็นคุณค่า เห็นประโยชน์ว่างานนี้เป็นการสร้างสรรค์สังคม
แล้วก็พัฒนาประเทศชาติ

ถ้ามันไม่ชัดในเรื่องประโยชน์ทางสังคม ก็ต้องพยายามให้
เกิดฉันทะในแง่ที่มองเห็นว่ามีคุณค่าในการพัฒนาตัวเรา เวลาเรา
เข้าไปทำงานอะไรก็ตาม คุณค่าอย่างหนึ่งของงานนั้น ไม่ว่าจะงาน
อะไร จะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม มันจะทำให้เราได้พัฒนาตัวเอง
เช่น ยิ่งงานยาก เราก็ยิ่งได้พัฒนาตัวมาก คือได้ฝึกตน ได้พัฒนา

สติปัญญาและความสามารถต่างๆ

เพราะฉะนั้น ถ้าคนมีฉันทะ พอปลุกฉันทะได้ดีแล้ว มีความใฝ่ฝึก ใฝ่ศึกษา ตอนนี้จะแหละจะชอบแม้แต่สิ่งที่ยาก เข้าคิดที่ว่า “ยิ่งยาก ยิ่งได้มาก” จริงไหมล่ะ ยิ่งงานยาก เรากยิ่งได้มาก ก็คือได้พัฒนาตัวเองมาก กว้างงานนั้นจะเสร็จ กว้างงานนั้นจะเดินไปได้ดี เราก็ได้พัฒนาตัวเองไปมากมาย

ถ้างานที่เราทำอยู่นั้น เรามองไม่เห็นคุณค่าที่เป็นประโยชน์ ต่อสังคมประเทศชาติ แต่เราจำเป็นจะต้องทำงาน ก็สร้างฉันทะขึ้นมาในแง่ที่ว่ามันจะทำให้เราได้พัฒนาชีวิตของเรา เพราะว่างานนั้นมีความหมายอย่างหนึ่งก็คือ เป็นแดนพัฒนาชีวิตของเรา

งานนี้กินเวลาส่วนใหญ่ของชีวิตเรา เช่น วันละ ๘ ชั่วโมง คือเข้าไป ๑ ใน ๓ ของวัน เหลืออีก ๑๖ ชั่วโมง กินนอนบ้าง เดินทางบ้าง หมดไปอีกเยอะ เพราะฉะนั้น เราจะเอาอะไร ก็ต้องเอากับเวลา ๘ ชั่วโมงนี้ อย่าให้เสียเปล่า ถ้าไปมัวทุกซึ้งใจกับงานนี้ เราก็แยะ เสียไปวันละ ๘ ชั่วโมงเปล่าๆ และชีวิตเราก็จะเต็มไปด้วยความทุกข์ด้วย

เพราะฉะนั้น เราก็รีบสร้างฉันทะขึ้นมาให้เห็นคุณค่าที่จะรักงานขึ้นมาให้ได้ เราก็บอกตัวเองว่า งานนี้ เราทำไปเถอะนะ เราจะได้พัฒนาตัวเอง พัฒนาทักษะ พัฒนาความสามารถในการแก้ปัญหา พัฒนาปัญญา พัฒนาจิตใจ ให้มีความอดทน ให้มีความเพียร ให้รู้จักควบคุมตน ให้มีสติ ให้มีสมาธิ เป็นต้น งานทุกอย่างใช้พัฒนาตัวเราได้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้นอย่างน้อยก็ได้พัฒนาตัวเอง ถ้ามีฉันทะอย่างนี้ ทำงานก็จะมี ความหมาย และมีความสุขมากขึ้น

ถ้าเกิดไปทำงานที่ไม่ถูกใจ ไม่ชอบใจ จิตก็อึดอันนอนเวียนไป
มาไม่มีทางออก จิตมันเดินไม่ได้ ไม่มีทางออกไป มันก็ทุกข์ทั้งนั้น
จิตที่เป็นทุกข์ ก็คือจิตที่อึดอัน มันเดินไปไม่ได้ วกวนอยู่นั้น พอมัน
มีทางไปแล้ว มันก็สุข เพราะฉะนั้น ถ้าไปประสบปัญหา ก็สร้าง
ฉันทะขึ้นมาด้วยวิธีแบบนี้ งานทุกอย่างเราจะมีฉันทะได้หมด ก็คือ
ว่า ถึงอย่างไรมันก็เป็นโอกาสที่จะพัฒนาตัวเรา มันมีคุณค่าที่จะใช้
พัฒนาชีวิตของเราได้

เราไปอยู่ในงาน เราก็ต้องเจอผู้คน พอเจอผู้คน ก็เป็นโอกาส
ให้เราฝึกตนเองได้แล้ว เราลองหัดพูดกับเขาสัก พูดอย่างไรจะได้ผล
ดี พูดอย่างไรจะได้ไม่สร้างศัตรู พูดอย่างไรจะสร้างมิตร พูดอย่าง
ไรจะทำให้เขาร่วมมือ แล้วงานของเราจะได้สำเร็จ อะไรอย่างนี้ นี่ก็
คือมันเป็นการฝึกตัวเราเองไปหมด

ดังนั้น งานก็เป็นการศึกษาไปในตัว ที่จริงงานก็คือสิ่งที่จะต้อง
ทำ แล้วฉันทะมันก็คืออยากทำ แล้วอยากรู้อยากทำก็คือการ
ศึกษา การศึกษาก็อยู่ที่อยากรู้อยากทำ พออยากรู้อยากทำก็ได้
เนื้อแท้ของการฝึก การศึกษาก็คือการฝึก อยากฝึกก็คืออยาก
ศึกษา อยากศึกษาก็คืออยากรู้อยากทำ

เราไปทำงาน เราทำด้วยอยากทำ เราได้ฝึกตัวเอง มันก็เป็น
การศึกษานั้นแหละ ที่จริงการเล่าเรียนการทำงาน เป็นการศึกษา
ทั้งนั้น ก็คือเป็นการพัฒนาชีวิตของตัวเอง ถ้าปฏิบัติถูกต้องแล้ว
ทั้งชีวิตนี้ก็คือการศึกษา

นี่กลายเป็นตอบยืดยาดเยิ่นเย้อมากไปแล้ว ถ้ามินิดเดียว
ตอบเลยคำถามไปไกล

ที่นี้ตอบสรุปตามหลักวิชาเลย ความหมายของฉันทะตามหลักนี้ ใช้กับอะไรก็ได้ ดีและได้ผลทั้งนั้น ไม่ใช่เฉพาะเรื่องการทำงาน เอาความหมาย ๒ แฉ่ง

๑. ฉันทะ ในแง่ต้องการให้สมบุรณ์ตามสภาวะ คือ เราเข้าไปเกี่ยวข้องกับอะไร เราก็อยากทำให้สิ่งนั้น เรื่องนั้น งานนั้น มันดี มันเรียบร้อย มันงดงาม ให้มันสมบุรณ์เต็มตามสภาวะของมัน ที่มันควรจะเป็น

๒. ฉันทะ ในแง่ต้องการตรงไปตรงมาตามเหตุปัจจัย คือ อยากให้ได้ผลที่ตรงตามเหตุปัจจัยของมัน เช่นที่ยกตัวอย่างอยู่เสมอว่า งานการอาชีพอะไรก็ตาม ก็มีวัตถุประสงค์ที่ตรงตามตัวงานนั้น อย่างอาชีพแพทย์ก็เพื่อรักษาคนให้เขาหายโรค อาชีพครูก็เพื่อสอนให้เด็กเป็นคนดีมีความรู้ ส่วนเงินทองหรือเงินเดือนค่าตอบแทน เป็นต้น ก็คือเครื่องสนับสนุนค่าจุนให้คนตั้งหน้าตั้งตาทำงานอาชีพเพื่อวัตถุประสงค์นั้นๆ ได้เต็มที่ โดยไม่ต้องห่วงกังวลเรื่องการเลี้ยงชีพความเป็นอยู่

เราทำงานอาชีพอะไร ก็ต้องถามตัวเองให้ชัดว่าวัตถุประสงค์โดยตรงของงานอาชีพของเรานี้คืออะไร จะได้ทำให้ตรงให้ถูก และเราก็ต้องทำงานโดยอยากให้เกิดผลตามวัตถุประสงค์อันนั้น อย่างนี้คือฉันทะ สำหรับท่านที่ทำงานธนาคารแห่งประเทศไทย ก็คงต้องทราบแล้วว่าวัตถุประสงค์ของตัวงานนั้นคืออะไร เพื่ออะไร เช่นว่าเพื่อความเรียบร้อยมั่นคงของการเงินของประเทศไทยนี้ และอะไรๆ ที่รัฐบาลและธนาคารได้ตกลงวางไว้ ถ้าเรามีฉันทะ ก็ต้องอยากให้งานที่ทำให้เกิดผลตามวัตถุประสงค์ที่วางนั้นแหละ

ที่นี้ ก็อย่างที่บอกแล้วเหมือนกันว่า เมื่อเราทำงานเพื่อวัตถุประสงค์ของอาชีพอย่างถูกต้อง รัฐและองค์กรก็มีหน้าที่เอาใจใส่ดูแลอุดหนุนค่าจ้างต่างๆ ด้วยเงินเดือน เป็นต้น ให้เราตั้งใจ ตั้งหน้าตั้งตาทำงานนั้นได้เต็มที่โดยไม่ต้องห่วงกังวลเรื่องเงินทองค่าใช้จ่ายในการเป็นอยู่ ให้เราไม่ต้องคิดที่จะไปหาที่อื่นหรือทางอื่น

ถ้าเป็นไปตามที่ว่่ามานี้ คือ เราก็ตั้งใจทำงานเพื่อวัตถุประสงค์ของงาน และใจก็รักอยากให้ได้ผลอย่างนั้น แล้วพร้อมกันนั้น เงินเดือนค่าตอบแทนก็มาถึงแก่เรา ให้ตัวเราและครอบครัวอยู่กันได้อย่างสุขสวัสดิ์

อย่างนี้ก็คือถูกต้องดีงาม ให้เรามีความสุขทั้งสองด้าน คือ ด้านตัวงานที่ทำ ก็มีความสุขว่าได้ทำถูกต้องด้วยฉันทะแล้ว และด้านค่าเลี้ยงชีพที่จะอุดหนุนเป็นหลักประกันให้แก่การทำงานของเราก็มาหนุนจริงจั่งให้เราทำตามฉันทะต่อไปได้เต็มที่ เราก็มีความสุขที่ทุกอย่างจะดำเนินเดินหน้าต่อไปได้เป็นอย่างดี มั่นใจว่าฉันทะของเราจะออกผลแก่องค์กรของเราและแก่ประเทศชาติอย่างราบรื่นยืนยาวต่อไป นี่แหละ ระบบของฉันทะ เอาแค่นี้ก่อน

ถาม - ท่านเจ้าคุณนะครับ พระภิกษุทุกรูป รวมทั้งพวกเรา อยากเรียนถามท่านเจ้าคุณนะครับ ภาพรวมสังคมไทยในขณะนี้เสมือนว่าขาดฉันทะหรือธรรมฉันทะนะครับ มีการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย ที่ท่านเจ้าคุณเคยกล่าวไว้ ขณะนี้ ถ้าพระพุทธเจ้ามาตรัสสอนทั้ง ๒ ฝ่าย ก็อาจจะไม่ฟังเลยนะครับ ผมก็เลยจะกราบเรียนถามท่านเจ้าคุณนะครับ มีหลักธรรมข้อใดที่จูงใจให้ผู้คนในสังคมเกิดกุศลฉันทะหรือธรรมฉันทะ ที่เป็นสัมมาทิฏฐินะครับ ขอบคุณครับ

ตอบ - อย่างน้อยก็มีคุณธรรมทางสังคม คือมีเมตตาความปรารถนาดีต่อทุกชีวิตต่อสังคมส่วนรวม อันนี้จะเป็นฐานหรือจะเป็นแรงจูงใจเบื้องต้น ขอให้มันขึ้นนี่ขึ้นมาก่อน ใจจะเย็นลงมาบ้าง

ต่อจากนั้น จะพิจารณาอะไร ก็ต้องตรวจตราตัวเอง ไม่พิจารณาด้วยความรู้สึกที่เป็นอคติ อย่าให้เมตตากลายเป็นลำเอียง รักข้างหนึ่งชังข้างหนึ่ง ต้องไม่ให้เกิดอันนี้ ไม่รักไม่ชัง ทำใจให้เป็นอุเบกขาได้ คือ ตอนนี้อยู่แค่เมตตา ต้องไปที่อุเบกขา มุ่งที่ธรรม ไม่อยู่แค่คน

เหมือนอย่างการมองสถานการณ์นี้ บางที่ต้องใจเย็น รอให้ฝุ่นควันสงบก่อน บางที่จึงเห็น ขณะที่กำลังฝุ่นตลบ ควันฟุ้งอยู่ มองไม่เห็น ที่นี้ คนก็ไม่ใจเย็นพอ ไม่ยอมรอสักหน่อย เลยตะลุกกัน ให้ฝุ่นให้ควันยิ่งฟุ้งจนหมึนกลบ

อย่างพระนเรศวรมหาราช ช้างพาพระองค์มาฝุ่นตลบเลย มองไม่เห็นเลย พอฝุ่นเจียบลงไป ปรากฏว่าอยู่กลางทัพพม่าแล้ว แต่ทรงมีสติ แล้วก็ใช้ปัญญา สติมาแล้วปัญญาก็ทำงาน ถ้าสติไม่มาปัญญาก็ทำงานไม่ได้ ถ้าสติมา ปัญญาทำงานแล้ว มองเห็นทางสว่าง รู้เลยว่าทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาได้ ก็เลยได้ผล แก้ปัญหาไปได้

อันนี้เราก็ต้องมองในสภาพที่สว่าง แล้วทำอย่างไรจึงจะสว่าง เวลานี้ก็เรียกได้ว่าอยู่ในสถานการณ์ที่ฝุ่นควันตลบ ทำให้คนมองไม่ค่อยเห็นสภาพที่เป็นจริง เพราะฉะนั้น จะต้องทำใจด้วยว่า ถ้าเราจะเห็นให้ชัดเจน ก็ต้องให้ฝุ่นควันสงบ

แล้วเมื่อยังไม่สงบ เราจะทำอย่างไร ก็ต้องวางใจให้ดี ระวังอย่าให้เอนเอียงไปง่ายๆ แต่อย่างน้อยรักษาสถานการณ์ให้มันเรียบร้อยสงบไว้ก่อน คือ ในขณะที่ยังแก้ปัญหาตรงๆ ไม่ได้ ก็รักษาสถานการณ์ไม่ให้มันมีอะไรที่เสียหายร้ายแรงเกินไป ให้มันผ่านจุดนี้ไปได้ก่อน เพื่อให้ไปถึงจุดที่ว่าฝุ่นควันที่ตกลงจะสงบไปได้

แล้วทีนี้เราก็คงค่อยๆ เห็นอะไรขึ้นมา และจะแก้ปัญหาได้ชัดได้ตรง อย่างน้อยก็ไม่ล้มไม่จมไปเสียก่อน

นี่ก็คือเหตุการณ์เฉพาะหน้า ที่เอาแค่ระดับระคองให้ผ่านไปได้ดีหนึ่ง แต่ถ้าอยู่กันแบบนี้ต่อไปไม่ดีแน่ เพราะมันก็จะหมุนเวียนมาๆ แล้วก็หาทางรอดไปที่ๆ ซึ่งไม่แน่ว่าจะรอดไปทุกทีได้หรือไม่

ที่จริงเรื่องราวเฉพาะหน้าแบบนี้ ควรจะเตือนพวกเราให้ตื่นขึ้นมาได้แล้ว ให้มองระยะยาวกันเสียที แก้ปัญหาระยะสั้นเฉพาะหน้าไปครั้งหนึ่งๆ อย่างนี้ ไม่ยั่งยืน ต้องแก้ระยะยาว และเรื่องระยะยาวที่สำคัญที่สุดก็คือการพัฒนาคนนี่แหละ พัฒนาคนด้วยการศึกษาที่ถูกต้อง ตามระบบชั้นตะ ให้คนพัฒนาความสุข ที่จะมาสร้างสังคมที่มีความสุขด้วยกัน แล้วจะได้สุขสันต์กันเสียที